

**МІНІСТЕРСТВО ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ МЕДИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

Кафедра культурології та українознавства

Козиряцька С.А.

ОСНОВИ ХРИСТИЯНСЬКОЇ ЕТИКИ І МОРАЛІ

Навчальний посібник

для студентів III–VI курсів медичних факультетів

Запоріжжя

2017

УДК 27-42 (075.8)
ББК 86.37я73
К 59

Рекомендовано до друку ЦМР

Запорізького державного медичного університету

протокол №3 від 2 березня 2017 р.

Рецензенти:

Сущенко А.В., доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри освіти та управління навчальним закладом Класичного приватного університету;

Таран В.О., доктор філософських наук, професор кафедри філософії Запорізького національного університету.

Козиряцька С.А. Основи християнської етики і моралі : навчальний посібник для студентів III–VI курсів медичних факультетів. – Запоріжжя: ЗДМУ, 2017. – 108 с.

У виданні подано систематизований теоретичний матеріал християнсько-світоглядного, культурного та освітньо-виховного спрямування, який відповідає світському характеру вищих навчальних закладів і спрямований на духовне відродження особистості. Охарактеризовано моральні чесноти, що базуються на основі сконцентрованих у християнській культурі абсолютних цінностей, вивчення яких є важливим для виховання духовних якостей у студентів. Приділено увагу деяким питанням біомедичної етики, які розглянуті з позиції християнської моралі.

Видання призначено для студентів медичних факультетів з метою надання допомоги у вивченні курсу.

УДК 27-42 (075.8)
ББК 86.37я73

Автор висловлює щире подяку о. Володимирі Гошовському, настоятелю Церкви Святого Миколая (м. Запоріжжя), за надану консультативну допомогу з питань розуміння норм християнської моралі.

© Козиряцька С.А., 2017

ЗМІСТ

ВСТУП	4
ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ № 1	
СУТНІСТЬ І ЗМІСТ ХРИСТІЯНСЬКОЇ МОРАЛІ ЯК СИСТЕМИ ЗНАНЬ ТА ПРАКТИКА МОРАЛЬНОГО ЖИТТЯ	5
Тема 1. Християнство як релігія. Сутність і зміст християнської моралі	5
Тема 2. Наука і християнська релігія як форми духовно-творчого освоєння світу	13
Тема 3. Біблія – джерело етики і моралі	21
Тема 4. Мораль Старого Заповіту. Декалог	30
Тема 5. Ставлення до життя у християнстві як моральний аспект	36
Тема 6. Мораль Ісуса Христа. Заповіді блаженства. Заповіді любові.	44
Тема 7. Гендерна проблема у християнстві	54
Тема 8. Сім'я у християнстві	60
Тема 9. Матеріальні та духовні блага у християнстві	66
Тема 10. Християнські цінності і традиції	79
ПІДСУМКОВИЙ ТЕСТ	88
ГЛОСАРІЙ	98
РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА	105

ВСТУП

*Хто рухається вперед у знанні, але відстає у моральності,
той більше йде назад, аніж уперед*
Аристотель

В історії розвитку людської цивілізації, а також морального прогресу людства велику роль завжди відігравала релігія, адже саме під безпосереднім впливом релігійного світогляду відбувалось формування етичних норм і загальнолюдських цінностей.

Якщо порівняти найбільші релігії світу, то можна відзначити, що їх морально-етичні настанови часто мають багато спільного, однак у пропонованому виданні для вивчення систематизовано теоретичний матеріал, що стосується християнства, яке стало традиційним для України та впродовж століть справляло значний вплив і на розвиток культури, і на духовне становлення нації. Загалом у християнстві зосереджені найвищі цінності європейської цивілізації, а отже, християнські аргументи на разі залишаються найвагомішими. Відтак, християнська мораль – це наука про моральне добро людини на основі абсолютних цінностей.

Дисципліна «Основи християнської етики і моралі» передбачає ознайомлення з головними принципами моралі, яких дотримуються найбільші християнські конфесії України та які ґрунтуються на Біблії як основі християнського вчення. Однак при цьому курс не є вченням віри і має світський характер; він не ставить за мету залучення до певної конфесії та розглядається як складова національного виховання.

Дисципліна має розширити кругозір студентів медичного університету, підвищити рівень їх освіти та загальної культури, навчити їх розуміти релігійну картину держави та орієнтуватись у християнських конфесіях, які функціонують в Україні, ознайомити з моральним вченням християнства, яке містить у собі загальнолюдські цінності; має виробити у студентів гуманістичне мислення, що є основою будь-якої культури; долучити до вивчення шедеврів вітчизняного та світового мистецтва, створених за біблійними мотивами, виховати та прищепити такі моральні якості, як справедливість, стриманість, гуманність, милосердя тощо.

Курс «Основи християнської етики і моралі» має тісні міждисциплінарні зв'язки: «Релігієзнавство», «Філософія», «Основи біоетики та біобезпеки», «Культурологія», «Психологія», «Соціологія» та ін., що має поглибити знання студентів і навчити їх розглядати пропонований матеріал у контексті різних наук.

Навчальний посібник включає 10 тем, відповідно до навчальної програми курсу. Концепція видання, крім основного тексту, передбачає використання додаткових текстів, які включають інформацію, яка розширює загальний кругозір студентів та сприяє кращому розумінню теми з погляду християнства.

До кожної теми запропоновано блок запитань і завдань, які орієнтовані на активізацію індивідуально-пошукової роботи, розвиток аналітичного мислення; підсумковий тест до курсу, глосарій та список рекомендованої літератури.

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ № 1

СУТНІСТЬ І ЗМІСТ ХРИСТИЯНСЬКОЇ МОРАЛІ ЯК СИСТЕМИ ЗНАНЬ ТА ПРАКТИКА МОРАЛЬНОГО ЖИТТЯ

ТЕМА 1. ХРИСТИЯНСТВО ЯК РЕЛІГІЯ. СУТНІСТЬ І ЗМІСТ ХРИСТИЯНСЬКОЇ МОРАЛІ

1. Зародження християнства як релігії.
2. Християнські конфесії в Україні.
3. Православ'я, католицизм, протестантизм: відмінності.
4. Поняття про моральні цінності в християнстві.

1. Зародження християнства як релігії

Християнство виникло в I ст. у Палестині (Іудеї), що на той час була провінцією Римської імперії, яка панувала тоді на всьому Середземномор'ї. Це був період гострої кризи рабовласницького ладу. Особливі обурення викликав соціальний гніт у східних провінціях імперії, де часто спалахували масові повстання, які придушувалися з неймовірною жорстокістю. Поразка цих повстань породжувала настрої відчаю, беззахисності, надії на допомогу надприродних сил. Віра в Месію, тобто в Божественного Спасителя, поширювалася в східних провінціях імперії, де численні проповідники сповіщали про прихід нового, справедливого ладу.

Після розпаду єврейської держави та придушення римськими військами єврейських повстань іудейське суспільство перебувало в глибокій соціально-духовній кризі, що призвело до появи сектантства (тобто різних духовних шкіл, релігійних течій). Термін «секта» було введено ще в I ст. після Р.Х. Іосифом Флавієм для опису релігійно картини тодішньої Палестини і спочатку він позначав «релігійний рух» та не мав того негативного значення, яке властиве йому сьогодні (деструктивний релігійний рух, що протиставляється основній загальноприйнятій або традиційній вірі).

Найпомітнішими угрупованнями того часу були садукееї, фарисеї та есеї.

Садукееї – аристократія, що займала посади жерців в Єрусалимському храмі та мала політичну владу; займались торгівлею в храмі (продавали прочанам тварин і птахів для жертвопринесень). Їх ненавиділи за корисливість.

Фарисеї – обіймали посади рабинів та вчителів шкіл при синагогах; їх зневажали за показну чесноту, за лицемірство.

Есеї – вели аскетичний спосіб життя, проповідували спільність майна, безшлюбність.

У 1947–1952 рр. на березі Мертвого моря були знайдені залишки поселень секти есеїв у Хірбет-Кумрані, а також знайдено рукописи (Кумранські рукописи або рукописи Мертвого моря), в одному з яких багато уваги відведено «наставникові справедливості» – ймовірно, засновникові цієї секти. На основі рукописів було зроблено припущення, що есеї, які називали себе «синами світу», вірили в якогось учителя праведності, який був покараний за свої проповіді. Цілком можливо, що вірування есеїв стали одним із багатьох джерел про божественного Спасителя, який реалізувався в образі Ісуса Христа. Сучасні дослідження також не заперечують історичного існування засновника християнства, оповіді про життя й діяльність якого – Євангелія – були створені значно пізніше після його смерті.

Віра в Спасителя та сподівання на те, що чим більше перетерпиш страждань, тим більшою буде небесна компенсація, становили ідеологію, яка не лише не була небезпечною для панівних верств Римської імперії, а навпаки, робила їм велику послугу, виховуючи трудящих у дусі покори. Тому держава почала поступово схилитися до християнства. У 312 р. імператор Костянтин урівняв християнство в правах з усіма релігіями імперії; у 324 р. проголосив християнство державною релігією, а в 325 р. скликав у місті Нікеї Перший церковний Собор, на якому фактично закріпив союз між державою і церквою.

Значний внесок у розвиток християнства зробили іудейський філософ Філон Олександрійський та римський філософ Сенека. Філон стверджував, що розумну душу людини було створено за подобою Божою, а тіло є темницею духу, результатом гріхопадіння. Знайшло свій вияв вчення про Логос – Світовий розум, який є посередником між Богом та людьми. Сенека осмислював ідеї покірності, смиренності та рівності всіх перед Богом, спасіння душі як мети життя.

Іудаїзм вважається предтечею християнства, зокрема завдяки утвердженню в ньому духовного монотеїзму. Іудеї запропонували світу надію на прихід Месії, який принесе справедливість, та найчистішу на той час систему моралі. Високі вимоги Десяти заповідей (Декалогу) виділяли іудаїзм з-поміж інших (сучасних йому) панівних моральних норм. Адже для іудеїв гріх був не зовнішнім недоліком поведінки, як для греків і римлян, а відхиленням, яке виявлялося насамперед у внутрішній розбещеності, а вже потім – у поведінці. Цей моральний підхід Старого Завіту сприяв появі вчення про гріх і його прощення, яке правильно відображало проблему гріха. Іудаїзм при цьому стверджував, що спасіння може прийти тільки від Бога, його неможливо знайти у раціоналістичних філософських системах або язичництві. Найголовніша заслуга іудеїв полягала в тому, що саме вони дали новій релігії її основу – Старий Завіт (першу частину Біблії).

2. Християнські конфесії в Україні

Основною релігією в Україні є християнство. Згідно з даними Департаменту у справах релігій та національностей Міністерства культури України, станом на 1 січня 2016 р. з-поміж православних церков за чисельністю громад найбільшою є Українська православна церква Московського патріархату (словосполучення «Московський патріархат» не входить до офіційної назви церкви; його використовують для розмежування православних церков різної юрисдикції).

Однак у зв'язку з військовою агресією Росії проти України посилилась тенденція переходу парафіян (як індивідуально, так і цілими парафіями) під юрисдикцію Української православної церкви Київського патріархату, яка посідає друге місце за чисельністю громад. Третє місце за чисельністю громад має Українська автокефальна православна церква.

Головою церкви вважається Ісус Христос. Православ'я є об'єднанням незалежних (автокефальних) церков, які мають спільні канони і вчення. Всі патріархи вважаються рівними між собою, але першим серед рівних визнають Константинопольського патріарха.

У 1054 р. відбувся церковний розкол, що зумовило виникнення католицизму. В Україні діють і католицькі церкви: 1) Українська греко-католицька церква; 2) Римо-католицька церква в Україні.

Римо-католицька церква підпорядковується Папі Римському, який вважається головою церкви, і має єдиний світовий центр – Ватикан. Українська греко-католицька церква виникла в результаті Берестейської унії 1596 р.: об'єднання католицької церкви та православних єпископій України і Білорусії на умовах визнання католицької догматики, дотримання візантійського обряду та юліанського календаря.

В Україні також зареєстровані церкви, що належать як до раннього, так і до пізнього протестантизму. Протестантизм – один із найпоширеніших напрямів у християнстві, що відокремився від католицизму в XVI ст. у Німеччині, але згодом поширився по всій Західній Європі. Цей час в історії називають період Реформації. У ті часи католицька церква викликала загальне незадоволення. Воно стосувалось перш за все втручання церкви у політичні, а особливо економічні та фінансові справи великих і дрібних феодалів та бюргерства, торгівлі індульгенціями, корупції. Започаткував протестантизм августинський монах Мартін Лютер, який водночас був професором Віттенберзького університету. У 1517 р. він прибив до дверей віттенберзької церкви 95 тез проти індульгенцій. Виникнення терміна «протестантизм»

пов'язують з тим, що деякі німецькі князі, вільні міста, які підтримували Мартіна Лютера, виступили з протестом проти прийняття постанови, згідно з якою, скрізь мало проводитись тільки католицьке богослужіння. Згодом протестантами стали називати всіх, хто вийшов з-під підпорядкування Ватикану.

Спочатку протестантизм був представлений лютеранством, кальвінізмом і англіканством. Продуктом пізнішого розвитку протестантизму стали баптизм, адвентизм, методизм, євангелізм тощо.

Ідеї Реформації вплинули на українське релігійне життя: так, у другій половині XVI – у першій половині XVII ст. на українських територіях найбільш популярною течією був кальвінізм. А вже в другій половині XIX ст. стали поширюватись і церкви пізнього протестантизму.

Отже, з-поміж церков раннього протестантизму в Україні станом на 2016 р. налічується: 73 діючих громади Лютеранської церкви, 127 реформатських церков (кальвінізм), лише 1 громада Англіканської церкви.

Але найбільшими за кількістю громад є церкви пізнього протестантизму:

- 1) Всеукраїнський союз об'єднань Євангельських християн-баптистів;
- 2) Всеукраїнський союз Християн віри євангельської (п'ятидесятників);
- 3) Українська уніонна конференція церкви адвентистів сьомого дня.

3. Православ'я, католицизм, протестантизм: відмінності

Незважаючи на те, що всі християнські течії джерелом віри визнають Біблію та мають багато спільного у розумінні моральних чеснот християнина, вони іноді мають суттєві відмінності у трактуванні основ віри та відправленні релігійних обрядів. Далі наведено порівняльну таблицю, у якій подано найсуттєвіші відмінності між течіями християнства.

Таблиця 1

Відмінності між течіями християнства

Православ'я	Католицизм	Протестантизм
Два джерела віровчення – «Святе Письмо» і «Святий Переказ»	Два джерела віровчення – «Святе Письмо» і «Святий Переказ»	Одне джерело віровчення – Святе Письмо (Біблія)
Сходження Святого Духа від Бога-Отця	Сходження Святого Духа від Бога-Отця і від Бога-Сина (закон <i>філіокве</i> – і від Сина)	Сходження Святого Духа від Бога-Отця і від Бога-Сина
Віра в потойбічне життя: рай і пекло	Віра в потойбічне життя: рай, пекло і чистилище – місце, куди потрапляють душі після смерті і де вони в стражданнях спокутують свої гріхи.	Заперечують вчення про посмертні поневіряння душі

Для порятунку важливий особистий моральний подвиг	Основа для порятунку – віра та добрі справи. Високою є роль церкви: «скарбничка добрих справ» + продаж індульгенцій – свідоцтв про відпущення гріхів	Принцип спасіння вірою (тільки завдяки особистій вірі можливе спасіння)
Визнають святість Діви Марії, але вважають, що вона не позбавлена первородного гріха	Культ Діви Марії, визнають догмат про її непорочність та вознесіння не тільки душевне, але й тілесне	Не визнають культ Діви Марії
Глава церкви – Ісус Христос	Глава церкви – Папа Римський, який є намісником Христа на землі	Заперечують владу Папи
Багато святих, розвинутий культ мощів	Дуже розвинутий культ мощів, святих і блаженних	Заперечують культ святих, мощів
Духовенство має чітку ієрархію. Поділяється на біле (парафіяльні священники) та чорне (ченці). Целібат – для чорного духовенства. Найвищі посади може займати тільки чорне духовенство	Духовенство має чітку ієрархію. Целібат – заборона брати шлюб для духовенства (у римо-католиків цілковите безшлюб'я)	Заперечують монастирі, чернецтво. Принцип загального священства, заперечення особливого статусу духовенства. Пасторів обирає громада
Визнають 7 таїнств: хрещення, миропомазання, покаяння (сповідь), святе причастя, шлюб, соборування, рукопокладання	Визнають 7 таїнств: хрещення, миропомазання, покаяння (сповідь), святе причастя, шлюб, соборування, рукопокладання	Визнають 2 таїнства: хрещення, причастя.
Таїнство хрещення проводиться через занурювання	Таїнство хрещення проводиться і шляхом занурювання, і шляхом обливання	Таїнство хрещення проводиться через занурювання у дорослому віці, після покаяння
Таїнство миропомазання здійснюється одразу після хрещення	Таїнство миропомазання здійснюється над повнолітніми, під час конфірмації	Конфірмація – це не таїнство, а обряд свідомого сповідання віри. Поширене не в усіх протестанських громадах. Здійснюється після 14 років. Миропомазання як таке відсутнє
Зовнішні атрибути культу зберігаються (свічки, лампадки, ікони, вівтар, хрест)	Зовнішні атрибути культу зберігаються; додатково використовують скульптури (Ісуса Христа, Діви Марії, святих)	Зовнішні атрибути культу відкинута

Хрест восьмикутний з перекладинами внизу і вгорі	Простий чотирикінцевий латинський хрест	У богослужіннях не використовується.
Хресне знамення – трьома пальцями (що символізує Пресвяту Трійцю) справа наліво	Хресне знамення кладуть п'ятьма пальцями (на згадку про 5 ран Христа) зліва направо	Не кладуть хресного знамення

4. Поняття про моральні цінності в християнстві

Починаючи з «Біблії», відбувалося становлення основоположних християнських цінностей – загальних чеснот: розсудливість, поміркованість, справедливість, стійкість (чесність, правдивість, вірність слову); теологічних чеснот: віра, надія, любов (милосердя).

Від середньовіччя саме християнство формувало культурну традицію та забезпечувало культурну єдність спочатку Західної Європи і поступово світу в цілому. Християнські культурні цінності стали основою розвитку всієї культури, особливо музики, живопису, літератури. У модерну добу християнські цінності перестали прямо ототожнюватися з християнством як релігією і почали оцінюватися як універсальні моральні цінності західної, тобто християнської цивілізації; в культурологічному її вимірі набули абсолютного загальнолюдського характеру. Християнство претендує на роль морального регулятора поведінки людини, пропонуючи їй цінності, норми й критерії оцінок. Християнська етика є богоцентричною, а найважливішим моральним принципом християнства виступає любов-агапе, тобто жертвна любов. Християнські цінності суттєво впливають на духовний баланс особистості і є засобом досягнення соціально-психологічної стабільності, що вказує на їх значний психотерапевтичний потенціал.

Виділяють три рівні біблійної етики

I. На рівні старозавітної етики мова йде про загальнолюдські норми.

II. Новозавітна етика, основні принципи якої засновані на любові як вищій цінності, ідеї відчуженості від світу і есхатологічній спрямованості.

III. Рівень індивідуального регулювання поведінки християнина заснований на особистому спілкуванні з Богом.

Християнське моральне виховання і навчання є спільним для всіх християнських конфесій в Україні та має за мету:

- 1) інформувати слухачів про моральне вчення християнства, яке містить у собі загальнолюдські цінності;
- 2) виховувати молодь на засадах правди, свободи та екуменізму (ідеології, що пропагує співпрацю між християнами різних конфесій);

3) прищеплювати молоді низку моральних чеснот: мудрість, мужність, справедливість, стриманість, милосердя, миролюбність.

Джерелами християнської етики для католицьких і православних церков є Святий Переказ (наука церкви) та Святе Письмо, а для протестантських церков єдиним її джерелом є лише Святе Письмо.

У католицькій церкві християнська етика тісно пов'язана з моральним богослов'ям та християнською томістичною філософією.

У православних церквах християнсько-етичне вчення веде до містичного споглядання Бога, до глибокого вивчення християнської культури, традицій і звичаїв.

У протестантських церквах християнська етика має характер біблійної етики через аналіз, дослідження і пояснення біблійних текстів морального змісту.

Ідеалом християнського виховання є чесна особа, яка житиме згідно з наукою церкви. У християнському вихованні особливий наголос ставиться на пошані гідності людини, що створена на образ і подобу Богу, здатна пізнавати, любити Свого Творця і служити Йому через пізнання інших людей, любов до них і служіння їм. Людина, з точки зору християнської етики, – це щось абсолютно осібне, тобто особа як душа і тіло разом узяті, яка інакша за своєю сутністю, покликанням, діяльністю, гідністю, з труднощами і призначенням.

Людська особа може бути носієм таких цінностей: релігійних (святість, особиста віра, прагнення до досконалості), моральних (смирненність, чистота, щедрість, милосердя, лагідність), естетичних (краса, чарівність, дотепність, художній смак), інтелектуальних (проникливість, розсудливість, інтуїція), вітальних (жвавість, енергійність). Людина покликана у житті бути носієм таких цінностей, а не мати різноманітні матеріальні, інтелектуальні цінності.

Християнський принцип виховання звучить: шукайте найперше Царства Божого, а решта вам додасться. Сутність християнського виховання найкраще відкрив св. Августин: «Люби Господа і роби, що хочеш», тобто коли людина понад усе любить Бога, то всі її вчинки будуть скеровані на добро для ближніх. Християнське моральне виховання базується на формуванні у слухачів досконалої совісті (сумління), що відгукується на кожний злий вчинок і скеровує їх виправити заподіяне зло.

В історії України християнство через систему цінностей сприяло національній ідентифікації, вихованню національного характеру, формуванню самобутньої духовної культури. Системі християнських цінностей українців притаманні специфічні риси, зокрема чуттєво-емоційне ставлення до життя. У

сучасних вченнях про цінності християнські церкви враховують зміни, що відбулись в суспільстві і свідомості людей. Найбільшою мірою це стосується протестантської та католицької конфесій, у сучасні ціннісні системи яких включені соціальні цінності (активне ставлення до світу, праці, держави, ствердження права на власність, піднесення власного добробуту, відстоювання гідності і свободи особи тощо). У сучасному православ'ї більше виражена консервативна тенденція, відчутна орієнтація на теоцентризм, соціальний песимізм, есхатологізм.

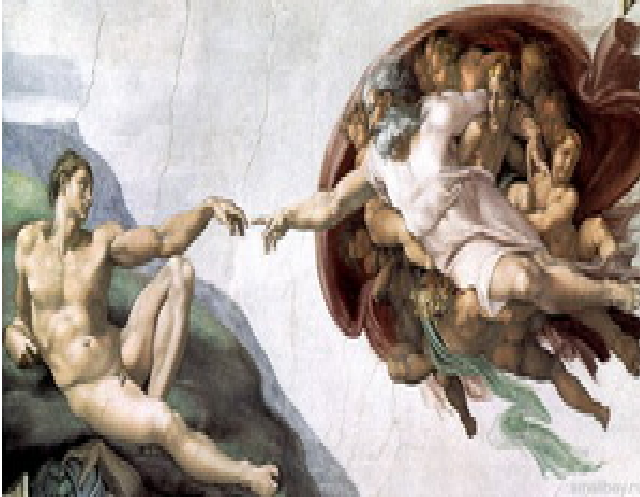
Запитання та завдання до теми

1. Де і коли виникло християнство та що стало причиною його виникнення?
2. Що означав термін «секта» у I ст. н.е. та яку з існуючих на той час релігійних течій (сект) вважають предтечею християнства?
3. Поясніть, яку роль у становленні християнства відіграв іудаїзм.
4. Охарактеризуйте сучасну релігійну картину України та назвіть найбільші християнські конфесії.
5. Що стало причиною появи протестантизму?
6. Порівняйте релігійні догми та обряди православ'я, католицизму і протестантизму, назвіть спільні та відмінні риси.
7. Назвіть та охарактеризуйте рівні біблійної етики.
8. Поясніть, на чому ґрунтується християнський принцип виховання.
9. Визначте особливості впливу феномену релігії на становлення загальнолюдських морально-етичних цінностей.

Завдання: Підготуйте реферат на одну з нижчеподаних тем «Виникнення та сутність християнської етики», «Християнська етика у контексті актуальних проблем сучасності».

ЦЕ БУДЕ ЦІКАВО ЗНАТИ

Американський лікар Ф.Л. Мешбергер першим відзначив подібність обрисів плаща, що розвівається навколо Бога і його супутників, з контурами людського мозку. Цю точку зору підтримали ряд медиків і біологів. Мікеланджело, за словами

його друга і біографа Дж. Вазарі, постійно займався анатомією, розкриваючи трупи, тому цілком міг вивчити в деталях і вміст черепа. А в епоху Ренесансу вже існували уявлення про мозок як про вмістилище розуму. Не можна виключати, що на фресці Мікеланджело візуалізував ідею: твірне начало в особі Бога з ангелами – це, перш за все, розумовий центр.

**Мікеланджело Буонарроті
«Створення Адама»**

(фрагмент фрески Сікстинської капели)

ТЕМА 2. НАУКА І ХРИСТІЯНСЬКА РЕЛІГІЯ ЯК ФОРМИ ДУХОВНО-ТВОРЧОГО ОСВОЄННЯ СВІТУ

1. Християнська гносеологія та онтологія.
2. Докази буття Бога (науковці і богослови).
3. Християнський еволюціонізм П. Тейяра де Шардена.

1. Християнська гносеологія та онтологія

Гносеологія християнства є різновидом релігійної та ідеалістичної гносеології. Християнське одкровення не містить жодних положень, які б кардинально суперечили сучасній науковій картині світу. Можна визнавати і виникнення світу в результаті Великого Вибуху, і еволюцію життя на Землі, і походження людського тіла від мавпи, але бути християнином.

Християнство може вказувати і на можливість надприродних моментів в природному розвитку світу. Адже Бог може бути причиною Великого Вибуху. Бог може скеровувати еволюцію видів на Землі. Християнство вчить не про природне, а про надприродне: про Бога, душу, духовний світ.

Сучасна наукова картина виникнення світу ґрунтується на теорії колапсу, надпотужного вибуху порожнистої матерії, теорії розширення Всесвіту, теорії реліктового випромінювання. На думку богословів, усе це підтверджується Біблією, згідно з якою: «усе це створив Бог з нічого», а першим днем творіння Божого було: «Нехай буде світло!», внаслідок якого і постав цей вибух і розширення порожнистої матерії.

Під дією сил гравітації, електромагнетизму, сильної і слабкої взаємодії постали різні структури матерії, про що своєрідно підтверджує Біблія у другому дні творіння: «І зробив Бог твердь і відділив води, що під твердю, від вод, що над твердю». Третій день – це ріст рослин і дерев на суші, яку створив Бог, а четвертий – виникнення світил.

Науковці визнають, що зафіксована у Біблії послідовність подій має глибокий сенс, бо коли б спочатку виникли небесні світила, то згубний вплив ультрафіолетового випромінювання Сонця не дав би можливості зародженню життя рослин. Надпотужний рух розжарених частинок матерії привів до утворення небесних світил і галактик, яких науковці нараховують понад 50 млрд. Розташування Землі в сонячній системі є унікальне за задумом Творця, бо якби Земля була на 5% ближче до Сонця, то стався би її перегрів і ніяке життя б на ній не існувало, а якщо б за розрахунками вчених Земля була на 1% далі від Сонця, то сталось би її зледеніння.

Звичайно, біблійні дні творення – це не доба (24 год), а певний період часу, ціла епоха. П'ятий день, згідно з біблійною і науковою теорією, закономірно представляє виникнення птахів, риб і всіляких живих створінь, а шостий день – виникнення тварин, плазунів і створення людини на образ і подобу Божу, що покликана підпорядковувати землю і панувати над рибами, птахами, звірами. Людська душа, створена Богом, не походить з тваринної, яка, на відміну від людської, не має ні розуму, ні власної волі, а керується лише інстинктами. Сучасні дослідження генотипу людини стверджують її кардинальну різницю від тварини. Наприклад, вчені визначили різну кількість хромосом в клітинах: у людини – 46; у шимпанзе – 48; у собаки – 78; у кішки – 38. Людина на відміну від тварин має безсмертну душу, хоча її тіло подібне до тіла тварини і підпорядковане тим самим законам.

Основними тезами християнської онтології – християнського вчення про буття – є такі:

І. Існують чотири основні реальності: Бог, світ, людина і Боголюдина

Бог – це Творець світу та людини, який дарує буття, розумний устрій та життя. Відповідно до цих трьох головних дарів він є Отцем, Логосом і Духом. Отцем – як той, що дарує буття та підтримує все існуюче. Логосом – як світовий Розум, що як впорядковує світ, так і сповіщає шляхи впорядкування

соціального світу. Дух – це початок життя, дихання в образному мисленні давніх людей. І Бог дарує людям можливість як звичайного, так і духовного життя.

II. Світ, згідно із християнським віровченням, не має самодостатнього існування.

Світ створений Богом, і його існування продовжується тільки завдяки Божій турботі про світ. Водночас Бог дарував світу закони, згідно із якими відбуваються автономні процеси у світі (фізичні, хімічні, біологічні, соціальні зміни). Ці закони є розумними принципами, що керують всіма закономірними процесами у світі. Разом з тим Бог має владу творити чудеса, які є надприродними подіями, що порушують природний порядок у світі.

Таким чином, Бог мислиться християнами і як причина природних законів, і як причина чудес, що порушує природний порядок.

2. Докази буття Бога (науковці, богослови)

Питаннями доказів буття Бога займалися як філософи, так і богослови: Ансельм Кентерберійський, Фома Аквінський, Рене Декарт, Бенедикт Спіноза, Георг Гегель, Іммануїл Кант.

Фома Аквінський навів п'ять ознак існування Бога:

Перша ознака – *через рух*. Оскільки у кожного руху є те, що рухає, а отже, має існувати Першорушій.

Друга – *причина*. У кожного явища є причина, а отже, у всіх явищ має існувати Першопричина.

Третя ознака: *все випадково існуюче може і не існувати*. Отже, має бути Регулювальник.

Четверта – *якісна*: якщо існують різні форми Досконалості, Краси, Добра, то мають бути і абсолютні Досконалість, Добро і Краса.

П'ята – *доцільність*: все розумне і нерозумне у світі спрямоване до доцільності. Отже, має бути Керівник.

Через півтисячі років після Аквінського Іммануїл Кант перекреслив всі п'ять ознак Бога, стверджуючи, що у сфері розуму доказів буття Бога немає і бути не може. А потім (як нагадав М. Булгаков в романі «Майстер і Маргарита») І. Кант заснував шостий: «Моральні принципи не залежать від зовнішнього середовища». «Моральний закон – примус, необхідність діяти всупереч емпіричним впливам. А отже, він набуває форми примусового веління – імперативу».

Докази існування Бога: думки інших науковців

1. Науковий: ґрунтується на універсальності світу на рівнях мікро- та макросвітів, тобто молекул, атомів, які взаємодіють за певними універсальними законами. Цей же доказ ґрунтується і на оптимальності світу, до якого неможливо щось додавати, чи віднімати, бо порушується відповідний баланс і стан існування.

2. Історичний: історичний досвід людства у культурі Бога (немає території, де була б відсутня віра в Бога, жертвопринесення тощо).

3. Моральний: відкривається в голосі совісті (сумління) у житті кожної людини віруючої чи невіруючої. Цей голос є Божим голосом в душі людини, який за добрий вчинок потішає людину, а за злий учинок її мучить, гнітить і докоряє.

Докази існування Бога, які запропонував єпископ Діонізій Ляхович

Антропологічний доказ:

1) аргумент на основі «істини» (пошук причин істини);

2) аргумент на основі «моральної повинності», який полягає в тому, що люди відчують зобов'язання перед деякими основними і всюди вартісними засадами життя: не говорити неправди, не вбивати, не красти, шанувати батьків, допомагати ближнім;

3) аргумент на основі мети людини, який полягає в тому, що людина завжди шукає чогось більшого від себе, хоче перевищити себе і піти за межі своєї мінливості та обмеженості;

4) аргумент «культури» або загальної єдності, який стверджує всюдиприсутній факт віри у Бога і те, що віра відповідає найглибшим і абсолютним прагненням людського духа;

5) аргумент на основі цінностей, бо культура тісно пов'язана з цінностями, а для справжнього людського буття конче необхідні такі цінності як істина, доброта, любов, єдність, свобода, справедливість, мир, мудрість тощо;

6) аргумент на основі мовного значення, який збудований на основі значення деяких слів, в яких людина розпізнає значення таких слів як «світ», «світло», «вічність», «буття», «істина», «доброта», «краса», «справедливість» тощо;

7) аргумент на основі людської гідності, бо людська особа гідна пошани і поваги, незважаючи на те, чи вона є чоловіком чи жінкою, незважаючи на вік, релігію, здоров'я чи багатство індивіда;

8) аргумент на основі містичного досвіду, який присутній у всіх великих монотеїстичних релігіях, де його виявляли здорові, світлі особи, характеру абсолютної правоти і чесності, що відзначалися великою доброчинністю і плідною працею для загального добра;

9) аргумент присутності Бога в «обличчі убогого», який наголошує на метафору Бога, яка об'являється в обличчі убогої людини, що виражає знаки Божої присутності.

3. Християнський еволюціонізм П. Тейяра де Шардена

П'єр Тейяр де Шарден – французький теолог, філософ, священник єзуїт, один із творців теорії ноосфери. Здійснив своєрідний синтез християнського навчання й теорії космічної еволюції (тейярдизм). Вважається своєрідним представником релігійного модернізму.

Людина разом з її свідомістю є частиною більш широкого процесу – еволюції космосу. Підставою для розуміння еволюції Всесвіту можна вважати еволюцію людини. При розгляді проблеми «людина і космос» Тейяр де Шарден говорить про унікальність людського феномену. Людина виступає як свідомий продовжувач справи еволюції. Але доля людської думки та людської діяльності в еволюції в цілому трактується не тільки як спосіб єднання людини зі світом, але і як засіб виходу людини за межі свого «Я» для приєднання до Христа, втіленого у світі.

Т. де Шарден виділяє такі етапи створення світу:

I. Відбувається еволюція хімічних елементів і галактик, формується оболонка Землі і на її поверхні виникає фізично-хімічне середовище, сприятливе для утворення складних молекул і перших форм життя.

II. Виникає живе покриття Землі – «біосфера», набувають розвитку всі форми живих організмів, починаючи з найпростіших і закінчуючи людиною.

III. Відбувається становлення людини та історичний розвиток людства аж до наших днів. У наш час завершується формування єдиного людства, а разом з ним нового покриття Землі – сфери духу, або «ноосфери», через яку можливий вихід до наджиття, до «пункту Омега», або надособи, духовного центру «Універсуму».

На його думку, все, що існує, виникло з єдиної субстанції, «тканини Універсуму», кожний елемент якої має «зовнішню» – матеріальну та «внутрішню» – духовну сторони. Важливим завданням розвитку людства Шарден вважає його об'єднання, але не можна досягти успіху, об'єднуючи людей такими, якими вони є. Об'єднання на основі спільних матеріальних інтересів сумнівне.

Слід спрямувати людську активність не на оновлення житла, не на розваги, а на зміну наших звичок, на створення духовних сил, відповідних новому світу. Першочергова умова об'єднання людства – створення нової психологічної атмосфери, яка виникне внаслідок:

- по-перше, усвідомлення людьми факту еволюції та процесу біологічного самосинтезування;

- по-друге, активізації свідомості кожного індивіда «зсередини» під впливом вищого джерела співрефлексії – Бога, який вселяє віру в наявність надбуття.

Об'єднання науки та релігії – саме ці фактори повинні забезпечити конвергенцію у сфері духу, яка завершиться злиттям душ у «пункті Омега». «Пункт Омега» – це уявний Бог, який існує як центр і полюс сталості Всесвіту. «Пункт Омега» виконує роль «космічного», «еволюційного Христа», є діяльною силою, метою та межею еволюції. Таким чином, П. Шарден створює нову модель християнства – еволюційну, якій надає космічного масштабу.

Запитання та завдання до теми

1. Розкрийте суть гносеології християнства
2. Визначте та проаналізуйте онтологічні передумови й засади морально-етичного вчення християнства.
3. Поясніть зміст п'яти ознак існування Бога, які запропонував Фома Аквінський.
4. Охарактеризуйте науковий, історичний і моральний доказ існування Бога.
5. Хто запропонував антропологічний доказ існування Бога і в чому полягає його суть?
6. Поясніть суть християнського еволюціонізму П. Тейяра де Шардена.

Завдання 1. На адресу церкви іноді лунають звинувачення, що релігія і церква гальмують розвиток науки; дехто стверджує, що церква і наука вступають у суперечність, коли пояснюють виникнення та розвиток Всесвіту, усього живого на планеті, появу людей. У Вас є шанс підтвердити або спростувати ці погляди. Для цього необхідно підготувати реферати на одну з тем (за вибором студента): «Християнство і наука: історія взаємодії» або «Діалог християнства і науки: історія і сучасність».

Завдання 2. Існують такі стереотипи: чим вищий рівень освіти – тим меншою є релігійність; якщо людина має стосунок до точних (фізика, математика) або природничих наук (біологія, медицина), то вона апріорі не може бути релігійною. Прокоментуйте вислови відомих учених-природодослідників про співвідношення релігії і науки, релігійного та наукового світоглядів.

2.1. **Ісаак Ньютон:** «Чудесна будова космосу і гармонія в ньому, можуть бути пояснені лише тим, що космос створений за планом всевідаючої всемогутньої Істоти. Ось, – моє перше і останнє слово». «Таке витончене поєднання Сонця, планет і комет не могло статися інакше, як за наміром і владою могутньої та премудрої Істоти, яка ... керує усім світом не як душа світу, а як Володар Всесвіту. Бо... від сліпої необхідності природи, яка скрізь і завжди одна і та сама, не може відбуватися зміна речей». І ще: «Чи було збудоване око без розуміння оптики, а вухо без знання акустики? Яким чином рухи тіл підкоряються волі і звідки інстинкт у тварин?... І якщо Він учинив так, то не слід філософії шукати інше походження світу або допускати, що світ міг виникнути з хаосу, лише за законами природи...».

2.2. **Макс Планк:** «Релігійній людині Бог даний безпосередньо і первинно. З Нього, Його всемогутньої волі походить усе життя... Хоча Він і непізнаваний розумом, то однак, проявляє Себе за допомогою релігійних символів, вкладаючи Своє святе послання в душі тих, хто, віруючи, покладається на Нього. На відміну від цього для природодослідника первинним є лише зміст його сприйняття і вимірів, що з них виводяться. Звідси він... намагається, по можливості, наблизитися до Бога і Його світопорядку як до вищої, вічно недосяжної мети.

Отже, і релігія, і природознавство потребують віри в Бога, при цьому для релігії Бог стоїть на початку кожного розмірковування, а для природознавства – наприкінці. Для одних Він означає фундамент, а для інших – вершину побудови будь-яких світоглядних принципів. Це відповідає відмінностям ролей, які релігія і природознавство відіграють у людському житті. Природознавство потрібне людині для пізнання, релігія – для того, щоб діяти... Ніде, куди б не звертався наш погляд, яким би не був предмет нашого дослідження, ми не знаходимо суперечностей між релігією та природничими науками, ми швидше констатуємо їхню абсолютну гармонію в основних пунктах.

Релігія і наука зовсім не виключають одна одну, як це вважали раніше і чого бояться наші сучасники. Навпаки, вони погоджуються і доповнюють одна одну. Найбезпосереднішим доказом сумісності релігії та природознавства, навіть при найкритичнішому погляді на речі, очевидно є той історичний факт, що глибокою релігійністю були проникнуті якраз найбільші природодослідники всіх часів – Кеплер, Ньютон, Лейбніц...».

2.3. **Альберт Ейнштейн:** «Вірую в єдиного Бога і з чистим сумлінням можу сказати, що ніколи не відчував симпатії до атеїстів. Людство без релігії перебувало б у варварському стані свого розвитку... Релігія, мистецтво і наука - це три гілки одного дерева. Усі ці устремління спрямовані до

облагороджування життя людини, до того, щоб вивести індивідуум зі сфери суто фізичного існування у сферу свободи».

І ще: «Кожний серйозний природодослідник повинен бути, якимсь чином, людиною релігійною. У безконечному універсумі виявляється діяльність безконечно досконалого Розуму. Звичайне уявлення про мене як про атеїста - велика помилка. Якщо це уявлення про мене як про атеїста взяте з моїх наукових праць, то можу сказати, що моїх робіт не зрозуміли».

ЦЕ БУДЕ ЦІКАВО ЗНАТИ

Джордано Бруно

Образ *Джордано Бруно* в історії асоціюється з образом мученика від науки, але мало хто знає, що він постраждав не за науку, а за свої філософсько-релігійні переконання. Бруно вважав релігію спрощеною (на потреби людей) версією філософії, а релігійні практики – забобоном, породженим з неучтва. Він захоплювався окультними вченнями, у тому числі й практичною магією, відстоював ідеї переселення душ, іронізував над можливістю народження Ісуса Христа від Діви, брав під сумнів християнські Таїнства. Якщо згадати при цьому, що Джордано Бруно був монахом ордену домініканців, то конфлікт з Католицькою церквою був неминучим (його було визнано єретиком). І до сьогодні церква не виправдала Джордано Бруно, хоча й визнала жорстокість покарання (спалення на вогнищі).

Галілео Галілей

Галілео Галілей був повністю виправданий церквою за ініціативи Папи Римського Іоанна Павла II у 1992 р. Церква визнала за собою помилку у переслідуванні вченого, якого вона колись засуджувала за визнання вчення Н. Коперника про рух землі навколо сонця, перебільшення значення розуму порівняно зі Святим Письмом.

Крім того, цікаво, що фрази, яка стала крилатою, – «А все ж таки вона крутиться!» – Галілей ніколи не виголошував. Це лише красива легенда, створена італійським поетом та публіцистом Джузеппе Баретті в XVIII ст.

ТЕМА 3. БІБЛІЯ – ДЖЕРЕЛО ЕТИКИ І МОРАЛІ

1. Історія створення Біблії. Структура Святого Письма.
2. Біблія – джерело християнської моралі.
3. Християнські чесноти.

1. Історія створення Біблії. Структура Святого Письма

Біблія – священна книга християнства та іудаїзму. Інша назва Біблії – Святе Письмо. Виникла протягом I тис. до н. е. та I–II ст. н. е. шляхом відбору, редагування та канонізації текстів, які іудаїстська, а пізніше християнська традиції вважали богонатхненними, тобто такими, що писались внаслідок Божественного впливу.

Структура Святого Письма. Біблія поділяється на дві частини – Старий Заповіт і Новий Заповіт. Старий Заповіт – угода Бога з обраним народом; Новий Заповіт – угода Бога з усім людством. В іудаїзмі визнають лише першу частину Біблії. На відміну від євреїв, християни священними визнають обидві частини Біблії.

Окрім поділу на Старий та Новий Заповіти, структурно Біблія ділиться також на книги. Погляди на біблійний канон – склад і кількість книг, визнаних священними, – у різних напрямках християнства неоднакові:

У православних – 77 книг (50 – Старий Заповіт; 27 – Новий Заповіт).

У католиків – 72 книги (45 – Старий Заповіт; 27 – Новий Заповіт).

У протестантів – 66 книг (39 – Старий Заповіт; 27 – Новий Заповіт).

Отже, Старий Заповіт у православ'ї налічує 50 книг: 39 канонічних + 11 душекорисних. Старий Заповіт у католиків – 45 книг: 39 – протоканонічних; решта – девтероканонічних. Старий Заповіт протестантів має 39 канонічних книг.

Кількість книг у Новому Заповіті однакова у всіх християнських конфесій – 27 книг. З приводу Нового Заповіту серед християн не існує суперечок.

Версії канону Старого Заповіту. Існує дві основні версії канону Старого Заповіту: Олександрійська і Палестинська (Іудейська). Олександрійська версія зазнала впливу елліністичної культури. До того ж вона вміщувала низку книг, написаних або за межами Палестини, або набагато пізніше ніж решта. Ця версія стала основою християнського Старого Заповіту. Поділена на 50 книг, вона була засвоєна православними, а в 45-книжному варіанті – католиками.

Палестинська версія була сформована і відредагована спочатку священиками Єрусалимського храму, а потім іудейськими книжниками – рабинами та масоретами. Ця версія не визнавала аж 11 книг з

Олександрійського канону. Саме до цієї версії, вживаної іудаїстами, повернулися у XVI ст. європейські реформатори християнства, починаючи з М. Лютера. Тому протестантська Біблія містить 39 книг У Старому Заповіті; саме стільки книг вважаються канонічними і включаються до друкованих видань Біблії.

Усі християни, незалежно від конфесії, визнають:

1. П'ятикнижжя Мойсееве (книги Буття, Вихід, Левіт, Числа та Повторення Закону (Второзаконня)).

2. Книги історичні.

3. Книги пророчі.

4. Книги повчальні, або поетичні.

Новий Заповіт включає 27 книг:

- чотири Євангелія (від Матвія, Марка, Луки та Іоанна).

- одна книга – Діяння Святих Апостолів.

- 21 книга – Послання Святих Апостолів.

- одна книга – Апокаліпсис.

Принципи християнської моралі. Біблія подає принципи християнської моралі у:

1. Десяти Заповідях Божих.

2. Двох заповідях любові.

3. Молитві «Отче наш».

4. Нагірній проповіді Ісуса Христа.

5. «Золотому правилі»: «Тож усе, чого ви тільки бажаєте, щоб чинили вам люди, те саме чиніть їм і ви».

6. Посланнях апостолів.

2. Біблія джерело християнської моралі

Визначальними підходами до моралі є її світське та релігійне розуміння. У центрі світських моральних систем стоїть або благо людини, або благо суспільства. Найвищим досягненням суспільної моралі є реалізація принципів гуманізму – пріоритет прав та інтересів людини над інтересами спільнот. Суттю релігійної моралі є постулати, виведені з релігійних положень, що спираються на авторитетні священні книги, приписи та зрештою на релігійні одкровення. Мораль – це спосіб поведінки та норми, які регулюють взаємини між людьми. Регуляція взаємин людей в суспільстві може бути правовою та моральною. Правова регуляція відносин між людьми здійснюється за допомогою формально-юридичних законів, суспільних норм, які передбачають

оцінку відповідності дій людини нормам права та законам певного суспільства. Мораль здійснює регуляцію відносин між людьми, виходячи з принципів етики та моральних настанов. Це засади добра, справедливості, гуманного ставлення до інших. Християнська мораль є релігійною. Авторитет християнської моралі визначається авторитетом Біблії, Ісуса Христа та Церкви. Таким чином, християнська мораль є геоцентричною, і в цьому вона протилежна світській гуманістичній моралі, зосередженій на людині.

Християнська мораль відіграє важливу роль і в сучасності. Щодо її місця і ролі в житті суспільства існує декілька підходів. Перший підхід стверджує, що християнська мораль є релігійно-конфесійною, тому вона не може повною мірою регулювати стосунки сучасного секулярного суспільства. Християнська мораль має залишатися на індивідуальному, а не загальному рівні. Християнська мораль завжди є мораллю «партійною» та ідеологічною, виражає інтереси окремих груп людей, якими є християнські церкви. При такому підході відкидається духовний зміст християнської моралі.

Другий підхід наполягає, що християнська мораль вічна і незмінна в усіх своїх виявах, і тому вона повинна бути радикально втіленою в життя окремих людей, так і спільнот. При цьому речники такого підходу, як правило, акцентують на істинності якоїсь однієї Церкви та її тлумачення моралі. У такому випадку часто вважають, що місія поширення та підтримки християнської моралі в суспільстві має бути покладена на державу, і що суспільство просто зобов'язане жити за християнськими законами. При такому підході функції релігійної моралі фактично ототожнюються з функціями світської моралі. Християнська мораль видається універсальною і загальнообов'язковою не за своїм змістом, а за впливом у суспільстві. Тому насадження обов'язковості християнської моралі для всіх сприймається як обов'язок Церкви, суспільства та держави.

Третій підхід вважає, що християнська мораль є універсальною, а не конфесійною. Вона відкрита для всіх, але не може бути насильно нав'язаною, законодавчо закріпленою чи перетвореною на ідейну функцію держави. Будучи універсальною за змістом та роллю, християнська мораль залишається релігійною мораллю в світському суспільстві, вона вимагає вільного прийняття.

Завдання проповіді християнства залишається місією віруючих, а не державних структур. Її вплив на суспільну мораль завжди є перспективною метою і завданням. Але надзвичайно важливо, щоб заповіді церковно-конфесійні не ставали на перший план перед заповідями загальнохристиянськими. Щоб заповідь любити ближнього не обмежувалася любов'ю до представника своєї конфесії.

Класифікація біблійних моральних норм. У Біблії існує поділ на природні та надприродні моральні норми. У Старому Заповіті представлені переважно моральні норми природного Закону (поважати батьків, не вбивати, не красти, не свідчити проти ближнього, не бажати майна ближнього тощо). Основним моральним принципом тут є дотримання справедливості – «Не чини іншому того, чого не хочеш собі».

Серед вимог Нового Заповіту переважають моральні заповіді надприродного характеру (любити і прощати ближніх, любити і прощати ближнім і ворогам, не розлучатися, не гніватися, не засуджувати інших, бути досконалими, як Бог). Основним моральним принципом тут є любов.

Таким чином, у Біблії поєднуються вимоги природного та надприродного характеру, що особливо помітно в християнській моралі. Природні приписи моралі є обов'язковими для будь якої людини з очевидністю, вони багато в чому аналогічні світській гуманістичній моралі та природній моралі інших релігій. Так, заповіді, які забороняють вбивати, красти, обманювати, чинити перелюб фактично однакові в усіх релігіях та етиках світу. Порушеннями моралі ці норми вважаються хоча б тому, що суперечать совісті та розуму кожного. Але джерелом їх виникнення все одно виступає Бог, як гарант життя суспільства та людини. Надприродні заповіді виходять за межі вимог совісті й розуму, їх не можна вивести з повсякденного життя суспільства та здорового глузду. Надприродні норми моралі є богонатхненними, вони вимагають віри. Вимоги надприродних заповідей, часто настільки незвичні, що людина не може пояснити їх необхідність логікою.

Наприклад, вимога не вбивати інших є зрозумілою і логічною, адже так само можуть вбити тебе. Навіть вимогу любити ближнього, прощати людям можна пояснити, якщо під ближнім розуміти «тих хто нас любить». Але вимогу «любити ворогів, молитися за них, благословляти їх» важко прийняти, враховуючи складні обставини життя. Таку вимогу можна виконати лише вірою. Більше того, для реалізації цієї заповіді необхідна сила божественної любові. Окрім моральних заповідей в Біблії існує вимога дотримуватися певних сакраментальних норм – брати участь в обрядах, таїнствах, церемоніях. Причому виконання сакраментальних заповідей вважається так само важливим, як і моральних. Отже, важливість сакраментальних заповідей впливає із значення й ролі Церкви в житті людини.

3. Християнські чесноти

Людина, згідно із вченням християнства, має створену за образом Божим душу:

1. Бог є нескінченний розум – і людина розумна.
2. Бог є нічим не обмежена свобода – і людина має свободу.
3. Бог є творцем – і людина є істотою творчою, здатною виходити за межі інстинктивної діяльності та творити нове, небувале.

Людина має пізнавати Бога, жити згідно із чеснотами та творити відносини любові. Ці три покликання людини відповідають трьом основним здатностям людини, які вона має як образ Бога. Чеснота – це позитивна моральна якість людини. Чеснота є рисою або властивістю, яка вважається морально доброю і, таким чином, оцінюється як основа моральних законів, принципів і цінностей. Персональні чесноти є характеристикою етичних цінностей особи. Протилежною до чесноти є вада. Чеснота є позитивною рисою людської душі. Вона викликає в людині бажання творити добро; завдяки їй людина здійснює добрі вчинки без будь-яких зусиль.

Умовно чесноти можна поділити на такі групи:

1. Богословські (Божі, надприродні, влиті) чесноти: віра, надія, любов.
2. Громадянські чесноти: чесність, ощадність, дисциплінованість, точність, чемність, патріотизм.
3. Християнські моральні чесноти: покірність, щедрість, лагідність, поміркованість, чистота.
4. Моральні чесноти (природні, набуті): мудрість, мужність, стриманість, справедливість.

Отже, згідно з християнським вченням, Божих чеснот існує три: віра, надія, любов. Найвищою з цих чеснот вважають любов. Без любові не має цінності ані віра, ані надія, оскільки Бог дає спасіння тільки тим, що люблять Його. Три Божі чесноти – це властивості душі, які люди отримують разом з освячувальною ласкою. Згідно з християнським вченням, Св. Дух, вступаючи до душі, просвічує сили свідомості, і вони легко можуть підноситися до Бога. Коли Св. Дух перебуває у душі, наділяючи людину освячувальною ласкою, тоді запалюється в ній світло, яке схиляє до віри і надії, і розпалюється огонь, який спонукає до любові Божої. Такий вплив Св. Духа на душу людини зазвичай називають влиттям трьох Божих чеснот. Св. Дух обдаровує людей здатністю робити добро, думаючи про Бога. Цю надприродну здатність можна назвати також вправністю, бо вона є вищим ступенем здібності і поєднується з певною схильністю волі до доброго. Ця схильність, однак, ще не означає, що

людина здатна творити добро легко, без будь-яких зусиль. Ця легкість досягається тільки завдяки вправлянню. Отже, відповідну чесноту в собі можна виробити тільки шляхом вправлення. Здатність до доброго, наділену Св. Духом, називають ще чеснотою влиотою, а легкість, яку набуваємо вправлянням, – чеснотою набутою. Наявність здібностей ще не дає людині права на жодну нагороду; вона мусить спочатку застосувати їх на добро. Чеснота віри приводить до переконання про існування Бога і правдивість Його об'явлень. Чеснота надії впливає так, що люди очікують від Бога вічного спасіння і засобів, які потрібні для його осягнення. Чеснота любові народжує прагнення сподобатися Богові завдяки виконанню Його заповідей. Коли люди моляться чи роблять добрі вчинки, вони збуджують у собі ту чи іншу Божу чесноту або навіть усі разом.

Християнські моральні чесноти роблять вчинки людей відповідними законам моральності. Християни вважають, що моральних чеснот людина набуває, досягнувши освячувальної ласки через власні старання та за допомогою Бога. Три Божі чесноти перетворюють внутрішнє життя душі, а християнські моральні чесноти впливають на прояви зовнішнього життя.

Християнські моральні чесноти. Можна назвати сім головних християнських моральних чеснот та протилежні їм гріхи:

1. Послух – Гординя.
2. Лагідність – Гнів.
3. Щедрість – Захланність.
4. Поміркованість – Нестриманість.
5. Чистота – Нечистота.
6. Лінивість – Працелюбність.
7. Заздрість – Доброзичливість.

Існують набуті моральні чесноти: справедливість, стриманість, мужність, мудрість.

Справедливість. Християнське розуміння справедливості, яка завжди йде в парі з милосердям. Вчинити справедливо – віддати кожному те, що йому належне: Богові – честь, владі – послух, підлеглим – нагороду чи кару, собі рівним – справжню любов ближнього. Але на шляху часто трапляються перешкоди (внутрішні чи зовнішні), тому слід спиратися на стриманість і мужність. Справедливість поділяється на обмінну (у стосунках між окремими людьми), розподільну (обов'язки суспільства відносно окремої людини) і легальну (обов'язки громадян відносно суспільства).

Стриманість. Стриманість – це вміння володіти собою. Стримана людина в усьому дотримується міри. Наприклад, їсть і п'є стільки, скільки потрібно для

підтримання життя і здоров'я. Вона не виявляє надмірного прагнення до почесностей, слави, розваг чи інших чуттєвих розкошів. Однак стриманість не полягає в тому, щоб обмежувати себе у найнеобхіднішому. Такій стриманості бракує мудрості.

Мудрість. Мудрість – це розважне шукання правди, яка робить нас вільними. Моральна чеснота «мудрість» має такі синоніми: розсудливість, розважність або обачливість. До чесноти мудрості входять такі вісім умінь: пам'ять, здатність правильно оцінити дану ситуацію, відкритість до думки інших, кмітливість, здоровий глузд, здатність передбачити, обережність, завбачливість. Мудрість є кардинальною чеснотою, яка допомагає нам помітити належну міру добра, а також бути готовими до реалізації і шанування добра через відповідні діяння. Поняття мудрості не слід змішувати із спритністю, із якою ми дбаємо про свою користь, ані з легкодушністю чи стриманістю. Мудрою є та людина, що чинить все згідно з Божою волею.

Мужність. Мужність – це здатність чинити згідно зі своєю совістю. Мужність робить людину здатною на жертви. Мужня людина терпляче зносить будь-які життєві незгоди. *Per aspera ad astra* – «Через терни до зірок». Для того, щоб пережити якесь терпіння, потрібно більше мужності, аніж для того, щоб здійснити героїчний вчинок, бо важче терпіти, ніж діяти.

Совість. Християнське моральне виховання базується на формуванні досконалої совісті (сумління), що відзивається на кожен злий вчинок і скеровує їх направити заподіяне зло.

Чотири типи недосконалої совісті:

1. Широка, коли поганий вчинок вважається не дуже поганим, а то й добрим.
2. Тісна, коли поганим вважається те, що не є таким.
3. Сумнівна, коли є вагання про моральну дозволеність вчинку.
4. Спляча (мертва), коли не відгукується при важливих вчинках.

Виділяють такі види совісті: совість перед і після вчинку; добра, чиста совість; нечиста, лиха совість; впевнена совість; невпевнена, сумнівна совість; черства, закам'яніла совість; фарисейська совість (одне на словах, інше на ділах).

Існують такі функції совісті: застереження, порада, муки совісті, іспит совісті. Людина з чистою совістю – це людина, яка перебуває в мирі із собою. Людина, яка хизується своїми чеснотами, може їх легко втратити.

Отже, якщо вже обставини змусили людину виявити свою чесноту, то вона не повинна забувати, що треба прагнути до того, щоб подобатися насамперед Богові, а не людям. Наприклад, люди часто хизуються своєю благодійністю,

прагнучи отримати схвалення у громадськості. Загалом слід пам'ятати, що справжнє християнське милосердя не потребує гучної реклами. Настирливе оприлюднення доброї справи й хизування нею суперечать самим засадам християнства. «Коли твориш милостиню, не сурми перед собою..., – вчив Ісус Христос. – Нехай ліва рука твоя не знає, що робить правиця твоя, щоб милостиня твоя була таємна, і Отець твій, який бачить таємне, віддасть тобі явно». Тобто суть християнського вчення з цього питання зводиться до того, що добро треба робити «просто так», від душі і зі співчуттям, а не з метою отримати за це якусь винагороду або визнання. Саме за справжнє щире співчуття, за справжню любов, доброту й теплоту, виявлену щодо інших людей, які потребують допомоги, людина отримує «подарунки» від Бога: опинитися в потрібний час у потрібному місці, познайомитись з людиною, яка відіграє позитивну роль у житті і змінить його на краще, отримати пропозицію щодо хорошої роботи тощо.

Запитання та завдання до теми

1. Охарактеризуйте структуру Біблії у православних, католиків та протестантів.
2. Які існують версії канону Старого Заповіту та в чому між ними полягає різниця?
3. На чому базуються принципи християнської моралі?
4. Поясніть різницю між світським та релігійним (християнським) розумінням моралі.
5. Розкрийте класифікацію біблійних моральних норм.
6. Поясніть, що таке чесноти.
7. На які групи можна поділити чесноти? Розкрийте суть такого розподілу.
8. Назвіть сім головних християнських моральних чеснот та протилежні їм гріхи.
9. Дайте характеристику так званим «набутим» моральним чеснотам: справедливості, стриманості, мужності, мудрості.

Завдання 1. Дослідники християнства стверджують, що Рай, про який говорить Біблія і в якому жили Адам і Єва, існував на землі – між річками Тигр і Єфрат (Месопотамія – Межиріччя). Далі коротко наведено біблійну історію про вигнання Адама та Єви з Раю. Дайте відповіді на запитання, подані після тексту, та спробуйте охарактеризувати вчинки Адама і Єви з погляду моралі.

«Після того, як Бог створив землю, небо, небесні світила й усе живе на землі (риб, птахів, звірів), Він створив першу людину – Адама. А щоб Адаму не було самотньо в Раю одному, Бог створив йому пару – Єву. Жили вони в Раю дуже добре: вільно, безпечно, комфортно і щасливо. Бог заборонив їм лише одне: не можна було їсти з Дерева пізнання, оскільки після цього вони можуть померти (тобто, власне кажучи, стануть смертними). Однак вони виявили непослух: спочатку Єва, якій скуштувати заборонений плід запропонував Змій, пообіцявши, що після цього вони з Адамом самі будуть «як боги і розумітимуть, що таке добро, а що зло» (тобто стануть рівнею своєму Творцю і пізнаватимуть добро і зло без Його посередництва), а потім це зробив і Адам, якого пригостила Єва. Коли до Раю прийшов Бог, то Єва і Адам сховались від Нього, бо соромились, адже зрозуміли, що вони нагі (як стверджують богослови, тим самим люди самі дистанціювалися від Бога, перестали Йому довіряти). Згідно з християнським вченням, «Бог всюдисущий», тому Він, звісно ж, знав про те, що вони зробили, але все одно прийшов до них і спитав, чи не їли вони з Дерева пізнання. Відповідь Адама була така: «Так, скуштував! Але цей плід мені дала Єва!! Це ж Ти мені дав таку жінку!!». Відповідь Єви була такою: «Так, їла! Але ж мене Змій спокусив!!». Такі відповіді та поведінка страшенно розгнівали Бога і Він вигнав їх з Раю».

Отже, оцініть поведінку Адама і Єви з погляду моралі. Запитання, подані нижче, допоможуть дійти правильних висновків:

1. Ким/Чим є Адам і Єва відносно Бога?
2. Що хотіли отримати Адам і Єва, куштуючи заборонений плід?
3. Чи може людина, яка не створювала добро і зло, контролювати ці явища?
4. Якщо Бог «всюдисущий», а відтак, «усезнаючий», то навіщо ж він ставив Адаму та Єві запитання, відповідь на які й так знав?
5. Що саме Він хотів від них почути, на ЩО сподівався та що натомість сказали і зробили Адам і Єва?
6. Що саме не сподобалось Богу у відповідях Адама і Єви?
7. Який висновок можна зробити з цієї історії та які моральні якості виокремити?

ЦЕ БУДЕ ЦІКАВО ЗНАТИ

Цар Соломон

Соломон.

Біблія – це єдина книга у світі, створена колективом авторів, які ні в чому не суперечать один одному, хоча більшість з них не були знайомі один з одним і жили в різний час.

Серед її авторів – царі (Соломон, Давид), пастух (Амос), лікар (Лука), рибалки (Петро та Іван), полководець (Ісус Навин) і т.д.

Найстаріша людина в Біблії – Мафусаїл. Він помер у віці 969 років.

Найсильніша людина в Біблії – Самсон.

Наймудріша людина в Біблії – Соломон.

Найвища людина в Біблії – Голіаф, зріст якого був близько трьох метрів.

ТЕМА 4. МОРАЛЬ СТАРОГО ЗАПОВІТУ. ДЕКАЛОГ

1. Божі Заповіді Старого Заповіту. Декалог. Походження.
2. Православні, католики, протестанти: 10 Заповідей (відмінності).
3. Декалог: зміст та пояснення Божих Заповідей.

1. Божі Заповіді Старого Заповіту. Декалог. Походження

Моральне вчення християнства в основному відображено в так званому Декалозі – 10 Заповідях (викладених у Старому Заповіті):

1. Я, Господь Бог твій, не будеш мати інших богів, крім мене.
2. Не роби собі ідола... не вклоняйся їм, не служи їм.
3. Не позивай даремно імені Господа Бога твого.
4. Пам'ятай день святій святкувати... день сьомий.
5. Шануй отця свого і матір свою.
6. Не убий.
7. Не перелюбствуй.
8. Не кради.

9. Не свідчи ложно на свого ближнього.

10. Не жадай жони, майна ближнього свого.

Згідно з Біблією, коли Мойсей привів ізраїльтян у пустелю, Бог призвав його на гору Синай, де він жив 40 днів та 40 ночей, і за цей проміжок часу отримав безпосередньо від Бога Десять Заповідей, які були записані на скрижалях (кам'яних плитах). Потім Мойсей спустився з гори з наміром передати заповіді своєму народу, але в долині він побачив, що його люди всупереч велінню Бога спорудили собі Золотого тільця (тобто створили собі ідола, кумира, іншого бога), якому поклонялись. Дуже розлютившись, Мойсей кинув таблиці із заповідями на землю й розбив їх. Потім Бог звелів Мойсею написати дві інші таблиці замість тих, що він розбив, і він нарешті передав заповіді людям.

У Декалозі зазначені тільки етичні принципи – ставлення до Бога та один до одного. Ритуальних настанов у ньому немає. Згідно з християнським вченням, виконання Божих заповідей є запорукою оздоровлення людства.

2. Православні, католики, протестанти: Десять Заповідей (відмінності)

Незважаючи на те, що і у католиків, і у православних, і в протестантів Десять Заповідей, проте вони відрізняються один від одного за відповідністю конкретної заповіді її номеру, а іноді і в написанні. Фраза про те, що неприпустимо робити собі кумира і поклонятися йому, у католиків належить до продовження Першої Заповіді, у православних це вже окрема Друга Заповідь. Через це до Дев'ятої Заповіді у католиків з православними розбіжність на один порядковий пункт за заповідями (те, що у православних – П'ята Заповідь, те в католиків є Четвертою). Десятою Заповіддю у православних є «Не бажай дому ближнього твого. І не бажай жони ближнього свого, нічого, що у ближнього твого». А ось у католиків ця сама заповідь ділиться на дві Заповіді: «Не бажай жони ближнього свого» є окремою Дев'ятою Заповіддю. У лютеранських протестантів в цілому до Дев'ятої Заповіді немає розбіжності з католиками. І нарешті, у протестантів-лютеран Дев'ята Заповідь звучить як «Не пожадай дому ближнього свого». Вона відрізняється від усіх інших конфесій і релігій. А до Десятої Заповіді Лютера вже входить Дев'ята католицька, і звучить вона як «Не пожадай жінки ближнього свого ні раба його, ні рабині його, ні худоби його [ні вола, ні осла його], нічого з того, що належить ближньому твому». У таблиці наведено порівняння Десяти Заповідей християнських конфесій.

Десять Заповідей у християнських конфесіях

№ з/п	Православні	Католики	Протестанти
1	Я, Господь Бог твій, не будеш мати інших богів, крім мене	Я Господь, Бог твій. Та не буде в тебе інших Богів, крім Мене	І не буде в тебе інших богів, крім Мене
2	Не роби собі ідола... не поклоняйся їм, не служи їм	Не позивай імені Господа, Бога твого, надаремно	Не позивай імені Господа, Бога твого даремно
3	Не позивай даремно імені Господа Бога твого	Пам'ятай, що ти повинен освячувати святкові дні	Пам'ятай день суботній, щоб святити його
4	Пам'ятай день суботній святкувати, щоб святити його <...> день сьомий – субота Господу	Шануй свого батька та матір	Шануй свого батька та матір свою, щоб добре велося тобі і довголітній будеш на землі
5	Шануй отця свого і матір свою	Не вбивай	Не вбивай
6	Не убий	Не чини перелюбу	Не чини перелюбу
7	Не чини перелюбу	Не кради	Не кради
8	Не кради	Не свідчи неправдиво	Не свідчи неправдиво
9	Не свідчи ложно на свого ближнього	І не бажай жони ближнього	І не бажай дому ближнього твого
10	Не жадай жони, майна ближнього свого	Не бажай чужого добра	Не пожадай жінки ближнього твого, ні раба, ні раби його, ні худоби його, нічого з того, що є у нього

3. Декалог: зміст та пояснення Божих Заповідей

Перші чотири Заповіді (за православною версією) навчають пошані Бога ділами, словами і думками, а решту шість навчають пошані ближніх і самого себе.

Перша Заповідь закликає шанувати одного Господа Бога, Творця Всесвіту, що все створив і всім управляє. Гріхами проти першої Заповіді є самовпевненість, а також відчай або безнадія. До фальшивого шанування Бога належать культ грошей, культ тіла, забобони, ворожіння, астрологія, хіромантия, спиритизм. Заповідь застерігає людей від використання окультних (скритих, таємничих) наук, таких як біла чи чорна магія та ін.

У цьому виявляється й **Друга Заповідь**. **Третя Заповідь** наказує нам віддавати пошану Божому імені і не вимовляти Його без шанування. Гріхами проти Другої Божої Заповіді є легкодушна вимова Божого імені, прокльони, лихослів'я та богохульство. Не можна також іменем Божим божитися та жартувати зі святих речей. Присягатися маємо право у поважних справах, наприклад, під час подружньої присяги.

Четверта Заповідь приписує християнам святкувати недільний день, бо в неділю воскрес Ісус Христос. У Старому Заповіті субота – день, присвячений Богу.

П'ята Заповідь наказує шанувати, тобто любити, допомагати, поважати, а найголовніше, слухатись батьків, бо для дітей вони є Божими заступниками тут, на землі. Любов до батьків – відчуття залежності як захищеності. Коли дитина виростає і стає самостійною, зменшується залежність її від батьків, але збільшується залежність батьків від дитини: зв'язок не переривається; слухняність через вдячність переходить у шанування. Заповідь шанувати батьків означає, що батьки – це святе. Спочатку діти беруть, але потім мають віддавати: шанувати батьків і в хворобі, і у старості.

Шоста Заповідь забороняє нам знищувати власне життя, вбивати чи ранити тіло ближнього, а також ненавидіти наших ближніх. Вона ж забороняє нам бути жорстокими щодо тварин і природи. За словами Апостола Павла: «Наше тіло є храмом Святого Духа» (пор. 1 Кор.6.19). Тому мусимо наше тіло берегти, бо при його ушкодженні може потерпіти і дух. Забороняючи вбивство, Заповідь, однак, не забороняє боронити власне життя, честь і гідність перед насильством. Вона наказує нам бути доброзичливими і приязними до наших ворогів, із терпеливістю з усіма зберігати мир.

Гріхом проти Шостої Заповіді є також евтаназія (узаконене вбивство або легка смерть), тобто бажання собі смерті. Крім фізичного вбивства злочинами є

вендета (кровна помста) і моральне вбивство. Гріхом проти цієї Шостої Заповіді є аборти. Ми отримуємо безсмертну душу ще в лоні матері, в момент зачаття. Алкоголізм, наркоманія, токсикоманія є також гріхами, бо з допомогою їх людина знищує своє здоров'я, тіло і душу. Найважчим гріхом є самогубство (суїцид), бо не людина дала собі життя і не вона має право його відбирати.

Сьома і Десята Заповіді «Не чини перелюбу» і «Не пожадай жінки свого ближнього» наказує не чинити перелюбу, не оглядати безсоромних образів, не говорити безсоромних слів, не допускатися безсоромного діла самому або з іншими. Кожен повинен плекати чистоту душі і тіла, виховувати в собі скромність, порядність, самоповагу, стриманість, відчуття міри.

Гріхами проти Сьомої Заповіді є подружнтя зрада, дошлюбні стосунки молодих, позашлюбне співжиття, блюзнірство, розпуста, проституція, тілесне згвалтування, кровозмішення, мазохізм, фетишизм, ексгібіціонізм, штучне запліднення, сурогатне материнство, позатілесне запліднення (in vitro – у пробірці), вживання контрацептивів, клонування, зоофілія, педерастія, неприродне задоволення статевих пристрастей. Содомські гріхи – гомосексуалізм, лесбійанство (неприродні статеві зносини осіб однакової статі).

Християнське подружжя є нерозривним і має призначення жити в любові, продовжувати людський рід і виховувати дітей. Зневагою до цієї Заповіді є полігамія (багатоженство), поліандрія (багатомужжя), проміскуїтет (нічим не обмежені статеві зносини), конкубінат (позашлюбне співжиття), кровозмішення.

Сьома і Десята Заповіді «Не кради», «Не жадай жони, майна ближнього свого» вказують нам на правильний вжиток приватної власності, на яку має право кожна людина, здобуваючи її справедливим способом. Вони забороняють наносити шкоду ближньому щодо його власності і володіння. Гріхами супроти цих Заповідей є крадіжки, розбій, грабїж, вандалізм – нищення або псування чужої власності, ошуканство, плагіат, лихварство, затримання чесно заробленої платні. Хто вчинив шкоди майну ближнього, зобов'язаний йому відшкодувати. Хабарництво та протекціонізм теж принижують людську гідність.

Дев'ята заповідь. Не свідчи ложно на свого ближнього. Наказує нам не порушувати слави ближнього, а також забороняє фальш і облуду. Маємо шанувати добре ім'я, честь і славу як свою, так і наших ближніх. Гріхами проти цієї Заповіді є обмова, наклеп, осудження, сіяння незгоди, брехня, облуда, лицемірство, лукавство, нав'язування неправдивої інформації або замовчування правди, яка є так всім необхідна, а також несправедлива критика, яка принижує людську гідність.

Запитання та завдання до теми

1. Розкажіть історію походження Десяти Божих Заповідей.
2. Порівняйте порядок Десяти Божих Заповідей у православних, католиків, протестантів.
3. Розкрийте суть Першої, Другої, Третьої, Четвертої та П'ятої Заповідей.
4. Поясніть, чому алкоголізм, наркоманія, токсикоманія є гріхами проти Шостої Заповіді.
5. Поясніть, чому штучне запліднення, сурогатне материнство, позатілесне запліднення (in vitro – у пробірці), вживання контрацептивів є гріхами не лише проти Шостої Заповіді, але й проти Сьомої.
6. Обґрунтуйте основоположні засади морально-етичних парадигм християнства, спираючись на пункти Декалогу.

Завдання 1. Прокоментуйте моральні настанови, які містяться в Декалозі, з позицій сучасності.

ЦЕ БУДЕ ЦІКАВО ЗНАТИ

Творчість художника *Михайла Врубеля* – одне з найпомітніших і загадкових явищ європейського мистецтва кінця XIX ст. Його геній нерозривно пов'язаний з Україною, зокрема з Києвом. Головним проектом першого творчого десятиліття М. Врубеля була реставрація Кирилівської церкви XII ст. у Києві. Крім того, він також був залучений до розпису Володимирського собору в Києві, хоча існує версія, що до цієї роботи на другорядних ролях його запросили друзі через співчуття,

оскільки художник мав душевну хворобу, яку спровокували трагічні життєві обставини, тому він періодично потрапляв на лікування до психіатричної лікарні. Особливістю творчості М. Врубеля є те, що він створював як світські картини, так і твори релігійного змісту, однак помітними були його «метання» від Христа до демонів мороку.

М. Врубель «Демон сидячий»

Художник мав цілу серію картин на «демонічну» тематику, найвідомішими з яких є «Демон сидячий» та «Демон повалений». Дослідники висловлюють припущення, що до цієї тематики його підштовхнула комісія з будівництва Володимирського собору, яка відхилила серію його ескізів до розписів, тому ображений та вразливий художник почав шукати новий вихід для свого таланту.

При цьому М. Врубель не сприймав своїх демонів так, як це прийнято у християнській традиції, і стверджував, що його Демон – це дух не стільки зловбий, скільки самотній і скорботний; такий, що переживає внутрішні страждання.

Фото Емілії Прахової та лик Богородиці

**М. Врубель
«Богородиця з дитям»**

М. Врубель творив у фарбах і Христа, і Богоматір, однак дослідники відзначають, що обличчя Матері Божої (ікона з іконостасу Кирилівської церкви в Києві) дуже нагадує риси земної жінки – Емілії Прахової, яка була нерозділеним коханням М. Врубеля і водночас дружиною Адріяна Прахова, який керував групою художників, що здійснювала розпис Володимирського собору (М. Врубель, В. Васнецов, М. Нестеров). Це нерозділене кохання також було однією з причин, що посилювали його душевну хворобу.

М. Врубель часто потрапляв на лікування до спеціальних закладів. Примітно, що натурою апостолів з фрески «Зішестя Святого Духа» послужили особи хворих з психіатричної лікарні. Врубель вважав, що божевільні знають щось таке, чого не відають здорові, що вони, відрізані безумством від усього буденного, здатні пережити справжнє духовне прояснення.

ТЕМА 5. СТАВЛЕННЯ ДО ЖИТТЯ У ХРИСТІЯНСТВІ ЯК МОРАЛЬНИЙ АСПЕКТ

1. Ставлення християнських церков до абортів та евтаназії у контексті Заповіді «Не убий!».

2. Ставлення християнських церков до суїциду та смертної кари у контексті Заповіді «Не убий!».

3. Ставлення християнських церков до контрацепції у контексті Заповіді «Не убий!».

4. Ставлення християнських церков до екстракорпорального запліднення та сурогатного материнства у контексті Заповіді «Не убий!».

5. Ставлення християнських церков до клонування.

6. Ставлення християнських церков до генної терапії.

1. Ставлення християнських церков до абортів та евтаназії у контексті Заповіді «Не убий!»

Архієрейський Собор Української Православної Церкви (Московський патріархат) прийняв «Основи соціальної концепції Руської Православної Церкви», ухвалені у 2000 р. Ювілейним Архієрейським Собором Руської Православної Церкви. У «Соціальній концепції...» викладено базові положення вчення Церкви з питань церковно-державних відносин і з ряду сучасних суспільно значущих проблем. Цей документ відображає офіційну позицію Української Православної Церкви у сфері відносин з державою і світським суспільством.

У тому числі у «Соціальній концепції...» відображено ставлення Церкви до втручань у людське життя. Зокрема:

- тих, що ведуть до переривання життя (аборт – на першій її стадії та евтаназія – на останній);

- тих, що сприяють формуванню людського життя (екстракорпоральне запліднення, сурогатне материнство і клонування).

Католики також мають два офіційні церковні документи, де описано всі етичні й моральні питання щодо різних допоміжних репродуктивних технологій, – *Donum Vitae* (Дар життя), *Dignitas personae* (Про гідність особи).

Ставлення до абортів. І католики, і православні, і протестанти вважають аборт гріхом вбивства. Його проведення суперечить волі Бога, Який не лише створив життя, але й опікується ним від утроби матері. Також заборонено стерилізацію, адже вона назавжди перешкоджає народженню дітей. Але порівняно з абортom гріх стерилізації значно менший.

Ставлення християнських церков до евтаназії. Той факт, що пацієнт сам вимагав власної смерті, не означає, що його бажання є легальним. Гіппократ свого часу прокоментував ту саму проблему: «Ніколи ані не дам нікому смертельних ліків, якщо мене про це просять, ані не підкажу нікому такої поради». Це не тільки буде злом із морального погляду, але й знищить довіру, яку пацієнти мають до лікарів, якщо хворі знатимуть, що в їхньому випадку евтаназія можлива. Ставлення християнських церков до евтаназії категорично негативне. Життя дане людині Богом, воно є священним і недоторканим, а отже, і вирішувати, коли воно має припинитися, може тільки Бог.

2. Ставлення християнських церков до суїциду та смертної кари у контексті Заповіді «Не убий!»

Ставлення християнських церков до суїциду категорично негативне, бо коли людина самовільно залишає її обов'язки і становище, призначене їй Божим Провидінням, то є ніби дезертиром. Однак у католиків та іноді в православних дозволяють християнський похорон, коли визнають, що самогубство вчинене через патологічний стан людини (розумовий розлад).

Ставлення до смертної кари у протестантів негативне, а в католиків та православних неоднозначне. Традиційне вчення католицької церкви полягало в тому, що смертна кара не суперечить Божественному закону, але разом з тим не є приписом закону: її необхідність оцінюється залежно від обставин. У православ'ї: протоієрей С. Слободський у коментарях до Закону Божого зауважує, що християнство в деяких випадках допускає смертну кару, оскільки це може бути єдиною можливістю зупинити вбивства та злочини. Іноді вона буває єдиним засобом до «покаяння».

3. Ставлення християнських церков до контрацепції у контексті Заповіді «Не убий!»

Ставлення православної церкви до контрацепції є різним. У православних: якщо мова йде про абортівні контрацептиви (які вбивають ембріон в перші ж дні його розвитку), то це вважається великим гріхом, прирівняним до абортів. Контрацепція ж неабортівна (презервативи, таблетки і т.д.) цілком допустима, якщо вона використовується в сім'ї за взаємною згодою. Католики вважають, що коли пара застосовує неабортівну контрацепцію, вона здійснює тяжкий гріх проти Заповіді «Не чини перелюбу». У разі ж спіралі пара грішить не тільки проти цієї Заповіді, а й проти Заповіді – «Не вбий», – що надає гріху ще більшого значення. Протестанти розглядають свідоме планування сім'ї в межах християнської соціальної етики як життєву необхідність. Але контрацептиви, які «вбивають», відкидають як неприйнятні.

4. Ставлення християнських церков до екстракорпорального запліднення та сурогатного материнства у контексті Заповіді «Не убий!»

Ставлення християнських церков до екстракорпорального запліднення у православних є диференційованим. Етично неприпустимими є всі різновиди екстракорпорального (позатілесного) запліднення, що передбачають заготовлення, консервацію і навмисне руйнування «надмірних» ембріонів. Припустимим є штучне запліднення статевими клітинами законного чоловіка, оскільки воно не порушує цілісності шлюбного союзу і не відрізняється принципово від природного запліднення. Якщо ж узято «донорський матеріал», то це неприпустимо, адже у шлюбні стосунки «влізає» хтось третій (це є різновидом перелюбу, а отже, порушенням Сьомої Заповіді). У протестантів та католиків ставлення до екстракорпорального запліднення є негативним. Католицька церква його категорично відкидає як посягання на прерогативи Бога. Це пов'язано і з масовими вбивствами штучно зачатих дітей (якщо ембріон на хромосомному, генетичному рівні недосконалий, то його знищують).

Ставлення християнських церков до сурогатного материнства негативне. Православні вважають, що відбувається руйнація традиційних біблійних сімейних цінностей. Дитина – це не товар, яким можна торгувати та замовляти. Найкращий вихід для сімей, що не мають дітей, – усиновлення. На думку Православної церкви, всі види штучного запліднення і сурогатне материнство призводять до безвідповідального батьківства або материнства, підривають засади сімейних взаємозв'язків. Оскільки у дитини таким чином з'являються батьки «соціальні» та «генетичні», які (як у випадку штучного запліднення) навіть не знають про існування такої дитини. Католики також стверджують, що це фактично суперечить єдності шлюбу. Дитина – це не об'єкт договору купівлі-продажу. Це принижує її гідність як особи, створеної на образ і подобу Божу.

5. Ставлення християнських церков до клонування

Ставлення християнських церков до клонування однозначно негативне. Православ'я засуджує і репродуктивне, і терапевтичне клонування. Це може спотворити природні основи дітонародження, кровної спорідненості, материнства і батьківства. Але клонування ізольованих клітин і тканин організму не є замахом на гідність особи і може бути корисним у біологічній та медичній практиці. Православна церква засуджує так зване «терапевтичне клонування», тобто експерименти над ембріонами для отримання певних знань, які могли б привести медицину у майбутньому до якихось важливих методів лікування. Людина не може бути використана як засіб для досягнення цілей

інших людей. Церква вважає аморальним застосування методів так званої фетальної терапії, в основі якої лежать вилучення та використання тканин і органів людських зародків для спроб лікування різних захворювань та «омолодження» організму. Католицизм також засуджує, бо це порушує людську гідність, зводить людське життя до рівня «біологічного матеріалу» (клон як джерело для трансплантації органів); неповага до людських ембріонів, які будуть знищені в ході роботи над клонуванням; породжує небезпеку суспільної маніпуляції в евгенічному напрямку, вибору «генетично кращих» людей.

6. Ставлення християнських церков до генної терапії

Християнські церкви засуджують також генну терапію. Православ'я засуджує генну терапію тому, що замість покаяння і духовного зусилля, спрямованого на подолання родового гріха, медицина пропонує штучне «вдосконалення» роду людського. Католицизм засуджує, оскільки це є втручанням у тілесну природу людини, а також в її генетичний код, тобто є втручанням у цілісність людської особистості.

Запитання та завдання до теми

1. Назвіть документи, якими керуються православна та католицька церкви у вирішенні сучасних суспільно значущих проблем.
2. Поясніть причини негативного ставлення усіх християнських конфесій до абортів та евтаназії.
3. Обґрунтуйте ставлення християнських церков до суїциду та смертної кари.
4. Розкрийте ставлення християнських конфесій до контрацепції.
5. Поясніть причини негативного ставлення усіх християнських конфесій до екстракорпорального запліднення та сурогатного материнства.
6. Розкрийте ставлення християнських конфесій до клонування та генної терапії.
7. Дайте оцінку християнського тлумачення морально-етичної категорії смерті.

Завдання 1. Ознайомтесь з уривком праці Дана Г.П «Етика для лікарів, медсестер і пацієнтів», що відображає позицію християнської церкви на проблему евтаназії. З'ясуйте, чому евтаназія збороняється християнською мораллю.

”Основним етичним принципом є те, що самогубство й убивство, які одночасно є в евтаназії, – це серйозні аморальні вчинки, і жодні обставини не можуть їх виправдати. Вони заборонені згідно із заповіддю: «Не вбивай».

Ця заповідь, на чому треба особливо наголосити, ані не є лише законом Католицької Церкви, ані простою єврейською заборонаю. Цю заповідь Бог дав усім людям і її завжди інтерпретували як: «Не вбивай невинного».

Евтаназія функціонує у двох формах: активній і пасивній.

Активна евтаназія – це безпосереднє вбивство найчастіше з допомогою надмірної дози ліків або смертельних ін'єкцій (внутрішньовенних). У випадку пацієнта можемо говорити про самогубство, а у випадку лікаря про вбивство.

Пасивна евтаназія – це просто діяльність, яка полягає в припиненні постачання їжі й напоїв або відповідних ліків. У випадку діяльності першого типу пацієнта дослівно до смерті морять голодом – це повільна смерть, але це не безпосереднє вбивство. У деяких лікарнях ця діяльність дуже поширена щодо пацієнтів із стабільним автономним станом. Лікар і медсестри стомлені опікою над пацієнтом, яка не приносить результатів; керівники лікарні нарікають, що змушені викидати на вітер гроші, призначені на опіку; родина пацієнта фізично й психічно вичерпана.

В авторитетному, але короткому звіті стосовно евтаназійної кризи Монсеньор Вільям Б. Сміт підтвердив доречність «звичайної» та «надзвичайної опіки». На його думку, «звичайна опіка» – це така, яка обов'язковою, а «незвичайна» – це така, яка можлива. Важко собі уявити, щоби можна було «незвичайною» опікою визнати подавання пацієнтам їжі й напоїв. Відтак жодні обставини не виправдовують припинення виконання цього медсестринського й лікарського обов'язку.

«<...> життя і смерть появив я перед тобою, благословення й прокляття. Вибирай життя, щоб жити на світі тобі і твоєму потомству», – читаємо в Книзі Второзаконня (30, 19). У справі абортів і евтаназії суспільство й служба охорони здоров'я щораз частіше висловлюються за смерть, що принесе світові не благословення, а прокляття.

У виступі Папи Івана Павла II перед Робочою групою Папської академії наук 21 жовтня 1985 року на тему евтаназії сказано: «Науковці й лікарі покликані користуватися своїм умінням і енергією, щоби служити життю. Не можна їм, із жодної причини й у жодному випадку, нищити життя. <...> Евтаназія – це злочин, у якому нікому не можна брати участі, ані навіть дозволяти його. Науковці й лікарі не мають вважати себе богами життя, а його кваліфікованими й благородними слугами». «Евтаназія» («милосердне» вбивство) заборонена в будь-якій формі. Неможливість забезпечити основні засоби для збереження життя рівнозначна евтаназії. У будь-якому випадку ані лікар, ані пацієнт не зобов'язані використовувати надзвичайні засоби»».

Завдання 2. Прокоментуйте позицію Пап, Отців Церкви та християнських богословів на проблему абортів. Чому аборт вважається вбивством?

”Церква послідовно виступала проти абортів від початку свого існування. У книзі «Дідахе» (близько 100 р. після Р. Хр.), яку вважають збіркою найбільш ранніх правил християнської віри й моральних законів, сказано: «Не можна вбивати плоду, роблячи аборт». Атенагор (близько 177 р.) і Тертуліан (близько 225 р.) описують аборт як убивство. Схожі висновки оприлюднив св. Кипріяніс і св. Іполит, а також синод в Ельвірі (близько 300 р.) й св. Василій Великий (+235), який говорив: «Жінка, яка свідомо нищить плід, відповідає за вбивство. І жодні відмінності, чи це повністю сформований, чи ще несформований плід, ми в цьому випадку не можемо прийняти». У IV і V ст. св. Іван Золотоустий і св. Августин виголошували схожі думки.»

У сучасному світі аборти багаторазово було засуджено в папських енцикліках і промовах, а також відповідях Апостольської Столиці. У *Humanae vitae* (1968) Папа Павло VI сказав: «<...> почуваємося до обов'язку ще раз заявити, що треба безумовно відкинути – як морально недопустимий спосіб обмеження кількості потомства – безпосереднє порушення розпочатого вже процесу життя, а особливо безпосереднє переривання вагітності, хоч би і виконуване з лікувальною метою». Незмінну науку Церкви підтвердив Другий Ватиканський Собор (1962–1965) у *Gaudium et spes* (Душпастирській конституції про Церкву в сучасному світі). У 27-му пункті сказано: «Крім того, усе, що загрожує життю, як-от усіякі вбивства, геноцид, усунення плоду, евтаназія й добровільне самогубство; <...> усе це й такі ж справи й практики є ганебними».

Багато в кого складається враження, що передусім Католицька Церква виступає проти абортів, але це неправда. Багато протестантських Церков приєдналися й стоять у перших рядах борців із цією несправедливістю. Упродовж останніх років вони також страждали внаслідок безпосередніх атак, або ж через те, що їх переслідували своїми аргументами прихильники абортів.

Дітріх Бонгоффер, лютеранський богослов, якого вбили нацисти 1945 р., написав у своїй книжці «Етика»: «Знищення ембріона в матці є злочином, який полягає в тому, що відбирається право на життя, яким Бог обдарував зачату особу. Запитання, чи ми турбуємося тут про людську істоту, чи ні, ставлять тільки для того, щоби ще більше ускладнити цю проблему. Фактом є те, що Бог напевне мав намір створити людську істоту й тому її зачали, однак свідомо позбавили життя. А це є вбивством»”.

ЦЕ БУДЕ ЦІКАВО ЗНАТИ

Авраам і Сарра

Прихильники сурогатного материнства стверджують, що ця біотехнологія має аналог у Біблії, зокрема в Старому Заповіті. При цьому мають на увазі життя Авраама, Сарри та її рабині Агарі або, наприклад, життя Іакова зі своїми дружинами Рахиллю і Лією та їх служницями Валлою і Зелфою. Якщо коротко передати суть цих історій, то вони зводяться до того, що законні дружини, коли не могли мати дітей, просили своїх чоловіків «увійти до служниць», щоб ті могли зачати та народити дитину, а потім дати цю дитину законній дружині «на коліна», щоб вона теж вважалась матір'ю дитини і брала участь у її вихованні.

Однак описані події дослідники датують XVII ст. до н.е. Надалі в Біблії така модель стосунків у сім'ї більше не зустрічається. Порівнювати цей приклад із сурогатним материнством некоректно з таких причин: 1) нікому з біблійних персонажів не робили ЕКЗ (запліднення відбувалось природнім шляхом); 2) ніхто з позитивних героїв Біблії не відмовлявся від своєї дитини і не продавав її; 3) зв'язок дітей та їх матерів не розривався. У Біблії ніде не сказано, що жінки-замовниці надалі вважали дітей, народжених їх служницями, своїми. Такі діти і надалі іменуються дітьми саме своїх матерів. Наприклад: «Агар народила Аврааму сина; і нарік [Авраам] ім'я сину своєму, народженому від Агарі: Ізмаїл». В цих біблійних історіях мова йде скоріше про всиновлення чужої дитини: дві жінки за взаємною домовленістю вважали одну й ту саму дитину своєю і однаково по-материнськи ставились до неї.

ТЕМА 6. МОРАЛЬ ІСУСА ХРИСТА. ЗАПОВІДІ БЛАЖЕНСТВА. ЗАПОВІДІ ЛЮБОВІ.

1. Нагірна Проповідь – основа моральної доктрини Ісуса Христа.
2. Заповіді блаженства як орієнтири морального життя.
3. Заповіді любові. Притча про милосердного самарянина.

1. Нагірна Проповідь – основа моральної доктрини Ісуса Христа

Нагірна Проповідь – основа моральної доктрини Ісуса Христа. Це серія повчань Ісуса Христа, які записані в 5, 6 і 7 главах Євангелія від Матвія та містять основні елементи його морального вчення. Згідно з Євангелієм від Матвія, Ісус виголосив ці свої повчання на схилі неназваної гори і скерував їх до своїх учнів та до великої юрби народу. Найвідомішими частинами Нагірної проповіді є блаженства, молитва «Отче наш», заповіді не противитися злу, не судити інших. У Нагірній проповіді Ісуса Христа закладено основи християнської моралі, яких має дотримуватись кожний християнин. Перші слова Ісуса Христа наголошують, яка нагорода чекає на тих людей, що увірували в Бога і будуть дотримуватись Божих Заповідей. На конкретних прикладах він пояснює людям заповіді, які стосуються відносин між людьми. Особливо застерігає від страшних гріхів: вбивство і братня ненависть. Вчить любити братів і сестер своїх, а також ближніх своїх та ворогів. Ісус застерігає від такого гріха, як клятва. Звертається до людей з тим, щоб вони не прагнули до сліпого збагачення, а насамперед дбали про багатство душі. Є різні підходи до питання про виникнення етичних норм: або вони виникли в суспільстві і еволюційно набули теперішнього вигляду (марксизм), або постійно переживаються людиною як закон (обов'язок) у совісті. Христос пропонує морально-релігійний підхід до етичних норм – як даних Богом у любові, що на них людина відповідає позитивним вільним рішенням. При такому підході етична норма перестає бути чимось зовнішньо нав'язаним, а діє як реалізація свободи людини, як її внутрішнє переконання. Цим християнська етика принципово відрізняється від інших типів етик.

Способи інтерпретації Нагірної проповіді:

1. Накази Нагірної проповіді неможливі до виконання, оскільки лише Ісус Христос міг їх повністю виконати. Проповідь має на меті вказати людям їхню недосконалість, спонукати їх до покаяння і очікування спасіння виключно від Бога. Таку інтерпретацію пропонував Мартін Лютер, а за ним і більшість протестантських церков. Проповідь скерована виключно до Христових учнів, а не до всіх людей. Тільки еліта досконалих людей – наступників учнів – спроможна виконати моральні принципи, що містяться в проповіді.

Вже Св. Августин вважав, що проповідь становить «*perfectus vitae christianae modus*», тобто досконалий спосіб християнського життя. Таку інтерпретацію приймала частина католицьких екзегетів.

2. Проповідь містить елементи, важкі до виконання, проте вони все ж таки є обов'язковими до виконання для всіх вірних. Для виконання цих наказів необхідною є Божа благодать, котру всі люди отримали через спасіння, яке приніс Ісус. Це найчастіша сучасна католицька і православна інтерпретація.

2. Заповіді блаженства як орієнтири морального життя

Отже, християни мають жити згідно із заповідями Христа. Ці заповіді є двох видів – моральні та сакраментальні. У Біблії існує вимога дотримуватися певних сакраментальних норм – брати участь в обрядах, таїнствах, церемоніях. Причому виконання сакраментальних заповідей вважається так само важливим, як і моральних. Згідно з християнським вченням, людина може здійснити моральні заповіді Христа лише тоді, коли їй допоможе сам Бог. Ця Божа допомога називається «благодаттю». Заповіді Христа принципово вивисуються над заповідями Декалогу. Христос закликає своїх учнів не лише до буття довершеними людьми, але й до того, щоб вони «стали синами Бога вишнього». Христос вчить «вчиняти як Бог, що посилає дощ не лише добрим, але й злим». Моральний ідеал Христа – це жертвна любов, яка не чекає подяки у відповідь. На думку християн, заповіді Христа змальовують ідеал святості, якого людина не може досягнути сама. Людина може здійснити моральні заповіді Христа лише тоді, коли їй допоможе сам Бог, тобто завдяки благодаті. Благодать – це духовна сила, що подається в таїнствах Церкви, переважно в причасті. Християнське життя концентрується навколо участі в таїнстві причастя. Християнин виконує моральні заповіді, щоб пережити причетність до Бога під час причастя. Християнин причащається, щоб мати духовні сили йти шляхом виконання моральних заповідей. Ідеалом християнського життя є єднання з Богом, яке описується як рай та життя майбутнього віку. Рай – це не якесь місце на небі, а перебування поряд з Богом, у Його світлі.

Карл Блох «Нагірна проповідь»

Заповіді блаженства

1. Блаженні вбогі духом, бо їхнє є Царство Небесне.
2. Блаженні засмучені, бо вони будуть утішені.
3. Блаженні лагідні, бо землю успадкують вони.
4. Блаженні голодні та спрагнені правди, бо вони нагодовані будуть.
5. Блаженні милостиві, бо помилувані вони будуть.
6. Блаженні чисті серцем, бо вони будуть бачити Бога.
7. Блаженні миротворці, бо вони синами Божими назвуться.
8. Блаженні гнані за правду, бо їхнє Царство Небесне.
9. Блаженні ви, як ганьбити та гнати вас будуть, і будуть облудно на вас наговорювати всяке слово лихе ради Мене.
10. Радійте та веселіться, нагорода бо ваша велика на небесах! Бо так гнали й пророків, що були перед вами.

Мораль Старого і Нового Заповітів дещо відрізняється, зокрема тим, що в Старому Заповіті існує заборона на дію (не вбивати, не зраджувати), а в Новому Заповіті чинити зло заборонено навіть у помислах (табл. 3).

Таблиця 3

Відмінність моралі Старого та Нового Заповітів

Старий Заповіт	Новий Заповіт
Не вбивай!	Не помисли зла на ближнього
Не зраджуй ділом	Не зраджуй у думках
Око за око	Не відповідай злом на зло
Любити ближнього	Любити навіть ворога

Отже, Десять Заповідей Старого Завіту були зовнішнім, обмежувальним, стримувальним Законом. А заповіді, які дав Ісус Христос, мають зсередини, внутрішньо перетворити людину, звільнити від схильності до зла.

Пояснення Заповідей блаженства:

- 1) відкритість як риса щастя (Блаженні вбогі духом);
- 2) лагідність (Блаженні лагідні, бо вони успадкують землю);
- 3) співчуття (Блаженні засмучені);
- 4) правдивість (Блаженні голодні та спрагнені правди);
- 5) милосердя (Блаженні милосердні);
- 6) чистота серця (Блаженні чисті серцем, бо вони Бога споглядатимуть);
- 7) миролюбність (Блаженні миротворці, бо вони синами Божими назвуться);
- 8) спокій у випробуваннях (Блаженні переслідувані за правду, бо їх є царство Небесне);
- 9) «Блаженні Ви, коли Вас будуть зневажати, гонити та виговорювати всяке лихо на Вас, обмовляючи мене ради».

«Блаженний», «блаженство» відповідає нашому «щасливий», «щастя». Божий пропонований варіант, висловлений у блаженствах, різко відрізняється від наших щоденних уявлень про щастя. Христос розпочинає свою Нагірну проповідь з розмови про щастя людини, про те як його «мати» і «стримати» (спасати). Принципове в самій настанові Христа – розуміння, що щастя переживається через вільне прагнення – через вибір людини. Бог тут трактує людину як вільну, і тим – богоподібну. Тому в Його словах немає зовсім категоричності. Блаженства – не заповіді. Христос лише говорить про те, які люди можуть бути щасливі, він відкриває певні шляхи до щастя.

Убогий духом – означає людину, якій властиве відчуття неповноти речей і готовність до поліпшення, відкритість. Відкритість як риса щастя (Блаженні вбогі духом). Згідно з Христом, шлях нашого щастя полягає не в примноженні його зовнішніх атрибутів – кількості матеріальних благ, блиску слави і нагород, а в досягненні певного внутрішнього стану, що його Христос означає євангельським зворотом «вбогі духом». У контексті Євангелія цей вираз означає внутрішнє відчуття неповноти наявного стану речей і готовність до постійного його поліпшення. Протилежністю до цього стану і, тим самим, нещастям людини є «багатство» – почуття самостійності і самозадоволення. Це почуття припиняє розвиток людини, накладаючи їй через самолюбівання і самозакоханість межу. Йдеться, про обмежену, примітивізовану людину. В цьому її «не блаженство», нещастя. В історичному плані «вбогість духу» є підставою прогресу і творчості, а самозадоволення – застою і занепаду.

Лагідність (Блаженні лагідні, бо вони успадкують землю). Виразність цього блаженства полягає в застосуванні Христом ілюзій до Біблії. Людина, що перебувала в щасті, перебувала в «раю». Це чудовий вираз внутрішньої гармонії людини. Зробивши зло, вона втратила «рай». Але Бог обіцяє повернення до нього в майбутньому. Звідси – ідея «Обіцяної землі». Для лагідних обіцяне щастя стає реальним, вони його «успадковують» від Бога. Тобто лагідний перебуває в гармонії, що її не може «успадкувати» войовничий, затятий. Навіть більше, лагідний спроможний зберегти людяність, людське ставлення до людей, що його оточують. Оточення не в змозі позбавити людину щастя. Не маючи лагідності, реагуючи злом на зло, ненавистю на ненависть люди нещасливі. По-християнськи кажучи, вони ще не навчилися реагувати як людина лагідна. Люди ще не навчилися свого щастя.

Співчуття (Блаженні засмучені). Ісус не говорить про плач як про емоцію. Його слова слід помістити в контекст любові Бога і ближнього. Христос пропонує такий підхід: пріоритетність проблем інших людей, народу, людства. Ми боїмося такого підходу, його боїться наш егоїзм як нещастя, тому з часом ми байдужіємо за принципом «моя хата скраю». Байдужість приходить на місце вимерлому почуттю. І тим самим приходить на людину нещастя самотності і почуття непотрібності. Для «засмучених», тобто тих, хто співчуває, «утіха» (щастя) починається у створенні нової атмосфери міжлюдських відносин – гуманізованому житті.

Правдивість (Блаженні голодні і спражені правди). Ми не схильні до вірності правді завжди і всюди. Вважаємо такий спосіб життя неможливим. Зустрічаючи таких людей, ми схильні сприймати їх як щось анормальне чи мрійницьке. Приклад Христа, розп'ятого за «свідчення правді», не раз лякає нас, бо вимагає жертви. Ми схильні до правд, компромісів, не задумуючись про їх межі. Часто розрахунок ставимо над совістю. Так, усе прораховуючи, навіть не підозрюємо, що програмуємо наше власне нещастя. Христос говорить про голод і спрагу – не тільки організму, але й людської особистості. Лише правда може цілісно наситити і ощасливити людину. Усвідомлення людиною цього є її щастя – «не одним хлібом живе людина».

Милосердя (Блаженні милосердні). Це блаженство вчить нас ставитись із зрозумілістю до слабкостей і недоліків, що також невід'ємні від нашої реальності. Наша стереотипна реакція – осуд, зловтіха, відчуження. Милосердя вчить вибачати, зрозуміти, «увійти в ситуацію». Тільки милосердне суспільство по-справжньому сильне; коли воно карає, то зберігає повагу до гідності покараного і тому дає йому шанс виправитись, не даючи підстав озлобитись. Слід зауважити, що християнське милосердя не потребує гучної реклами.

Настирливе оприлюднення доброї справи й хизування нею суперечать самим засадам християнства. «Коли твориш милостиню, не сурми перед собою..., — вчив Ісус Христос.

Чистота серця (Блаженні чисті серцем, бо вони Бога споглядатимуть). «Серце», згідно з Біблією, є центром людської особи, місцем, у якому людина може відчувати і пережити Бога. Зло, вчинене людиною, внесло блуд і невідповідність, стихійність у життя та дії людини. У людини з'явилося несправжнє, або егоїстичне «я», котре виявляється через егоцентризм, амбіції і пристрасті. Через таке спотворення людина у своєму нещасті перестала реально бачити Бога, світ, інших людей і саму себе, але бачить у всьому своє відображення. Відображення не є реальністю. Тому через гріх людина віддаляється від реальності, потрапляючи в полон суб'єктивних відображень. Очищення серця Євангеліє часто порівнює з прозінням людини. Полягає воно в здатності зауважити Бога.

Миролюбність (Блаженні миротворці, бо вони синами Божими назвуться). Нещасливі ті, що розуміють мир як відсутність війни, перерви між війнами, коли озброюються, щоб іншому було страшно починати війну. При таких розуміннях можна дійти до абсурду, коли «миротворчі сили» проливають кров, щоб війною змусити до миру. Неспокій війни ніколи не призведе до спокою миру. Тому мир, згідно з християнством, починається не на мирних переговорах, а в серці людини. Початок його – у встановленні миру з Богом через мир із власним сумлінням. Це – початок творення миру, миротворення: ворог Божий стає сином Божим.

Спокій у випробуваннях (Блаженні переслідувані за правду, бо їх є царство небесне). Оригінальність цього блаженства в тому, що можливість щастя людини узагальнюється не від відсутності чи наявності труднощів, але від правди. Життя в правді не гарантоване від труднощів і неприємностей. Ми буваємо також схильні на підставі існуючих у нас неприємностей вважати ціле наше життя нещасливим. Наша помилка полягає в тому, що приємність або неприємність не можуть бути підставою життя людини. Нею є правда, що її відчуваємо через совість. Доки не втратимо з нею зв'язок, доти не втратимо зв'язку з нашим щастям. Труднощі і неприємності можуть супроводжувати наше щастя, але вони не здатні його унеможливити.

«Блаженні Ви, коли Вас будуть зневажати, гонити та виговорювати всяке лихо на Вас, обмовляючи мене ради». Останнє з блаженств, що, як і попередні, відкриває нам християнський світогляд, навчає, щоб ми морально були готові до зневаг від людей та сприймали їх зі спокоєм духу. Якби ми були занадто толерантними до всіх людей, погоджувались з усіма думками і

схвалювали різноманітні людські вчинки, то нас би ніхто не критикував. Не можемо завжди погоджуватись з усім, а деколи мусимо виявити рішучість та мужність, щоб засудити зло, хоча б це і викликало на нас гоніння.

3. Заповіді любові. Притча про милосердного самарянина

В Євангелії від Матвія наводяться ще дві заповіді – Заповіді любові:

1. Возлюби Господа Бога твого всім серцем твоїм, і всією душею твоєю, і всією мислею твоєю.

2. Возлюби ближнього твого, як самого себе.

Любов до ближнього є відображенням любові до Бога. В ближньому і через ближнього людина любить Бога. Звідси й вимога любити всіх. Якщо ж людина любить вибірково, одним сплачує добром, іншим – злом, вона бере на себе прерогативу Бога, гадаючи, нібито сама може вирішувати, що справедливе й що не справедливе.

Притча про милосердного самарянина. Один з іудеїв запитав Христа, кого він вважає ближнім (іудеї ближнім вважали лише іудеїв, а інших народів не визнавали). У відповідь Христос розповів притчу: «Одного чоловіка розбійники пограбували та побили. Повз нього йшов іудейський священик і не допоміг. Далі пройшов левит (іудейський духовний служитель). Підійшов, поглянув і пішов далі. Але згодом цією дорогою їхав самарянин (іудеї зневажали їх і вважали язичниками). Він перев'язав потерпілому рани та відвіз до готелю, заплативши за все».

Отже, ближній – не родич і не одноплемінник, а той, хто радий допомогти, незважаючи на те, якого ти роду і якої ти віри. Тобто, згідно з християнською мораллю, всі нації і всі народи єдині перед Богом і варті спасіння. Християнська мораль – це мораль любові, бо Бог є Любов – це форма всіх чеснот, це рушій і мета морального життя.

Види любові. Грецька мова допомагає глибше усвідомити поняття любові, бо на цей термін має чотири поняття:

1) *storge* – любов батьків до дитини і любов дитини до батьків, яка є унікальною в родині.

2) *eros* – еротична, сексуальна, подружня любов, з якої кожен з нас народився. Вона має в собі чуттєвий і тілесний вияв та є благословенною Богом у подружжі;

3) *philia* – любов до друзів, приятелів, рідних, що відрізняється щирістю, відданістю, безкорисливістю;

4) *agape* – жертвна любов, яка віддається беззастережно і підкреслює невичерпну добродійність та невтомну добру волю.

Згідно з християнським вченням, цю любов показав до всього людства розіп'ятий Ісус Христос.

Запитання та завдання до теми

1. Розкрийте структуру Нагірної Проповіді Ісуса Христа як моральної доктрини.
2. Охарактеризуйте засадничі риси моралі й соціальної етики Ісуса Христа.
3. Проаналізуйте теологічні засади морально-імперативних настанов Нагірної проповіді Ісуса Христа.
4. Охарактеризуйте способи інтерпретації Нагірної проповіді.
5. Назвіть основні відмінності моралі Старого і Нового Заповітів.
6. Поясніть, які заповіді належать до моральних, а які – до сакраментальних.
7. Що, на думку богословів, допомагає здійснити моральні заповіді Христа?
8. Назвіть Заповіді блаженства, які виголосив Христос.
9. Поясніть суть понять «блаженний», «блаженство» та «убогий духом».
10. Поясніть такі риси характеру, як лагідність і співчуття, спираючись на Другу і Третю Заповіді Христа.
11. Поясніть такі риси характеру, як правдивість і милосердя, спираючись на Четверту і П'яту Заповіді Христа.
12. Що означає вислів «Чистота серця» з погляду Шостої Заповіді Христа?
13. Розкрийте суть трьох останніх Заповідей блаженства.
14. Поясніть зміст Заповідей любові, спираючись на Притчу про милосердного самарянина.
15. Які існують види любові, і яка з них є основоположною для християнства?

Завдання 1. Порівняйте Декалог і Нагірну проповідь. Поясніть, чим відрізняється мораль Старого і Нового Заповітів.

Завдання 2. Напишіть твір-есе на тему: «Любов до себе як основа любові до ближнього».

Завдання 3. Ознайомтесь з молитвою Матері Терези і дайте відповіді на такі запитання: Яке призначення цієї молитви? Чому вона може навчити?

Молитва Матері Терези

Я просила Бога позбавити мене гордості,
І Бог відповів мені: «Ні».

Він сказав, що гордості не позбавляють,
від неї відмовляються.

Я просила Бога дарувати мені терпіння,
І Бог сказав: «Ні».
Він сказав, що терпіння з'являється в результаті випробувань,
Його не дають, а заслуговують.

Я просила Бога подарувати мені щастя,
І Бог сказав: «Ні».
Він сказав, що дає благословення,
А чи буду я щаслива, залежить від мене.

Я просила Бога зберегти мене від болю,
І Бог сказав: «Ні».
Він сказав, що страждання відвертають людину
Від світських турбот і привертають до Нього.

Я просила Бога, щоб дух мій ріс,
І Бог сказав: «Ні».
Він сказав, що дух мусить зрости сам.
Я просила Бога навчити мене любити усіх людей
Так, як Він любить мене.
«Нарешті, – сказав Господь,
– ти зрозуміла чого треба просити».
Я просила сил, і Бог послав мені випробування,
Щоб загартувати мене.
Я просила мудрості, й Бог послав мені проблеми,
Над якими мені треба ламати голову.

Я просила мужності, й Бог послав мені небезпеку.
Я попросила любові, й Бог послав мені нещасних,
Які потребують моєї допомоги.
Я просила благ, і Бог дав мені можливості.
Я не одержала нічого з того, що хотіла.
Я одержала все, що мені було потрібне.
Бог почув мої молитви.

ЦЕ БУДЕ ЦІКАВО ЗНАТИ

Шедевром світового мистецтва є фреска Леонардо да Вінчі «Тайна вечеря», на якій зображено останню вечерю Ісуса Христа з учнями-апостолами, що відбувається в Єрусалимі напередодні його арешту римлянами. Однак зображення є неканонічним, бо Леонардо відкинув звичайні канонічні традиції і розмістив Іуду Іскаріота серед апостолів, а не вдалині, по інший бік столу, як це робили до нього. Іуду тепер можна було впізнати за кошелю з срібняками, що той мав у руці, та острахом, що позначався на його обличчі.

Існує цікава думка, що найскладніше Леонардо да Вінчі діалося написання двох персонажів – Ісуса та Іуди. Художник намагався зробити їх втіленням добра і зла, тому довго не міг знайти моделей, які відповідали б його задуму. Одного разу італієць побачив у церковному хорі юного співака – настільки одухотвореного і чистого, що він і став прототипом Ісуса. Але, художник ще довго корегував створений образ, вважаючи його недостатньо досконалим.

Останнім ненаписаним персонажем на картині залишався Іуда. Художник багато років шукав модель для написання цього образу серед людей, які опинились «на дні». І лише через три роки він побачив брудного п'яницю, якого й запросив до співпраці. Після того, як образ Іуди був написаний, п'яниця зауважив, що вже бачив зображене раніше. На подив художника чоловік відповів, що три роки тому він був зовсім іншим, вів правильний спосіб життя і співав у церковному хорі. Саме тоді до нього підійшов якийсь художник з пропозицією написати з нього Христа.

Згідно з припущенням деяких дослідників, Ісус та Іуда були написані з однієї і тієї самої людини в різні періоди її життя. Це ще раз підкреслює той факт, що добро і зло йдуть так близько, що іноді межа між ними невідчутна.

ТЕМА 7. ГЕНДЕРНА ПРОБЛЕМА У ХРИСТІЯНСТВІ

1. Чоловік і жінка в християнстві.
2. Християнські погляди на сутність та призначення шлюбу.

1. Чоловік і жінка в християнстві

У християнській традиції існує дві протилежні тенденції у ставленні до жінки:

- їй поклоняються в образі Божої Матері, вшановують жінок-мироносиць, яким першим з'явився воскреслий Христос, шанують жінок святих та великомучениць;

- жінку вважають ближчою до потойбічних сил, вона ціль спокуси, вона створена з Адамового ребра, нечиста і неповноцінна, а найголовніше винна, бо через неї сталося вигнання з раю.

Єва – перша жінка, про яку знаходимо згадку у Біблії. Бог сотворив її із ребра Адамового. «І сказав Господь Бог: «Не добре бути чоловікові самотнім. Створю Йому поміч, подібну до нього». Отже, спершу був чоловік, а призначення жінки апріорі: бути його супутницею, допомагати йому і народжувати дітей. Можна сказати, що від самого створення світу гендерного балансу не існувало, хоча богослови наполягають на протилежному, бо чоловік і жінка створені на подобу Божу, а отже, є рівними. Через Єву відбулося гріхопадіння Адама. Ворота раю зачинилися для людей на час їхнього земного життя. Відтак, образ жінки від початку часів закладається як образ спокусниці, що накликає лихо на весь людський рід. Оскільки Єва покорилася змієві, то Бог звелів з того часу жінці покорятися чоловікові. Єва була покарана такожпологовими муками, а отже, можна зробити висновок, що християнство після гріхопадіння визначає для жінок три «функції»: страждати, терпіти і підкорятися. Дехто неправильно трактує це послання, яке начебто принижує роль жінки і дає чоловікові повну волю над нею. Однак мова не йде про жінку як рабину, яку можна принижувати чи ображати. Навпаки, це лише підтвердження тієї відповідальної місії, яка призначена чоловікові: любити, поважати і піклуватися про свою дружину, як про самого себе.

Якщо Бог створив людей на Свою подобу чоловіком і жінкою, то це означає рівність індивідуальностей, рівність гідності, взаємної поваги, гармонії, єдності, однієї долі. Відтак, іноді говорять, що християнству властива егалітарна концепція. Егалітаризм (протилежне до елітаризму) – концепція, що пропонує створення суспільства з рівними можливостями з управління і доступу до матеріальних благ всім його членам. У соціології сім'ї егалітаризм визнає за подружжям рівні права на самореалізацію.

У Старому і в Новому Заповіті жінці відведена досить важлива роль, хоч вона не завжди яскраво виражена. Діва Марія – мати Ісуса Христа – найбільш шанована жінка у християнстві. Знову ж таки, вона була смиренною, слухняною і скромною. Однак саме Її людство завдячує своїм спасінням, адже Вона народила і виховала Спасителя людства. Благочестива Вероніка супроводжувала Ісуса на Голгофу і подала йому хустинку, щоб Христос міг втерти піт. Нерукотворний образ Ісуса залишився на тканині. Образ Вероніки став символом безкорисливості та співчутливості. Жінки-мироносиці теж служать прикладом жертвності й безкорисливості. Вони йшли, щоб обмити тіло розіп'ятого Христа, незважаючи на небезпеки, які їм через це загрожували. У своєму публічному житті Ісус Христос з розумінням, пошаною, довірою і приязню ставиться до жінок. Гнів і обурення викликає у нього поведінка пуританина-фарисея Симона, коли той подумав, що коли Ісус був би пророком, то він би знав, що це – Марія Магдалина – відома всім грішниця, але Ісус все одно дозволив, щоб вона присіла коло Його ніг, вмила їх своїми сльозами, витерла своїм волоссям і намастила пахучою олією. Красномовним свідченням поваги до жінки є той факт, що Ісус приятелює з сестрами Лазаря, свого друга; заперечує, що основним обов'язком жінки є займатися хатніми справами: коли Марфа жаліється на свою сестру, чому та їй не допомагає, Ісус хвалить Марію, яка виконує найціннішу річ на землі – слухає слово спасіння. Для учнів Христа, представників свого часу, було дивним, коли побачили, як Він розмовляє з Самарянкою. Вони засуджували Його, те, як Він витрачає свій дорогоцінний час і знання на розмову з якоюсь жінкою, тай ще не єврейкою. Вважалося, що розмовляти з жінкою про релігію і віру – це марна трата сил і часу. Після того, як Христос підняв гідність жінки до гідності чоловіка, повернув їй її призначення, яке було дано їй від початку, пройшли тисячоліття, поки до цього звикли в Європі і це стало нормою. Святе Письмо закликає до взаємної любові та поваги між подружжям, однак домінуюча роль все одно відводиться чоловікові. У керівництві дітьми пріоритет теж належить главі сімейства. Дружина ж має бути вірною, слухняною та покірною. Хоча загалом християнська релігія сприяє побудові сімей на основі взаємної любові, розуміння та підтримки і тим самим намагається урівноважити становище жінки і чоловіка.

2. Християнські погляди на сутність та призначення шлюбу

У Біблії сказано: «Заради цього залишить чоловік батька свого і матір і приліпиться до жінки своєї, і будуть двоє одним тілом» (Див.: Бут. 2, 24). «Бог сотворив за образом Своїм людину, чоловіком і жінкою створив їх» (Див.: Бут. 1, 27)

Ісус Христос освятив шлюб Своєю присутністю на весіллі в Кані Галилейській. І до цього – слова: «Тож вони вже не двоє, а одна плоть. Отже, що Бог з'єднав, того людина нехай не розлучає» (Мф 19, 4-6).

Сім'я починається зі шлюбу. Шлюб – це законний союз чоловіка і жінки. Розлучення у християнстві розглядається як сімейна трагедія. Біблія виключає можливість інших форм співжиття. Союз людей однієї статі є гріховним і не може вважатися шлюбом. Як зазначено в Біблії, первісне створення людини передбачало створення не двох чоловіків чи двох жінок, а саме чоловіка та жінки для їх вступу в шлюб. Тим більше, що, на думку святих Отців, шлюб до гріхопадіння міг і не передбачати дітонародження, але разом з тим мова йшла про те, що чоловік і жінка мають доповнювати один одного, тому людство було організоване як спільнота людей двох протилежних статей. У зв'язку з цим Православна церква однозначно негативно оцінює це явище, вважаючи його «прямим спотворенням богоствореної природи», «гріховним пошкодженням людської природи». Воно суперечить християнському моральному вченню та, на думку, церкви загрожує сім'ї і шлюбу. Свого часу Папа Римський висловив офіційну точку зору Католицької Церкви: не визнавати одностатеві шлюби, які, на його думку, є протиприродними. У 2014 р. Папа Римський у документі *Relatio post disceptationem* висловив думку, що Католицька церква, як і раніше, не визнає одностатеві шлюби та засуджує гомосексуалізм, але гомосексуалісти «мають такі таланти, які можуть послужити на благо християнського суспільства». Відтак, проголошувалось, що людей з такими схильностями слід зустрічати «з повагою та делікатністю». Однак необхідна кількість єпископів цієї зміни не підтримала. Якщо розглядати сім'ю у традиційному християнському розумінні, то це є спільність особистостей, які визнають Бога центром свого життя і з'єднані любов'ю. Припускається, що ця спільність здатна будувати гармонійні стосунки між віруючими особистостями, соціумом і державою. Розуміння ролі сім'ї базується на Святому Письмі як найвищому авторитеті у питаннях моральності, на багатовіковому досвіді релігійно-церковного, ідеологічного, морально-психологічного супроводу інституту сім'ї. Союз Ісуса Христа з Церквою ґрунтується на любові Христа до Церкви і на повній відданості Церкви волі Христовій. Тому чоловік зобов'язаний самовіддано любити дружину, а дружина зобов'язана добровільно, тобто з любов'ю, коритися чоловікові. «Чоловіки, – каже апостол Павло, – любіть своїх жінок, як і Христос полюбив Церкву і віддав Себе за неї... Бо хто любить свою жінку, любить самого Себе. <...> Жінки, коріться своїм чоловікам, як Господові, бо чоловік є голова жінки, як і Христос Глава Церкви, і Він же Спаситель тіла» Тому подружжя (чоловік і жінка) зобов'язані на все життя берегти взаємну любов і повагу, взаємну відданість і вірність.

Одна з важливих суспільних функцій Церкви полягає в її дотриманні громадянського, соціального традиціоналізму, зокрема щодо питань моралі, сім'ї, шлюбу. Церква має виступати втіленням моральності, залишаючись суспільно значущим інститутом морально-етичних настанов. Вагомість для християнських Церков утвердження християнських цінностей щодо сім'ї в умовах сучасного глобалізованого суспільства засвідчує, зокрема, той факт, що це питання є предметом постійного розгляду в ключових документах, посланнях православних, католицьких і протестантських Церков.

Українська Православна Церква Київського Патріархату вважає, що саме «християнство створило здорову сім'ю»: чоловік і жінка у шлюбі «є носіями образу Божого», створені «для цілісного єднання один з одним у любові (Бут. 2:24)». З цих міркувань «сім'я називається домашньою церквою», реалізуючи собою «любов, яка існує між Христом Спасителем і Церквою». На думку УПЦ КП, тільки сім'я, побудована на заповідях Христа, на християнській моралі, може стати «основою духовного оздоровлення» людей і суспільства», яке наразі втратило духовні засади, що породило такі суспільно негативні вияви, як сексуальна революція, статевая розпуста, пияцтво, наркоманія та ін.

Ідеологія Української Православної Церкви МП в частині, яка стосується сім'ї та шлюбу, також спирається на основоположні норми Святого Письма, Переказу. Апелюючи до цих джерел, УПЦ МП засуджує і не приймає такі явища у сімейній сфері, як розлучення (при цьому другий шлюб Церква дозволяє тільки невинній стороні), називаючи це гріхом; перелюб, блуд, статеву розбещеність, статеві збочення, дошлюбні зв'язки, одностатеві шлюби, так звану вільну любов, що відокремлює тілесну близькість від особистісної та духовної спільності тощо. Переглянувши деякі свої минулі установки щодо конкретних питань шлюбу, УПЦ МП тепер вважає за можливе одруження православних з католиками, протестантами, однак водночас продовжує рішуче не визнавати шлюбів з нехристиянами (раніше такі шлюби взагалі кваліфікувалися як «блудне співжиття»); непорушною умовою вінчання православних з католиками, протестантами є благословення такого шлюбу в православної Церкві і зобов'язання батьків виховувати дітей у православної вірі, що загалом є виявом певної дискримінації, обмеження прав і свобод батьків.

Католицька церква з великою повагою ставиться до шлюбу, тому що шлюб між похрещеними має гідність святої таїни. Тобто шлюб між чоловіком та жінкою є знаком союзу Христа й Церкви. Таїна шлюбу дає подружжю благодать «любити одне одного любов'ю, якою Христос любив свою Церкву; благодать цієї таїни вдосконалює, таким чином, людську любов чоловіка та жінки, зміцнює їхню нерозривну єдність і освячує шлях вічного життя»

(Катехізіс Католицької Церкви, 1661). Католицька церква стверджує гідність і важливість християнського подружжя. Вона захищає його основні властивості: його єдність, його нерозривність і готовність на творення життя. Концепція християнського подружжя дуже широка й добре опрацьована. Католицька церква присвятила багато роздумів цьому питанню на Другому Ватиканському Соборі. Крім того, існує апостольське повчання «Familiaris consortio» («Сім'я»), яке було результатом Синоду Єпископів 1980 року. Воно присвячене сім'ї в сучасному світі. Із 1992 р. існує Катехізіс Католицької церкви, який подає, зокрема, синтез концепції подружжя.

Соціальна доктрина Церкви християн Адвентистів Сьомого Дня надає сім'ї виключного значення, вбачаючи в ній запоруку добробуту і благополуччя не лише людей, а й суспільства та держави. Учасниками шлюбу є чоловік, дружина і Бог. Гарантія міцного шлюбу і сімейних відносин – повернення і утвердження біблійної моделі родини. Для норм сімейних відносин характерним є демократизм, лібералізм (зокрема, у питаннях повторних шлюбів, шлюбів з невіруючими, вибору дітьми самотійного життєвого шляху та ін.). Таїнство шлюбу було встановлено для освячення сімейного життя і благословення подружнього союзу Церквою і здійснюється під час обряду вінчання. Згідно зі Святим Письмом, метою шлюбу є не скільки дітонародження, стільки духовно-тілесна єдність, взаємодоповнення, взаємодопомога. У католиків та православних шлюб належить до Семи таїнств, тоді як протестанти визнають лише два таїнства (хрещення і причастя), а шлюб є урочистою обрядовою дією. Але при цьому відзначається, що шлюби «укладаються на небі», Бог їх благословляє.

Запитання та завдання до теми

1. Які тенденції у ставленні до жінки існують у християнській традиції?
2. Поясніть суть егалітарної концепції у християнстві.
3. Якою має бути дружина, згідно з християнським вченням?
4. Яким є ставлення християнських конфесій до одностатевих та до так званих вільних шлюбів?
5. Обґрунтуйте думку: чому у християнстві сім'я називається «домашньою церквою».

Завдання 1. Прочитайте уривки з Нового Заповіту і прокоментуйте моральні настанови, які містяться в них, з позицій сучасності:

«А я кажу вам, що кожний, хто дивиться на жінку з пожаданням, той уже вчинив перелюб з нею у своїм серці» (Мт. 5, 28).

«Чоловіки повинні любити дружин своїх так, як власні тіла, бо хто любить дружину свою, той любить самого себе. Бо ніколи ніхто не зненавидів власного тіла, а годує та гріє його, як і Христос Церкву» (Еф 5:28-29).

«Тому-то немає вже двох, але одне тіло. Тож, що Бог спарував, – людина нехай не розлучує!» (Мт. 19:6).

«Хочу також, щоб ви знали, що всілякому чоловікові голова є Христос; дружині голова – чоловік, а Христові голова – Бог(1 Кор. 11, 3).

«Жінка нехай не розлучається від свого чоловіка; коли ж розлучиться, нехай зостанеться незаміжня, або нехай помириться з чоловіком, а чоловік нехай не відпускає жінки!» (1 Кор. 7, 10-11).

«Чи ж не знаєте, що неправедні Царства Божого не успадкують? Не обманюйте себе! Ані розпусники, ані ідолопоклонники, ані перелюбники, ані розгнуздані, ані мужоложники... Царства Божого не доступлять» (1 Кор. 6, 9-10).

ЦЕ БУДЕ ЦІКАВО ЗНАТИ

Однією з причин, чому православні і католики у своїх молитвах звертаються до Матері Божої з проханням допомогти та заступитись перед Ісусом Христом, є відома біблійна історія про весілля в Кані Галилейській, яка, на думку богословів, свідчить про те, що слово Матері Божої має велику силу. Так, як Ісус Христос разом з Пречистою Матір'ю та учнями був запрошений на весілля. Але в розпал весілля не стало вина, що помітила Богородиця і повідомила про це Ісуса Христа. Знаючи, як Ісус любить людей і прагне їм допомогти, вона сказала слугам, щоб вони слухали, що накаже робити Ісус Христос. В цьому домі було шість великих кам'яних посудин, куди наливали воду для омивання. Ці посудини були наповнені за велінням Ісуса Христа водою. Коли посудини були повні, Він сказав слугам: «Тепер зачерпніть, і занесіть до весільного старости». Вода в посудинах перетворилась на вино, і коли розпорядник спробував його, то відчув, що воно дуже смачне. У цій історії вино виступає символом Христової любові, знаком радості, яка настає з пришествям Месії.

ТЕМА 8. СІМ'Я У ХРИСТІЯНСТВІ

1. Історичні типи та форми сім'ї.
2. Християнський погляд на сім'ю та її роль у моральному вихованні.
3. Обов'язки батьків у християнській родині.
4. Християнські цінності української родини: традиції і сучасність.

1. Історичні типи та форми сім'ї

Сім'я завжди була основою суспільства, тому тип і форма її залежать від національних особливостей народу, соціальних та економічних відносин і змінюються разом з ними. Відомі нам історичні та археологічні матеріали свідчать про існування в Україні моногамної сім'ї від часу заселення її території. Ця форма сім'ї є найпоширенішою і на сучасному етапі. Тип моногамної сім'ї визначається кількістю шлюбних пар і кровно споріднених членів у ній. За цією ознакою українські сім'ї можна поділити на прості («нуклеарні») та складні (розширені). Нуклеарна сім'я є найбільш поширеним типом сім'ї в сучасному суспільстві. Вона складається із дружини, чоловіка та їхніх дітей. Протягом життя індивід, як правило, буває членом двох нуклеарних сімей: спершу сім'ї своїх батьків, а після власного одруження – сім'ї, яка складається з нього, його дружини та їхніх дітей. Проста сім'я може бути кількох різновидів: подружня пара; повна сім'я – батьки та діти; неповна сім'я – один з батьків і діти. Найбільш поширеною в Україні в ХІХ – на початку ХХ ст. була повна проста сім'я. Дуже рідко зустрічалися сім'ї, які склалися лише з подружжя. Інколи в українських селах траплялися неповні сім'ї. Як правило, вони виникали внаслідок смерті одного з подружжя і дуже рідко – через розлучення. Єдина причина розлучення, яку до певної міри могла якщо не виправдати, то хоча би зрозуміти громада, була відсутність дітей. Загалом у народі засуджувалась невірність, люди були проти розірвання шлюбу. Такої самої позиції дотримувалась і Церква. Часом з різних причин чоловік чи жінка залишали свою сім'ю і створювали нову, у якій жили «на віру» (без церковного шлюбу). У селі такі невінчані подружжя не вважалися за сім'ї. До них ставилися негативно, оскільки такий крок вважався гріхом.

Розширена сім'я – це сім'я, яка складається із кількох поколінь родичів. Вона становить клан (чоловіків разом із їх дружинами і дітьми). Якщо основою нуклеарної сім'ї є подружня пара, то основою розширеної сім'ї є брати і сестри, разом із їх дружинами, чоловіками і дітьми. Розрізняють різні форми розширеної сім'ї: патрілокальну (коли молоді переходять жити у сім'ю чоловіка) і матрілокальну (молоді після одруження переходять жити до сім'ї дружини).

Моделі влади у сім'ї. У різних суспільствах у межах сім'ї по-різному розподіляється влада й авторитет. Найпоширенішою моделлю владних стосунків у сім'ї є патріархат, що передбачає домінуючу роль чоловіка в родині: головним є чоловік, а за його відсутності – старший за віком чоловік в родині. Цю модель сім'ї пропонує християнство (дружина має підкорятись чоловіку). Якщо ж моральні та правові норми суспільства передбачають рівність прав для обох членів родини, то таку модель сім'ї називають егалітарною. Цей тип сімейних стосунків останніми десятиліттями стає найпоширенішим у розвинутих країнах світу. Християнству теж певною мірою властива егалітарна концепція: якщо Бог створив людину на Свою подобу чоловіком і жінкою, то це означає рівність індивідуальностей, рівність гідності, взаємної поваги, гармонії, єдності, однієї долі.

2. Християнський погляд на сім'ю та її роль у моральному вихованні

Католицизм стверджує, що слово «сім'я» зустрічається у Святому Письмі 221 разів. Це вказує на те, що існування сім'ї є частиною нормального людського досвіду, як у Старому, так і в Новому Заповітах. Серед найвідоміших сімей, які зустрічаються в Біблії, можна назвати сім'ю, у якій народився Ісус Христос, сім'ї Авраама, Ноя, Мойсея, Давида.

Абсолютно виняткове місце належить сім'ї з Назарета: Ісуса з Його матір'ю Марією та опікуном Святим Йосифом. Згідно з християнським вченням, своєю присутністю у людській сім'ї і своєю спасенною діяльністю Ісус Христос освятив цей інститут, підвищивши його до гідності таїнства. Не дивно, що християнську сім'ю називають «домашньою церквою». Кожне подружжя покликане до продовження роду. У віруючих сім'ях батьки передовсім відповідають за те, щоб дати дитині релігійне виховання, адже релігійне виховання подає основи моралі і допомагає формувати характер дитини. Воно дає людині дороговказ, напрям та ідеал життя.

3. Обов'язки батьків у християнській родині

Відомі слова апостола Павла, який застерігає батьків: «А й ви, батьки, не дратуйте дітей ваших, виховуйте їх у послуші й напоумленні Господньому» (Єф. 6,4). Батьки повинні пам'ятати, що їхня дитина є теж дитиною Божою, за яку вони несуть відповідальність перед Творцем, їх обов'язок теж шанувати гідність даної їм дитини. Родина є домашньою Церквою, у якій батьки стають ніби священниками, навчаючи дітей, виховуючи і євангелізуючи, а також відповідаючи за них перед Богом, Церквою і Батьківщиною. Головний обов'язок батьків – виховувати дітей у послуші й пошані до старших.

Обов'язком дітей у родині є: шанувати, любити, слухати своїх батьків, а на старість їх доглядати. Родина як перша школа навчає дитину рідної мови, практикує релігійне життя, плекає християнські традиції, формує характер і виховує чесноти як богословські, так і громадські, зокрема: правдомовність, точність, щирість, патріотизм, чесність і милосердя. Родина формує добрі звички. Засади родинних відносин ґрунтуються на любові. Гідне пошанування батьками один одного є найкращим прикладом до наслідування для дітей. Батьки стосовно дітей повинні зберігати рівність поглядів і переконань, щоб діти не відчували різниці між наказами матері і батька, а також розуміли однакову відповідальність перед ними. Однакова любов до всіх дітей у родині сприятиме любові дітей між собою, а також до батьків. Християнство вважає, що дитина є даром Божим для батьків, і вони покликані повернути цей дар Богові досконалим, розвинутим, неушкодженим. Особливо велику увагу слід приділити духовному і моральному вихованню дитини, бо сьогодні більше уваги приділяється переважно харчуванню, одягу та освіті.

На думку церкви, щоб дитина росла доброю, її від самого початку треба привчати до добрих справ, до відповідальності за свої вчинки. Дитина починає здобувати своє християнське виховання в сім'ї. Якщо в родині панує атмосфера миру, взаєморозуміння, взаємоповаги, то це буде прийнято дитиною без особливих повчань і стане нормою її життя в майбутньому.

4. Християнські цінності української родини: традиції і сучасність

Українці протягом століть дотримувались християнських норм життя і завжди були релігійними, що дало їм змогу створити високу духовну культуру. Український теолог Б. Гудзяк відзначає, що християнство постало головним джерелом фундаментальних етичних і моральних ідей та цінностей нашого народу.

Проблеми сучасної сім'ї

Сьогодні сім'я разом з проблемами економічного характеру переживає кризу духовності.

Можна виділити такі проблеми:

- проблема розлучень та подружньої вірності;
- відсутність взаємоповаги;
- втрата цінності жіночності і мужності;
- втрата цінності материнства і батьківства;
- послаблення сімейних стосунків, ролі сім'ї у вихованні дітей.

Проблема розлучень, подружньої невірності. «Що Бог з'єднав, людина того не розрушить». Цьому сприяли церковні шлюби, освячені Божим

благословенням. Християни вважають, що людина, перебуваючи в такому шлюбі, наповнюється внутрішнім спокоєм, радістю, миром, захищеністю. Подружжя наділене рівними правами, хоча й різними покликаннями. Традиційно чоловік є захисником сім'ї і її годувальником, дружина – берегинею домашнього вогнища. Наступною проблемою сучасної християнської сім'ї є малодітність або ж бездітність. Згідно з Біблією, продовження роду є чи не найважливішим призначенням родини, оскільки подружжя — це спільнота, яка пов'язана любов'ю і є одним тілом. Тому родина має нести повне навантаження цієї любові, творити нові життя.

I. Огієнко стосовно християнського виховання дітей стверджує, що перед батьками мають стояти такі завдання:

1. Навчити дітей віри православної, молитви, любити Церкву і ходити на Богослужіння.
2. Виховувати у правдивих християнських чеснотах, у національному дусі.
3. Підготувати дітей до самостійного життя.
4. Навчити критично оцінювати складні явища сьогодення, робити висновки й приймати правильні рішення.
5. Виховувати обов'язковість.
6. Прищеплювати почуття правдивості («Хто живе за правдою, той живе за Христом, той живе по-Божому»).
7. Виховувати послух.
8. Розвивати почуття любові до свого народу, до Батьківщини.
9. Виховувати працьовитість.

Запитання та завдання до теми

1. Охарактеризуйте, які історичні типи та форми сім'ї існують в Україні.
2. Які моделі влади існують у сім'ї?
3. Розкрийте обов'язки батьків у християнській родині.
4. Якими є обов'язки дітей щодо своїх батьків у християнській родині?
5. Назвіть проблеми духовного характеру, з яким найчастіше стикається українська сім'я.
6. Розкрийте концепцію виховання у християнській сім'ї, запропоновану митрополитом української церкви, відомим вченим та громадським діячем Іваном Огієнком.
7. Розкрийте співвідношення християнської моральності і природи людини.

Завдання 1. Ознайомтесь з біблійною історією (Старий Заповіт) та охарактеризуйте її з погляду норм християнської моралі.

«Отже, у Біблії, у Старому Заповіті, є історія про одну сім'ю. З'ясувавши суть Десяти Заповідей та зрозумівши зміст Нагірної проповіді і двох Заповідей любові, дайте характеристику цій старозавітній історії, поясніть суть вчинків її персонажів, назвіть Заповіді, які, на Вашу думку, тут були порушені.

Отже, згідно з Біблією, свого часу жила сім'я, яка складалась з батьків (Ісаака та Ревекки) та їх двох синів – Іакова та Ісаву. Так склалося, що мати дужче любила молодшого сина – Ісаву, а батько – старшого сина Іакова. Іаков був мисливцем і часто ходив на полювання. Одного разу він повернувся додому і побачив, як його менший брат Ісав їсть юшку із сочевицею. Іаков теж був зголоднілий після полювання і попросив брата дати поїсти і йому, на що молодший брат відповів: «Дам, але лише взамін на твоє первородство!» Оскільки Іаков був дуже голодний, то він подумав: «А що мені з того первородства?» – і погодився на братову пропозицію¹.

Через деякий час захворів батько Ісаак (заслаб, став погано бачити) і перед смертю захотів скуштувати дичини, а потім збирався благословити старшого сина, який (як він думав) має первородство.

Поки старший син Іаков був на полюванні, мати Ревекка приготувала м'ясо козеняти і запропонувала молодшому синові Ісаву нагодувати батька і попросити у нього благословення так, ніби він є старший син Іаков.

Спочатку брат засумнівався, адже батько за його руками міг здогадатись, що це не старший син, у якого руки були густо вкриті волоссям. Однак мати запропонувала Ісаву замотати йому руки шкірою від приготованого козеняти.

Отже, вони зробили все, як і хотіли, і батько (нічого не запідозривши) благословив молодшого сина. Коли ж повернувся Іаков і зрозумів, що сталося, то дуже був розгніваний на брата, однак батько, який дізнався правду, вже не мав права давати благословення вдруге».

---

¹ Первородство означає отримання титулу священика у своєму роді, а отже, особливу близькість до Бога; у його роді мав був народитись Месія, тобто Христос

ЦЕ БУДЕ ЦІКАВО ЗНАТИ

Джеймс Тіссо «Суд Пілата»

Як відомо, Олена Булгакова – дружина М. Булгакова, автора роману «Майстер і Маргарита», сказала, що для того, щоб добре зрозуміти цей твір, не можна забувати про те, що М. Булгаков – син професора богослов'я і до того ж – онук священників.

Відтак, тлумачення роману деякими богословами (зокрема, російським богословом, науковцем і публіцистом А. Кураєвим) є досить цікавим: вони вважають, що в романі немає жодного позитивного героя. Навіть Ієшуа Га-Ноцрі. Відтак, Ісус не є прототипом Ієшуа, як усі звикли вважати. Про це свідчить авторський підхід в описі героя: «Ієшуа улесливо усміхнувся», «Ієшуа шморгнув носом», – тобто це певною мірою принизливі характеристики, які Булгаков не міг би використати до опису Христа (з огляду на вищесказане).

Більше того, роман насправді не завершується «хеппіендом» для його головних героїв, адже, по-перше, Майстер і Маргарита будуть жити у будиночку з кольоровими вітражами. І, якщо провести паралель з Фаустом – відомим персонажем, створеним Гете, який, як і Майстер, мав справу із Сатаною (Мефістофелем), то можна згадати, як той негативно відгукується про роль таких вікон: вони у похмуру погоду затримують світло!! І лише у сонячний день можуть дарувати яскравість і радість. Але ж не забуваймо, що «Майстер не заслужив світла!!», відтак, він просто приречений жити у смутку. По-друге, Воланд обіцяє Майстру, що той буде жити в цьому будиночку і, як Фауст, працюватиме над створенням Гомункула. Але у Гете Гомункул названий найбільш нещасним створінням, яке не має плоті і лише мріє про це, а згодом закінчує життя самогубством. Відтак, чи зможе Майстер створити Гомункула? Адже, по-перше, він сам є привидом, а отже, не зможе надати тілесності своєму творінню, а по-друге, Майстер нічого вже не зможе створити, оскільки після пережитого у нього сталося «емоційне вигорання». Він уже не здатен до творчості, про що сам неодноразово говорить.

Ну і зрештою – вічно квітучий сад навколо будинку, подарованого Воландом Майстру та Маргариті. Якщо він квітне вічно, то це означає, що він ніколи не плодоносить, а отже, це тонке знуцання Воланда над творчою імпотенцією Майстра та фізичним безпліддям Маргарити, яка не могла мати дітей (у романі, розмовляючи з хлопчиком, вона говорить про себе: «Була на світі одна тітонька. І не було у неї дітей і щастя взагалі теж не було. І ось вона спочатку довго плакала, а потім стала злою»).

Відтак, церква пропонує нове, цікаве прочитання роману з погляду християнства та інтелектуального потрактування класики світової літератури.

ТЕМА 9. МАТЕРІАЛЬНІ ТА ДУХОВНІ БЛАГА У ХРИСТІЯНСТВІ

1. Концепції християнської майнової етики.
2. Інтерпретація євангельського епізоду про багатого юнака (з погляду “поміркованої доктрини” та “святоотцівського вчення”).
3. Ставлення до благ у Старому та Новому Заповітах.
4. Гріхи проти чужої власності.
5. Гріх захланності та скупості.

1. Концепції християнської майнової етики

Існують такі концепції християнської майнової етики.

1. Інтерпретація євангельського епізоду про багатого юнака (з погляду «поміркованої доктрини» та «святоотцівського вчення»).
2. Ставлення до благ у Старому та Новому Заповітах.
3. Гріхи проти чужої власності.
4. Гріх захланності та скупості.

Святе Письмо показує християнське ставлення до багатства у притчах «Про нерозумного багача», «Про багача та Лазаря» і «Про багатого юнака». Епізод з багатим юнаком (Мт. 19, 16-30; Мк. 10, 17-31; Лк. 18, 18-30) є головним для розуміння євангельського ставлення до багатства.

Євангельський текст епізоду про багатого юнака (версія від Матвія)

«Аж ось один приступив до нього й каже: «Учителю! Що доброго маю чинити, щоб мати життя вічне?» Ісус сказав до нього: «Чому мене питаєшся про те, що добре? Добрий є один тільки (Бог). Як хочеш увійти в життя, додержуй заповідей». «Яких?» – питає його. А Ісус до нього: «Не вбивай, не чини перелюбу, не кради, не свідкуй криво, поважай батька-матір і люби ближнього твого, як себе самого». Каже юнак до нього: «Все це я зберіг змалку. Чого мені

ще бракує?» «Якщо хочеш бути досконалим, – сказав Ісус до нього, – піди, продай, що маєш, дай бідним, і будеш мати скарб на небі; потім приходь і йди за мною». Почувши це слово, юнак відійшов смутний, мав бо велике майно. Тоді Ісус сказав до своїх учнів: «Істинно кажу вам: Важко багатому ввійти в Небесне Царство. Іще кажу вам: Легше верблюдові пройти через вушко в голці, ніж багатому ввійти в Боже Царство». Почувши це, учні здивувалися вельми і сказали: «Хто ж тоді може бути спасений?» Ісус глянув на них пильно й мовив: «У людей це неможливо, Богові – все можливо»» (Мт. 19, 16-26).

Пояснення євангельського тексту епізоду про багатого юнака

Ті, хто виступає за букввальне тлумачення Біблії, стверджують, що тут мова йде про цілковитий аскетизм і повну відмову від майна і багатства. Звідси думка про те, що справжній християнин має жити в бідності.

Ті, хто дотримується іншого підходу – алегоричного тлумачення біблійних текстів, – пояснюють цей епізод так: насправді Ісус Христос запропонував юнакові поділитись своїми багатствами з тими, хто бідніший за нього і має в цьому потребу. Тобто християнство не закликає повністю відмовлятися від багатства, але пропонує такий спосіб існування, коли людина керує багатством, а не багатство людиною.

Християнські богослови по-різному розуміють проблему власності, багатства, бідності та милостині. Зазвичай ці відмінності намагаються звести до специфіки християнських конфесій. Однак причина не лише в цьому, тому для розуміння ставлення християнства до власності, матеріальних благ зазвичай виділяють такі напрями:

- 1) економіка дива;
- 2) поміркована доктрина;
- 3) «святоотцівське майнове вчення»;
- 4) протестантська етика.

Економіка дива. Суть цієї доктрини полягає в тому, що Бог усього дає за вірою, у тому числі й матеріально необхідне. Ця доктрина має і євангельське обґрунтування – фрагмент про птахів небесних, які не сіють і не жнуть, ані збирають у засіки, а Отець небесний їх годує! (Мт.6, 25-34). З нього народилося ціле богослов'я: тільки віруй – і тоді все тобі буде, в тому числі й що вам їсти та що пити та у що зодягнутись. Причому без будь-якої праці на господарській ниві. Виходить, що не потрібно обробляти поля, будувати заводи – все необхідне людині дасть Бог. Звичайно, і з погляду економіки, і навіть з погляду віри подібна теорія видається сумнівною. Саме тому вона й здобула назву «економіка дива». Фактично «економіка дива» означає відмову від будь-якого облаштування соціально-економічної сфери, але це загалом не відповідає Божій волі щодо призначення створеного світу і ролі в ньому людини.

Поміркована доктрина. Згідно з цією концепцією, мати власність, бути багатим, не є погано. Власність дає засоби до існування, є гарантом громадянських свобод і морального розвитку особи. Проте неодмінною умовою володіння багатством є незалежність від нього: не багатство має володіти вами, а ви – багатством. Якщо ви внутрішньо незалежні від майна, не приліпилися до нього, то тоді багатство – благо. Якщо ж вами володіє пристрасть зажерливості, то тоді багатство стає тягарем, який не пускає піднятися в Царство Небесне. Тому потрібно бути милостивим, добродійцем для бідних, жертвувати на Церкву, і тоді Бог благословить і вас, і вашу справу. Ця концепція виникла на межі II–III століть і викладена у відомій книзі Климента Олександрійського.

«Святоотцівське вчення». У IV–V століттях над поглядами Климента Олександрійського взяло гору вчення святих отців Василя Великого, Григорія Богослова, Амвросія Медіолянського та Іоана Золотоустого. Вони розглядають питання на двох рівнях: особистому, розвиваючи, так би мовити, «психологію власного», та на рівні взаємин з ближніми – «соціологію власності». На першому рівні визначальними є аскетичні міркування, оскільки власність є найбільшою спокусою, подолання якої вимагає відмови від майна. Для другого рівня святі отці формулюють критерій правдивого християнського ставлення до власності – це заповідь «люби ближнього, як самого себе». Отже, істинно християнським ставленням до власності й багатства є: на особистому рівні – повне відкинення власності, а на рівні християнських громад – спільність майна. Особливе місце серед творців «святоотцівського вчення» про майно належить св. Іоанові Золотоустому. Ця майнова концепція дає інше, глибше розуміння фрагменту про птахів небесних. Скрізь говориться про те, що треба не турбуватися про себе, але ніде не говориться, що не треба піклуватися про інших. Турбота про себе означає егоїзм, а турбота про інших – це любов. Тому в суспільстві з високим ступенем моральності кожен має піклуватися про інших. І тоді чудесним чином виконається те, що нас так бентежить: «не журіться і не говоріть: що нам їсти?». З погляду соціального таке посправжньому можливе лише у суспільстві, базованому не на приватній власності, а на власності спільній.

Протестантська етика. Суть цієї доктрини полягає у тому, що добробут і багатство розглядаються як позитивні християнські цінності. А тому прагнення збільшувати багатство за допомогою легітимних капіталістичних механізмів розглядається як чеснота. Якщо до «поміркованої доктрини» завжди входила вимога бути незалежним від багатства і не гнатися за ним, то «протестантська етика», навпаки, вважає підприємців, які денно і нічно поглинуті діставанням прибутку, вельми шанованими християнами, бо завдяки їхній діяльності

збільшується добробут усього суспільства. Догмат про абсолютне приречення поділяє людей на «обраних» та «засуджених». Головні показники обраності – сила віри, продуктивність праці та успіхи у справах. Відтак, підприємницька кмітливість та накопичення багатства стали богоугодними.

2. Інтерпретація євангельського епізоду про багатого юнака (з погляду «поміркованої доктрини» та «святоотцівського вчення»)

Глумачення Климента Олександрійського (автора концепції «поміркованої доктрини»). Христові слова, звернені до багатого юнака: «продай, що маєш, і дай бідним», – не можна розуміти буквально. Христос мав на увазі не зовнішню відмову від майна, а внутрішнє відкинення тієї влади, яку має багатство над людьми. Юнак має тільки викинути з душі (помилкові) думки щодо багатства, прагнення тільки до нього, жадібність; перестати про них турбуватися, усунути зі свого шляху цю тернину життя, яка заглушає собою насіння Слова. Згідно з Климентом, Господь вимагає не відмови від власності, а відкинення пристрасті зажерливості.

Доктрина майнової етики Климента Олександрійського

1. Багатство припустиме. Власність сама по собі не є перешкодою для спасіння, а тому відмова від власності не є обов'язковою для християнина. По-перше, людині неможливо відмовитися від необхідного майна. А по-друге, найбільшою християнською чеснотою є милостиня, а добродійство можна чинити тільки з власного статку. Другий аргумент був згодом розвинутий Томою Аквінським, і з того часу його часто використовують християнські апологети приватної власності.

2. Багатство не повинно володіти людиною. Володіння багатством не заважає спасінню християнина тільки «якщо він буде добре розпоряджатися багатством, залишаючись до нього байдужим». Інакше кажучи, Климент висуває дві умови «безпечного» володіння багатством:

- «байдуже», незацікавлене ставлення до багатства;
- його використання на добрі справи.

3. «Інше багатство». Отже, багаті мають можливість спастися. Водночас бідність не є панацеєю від осудження, бо «не на чомусь зовнішньому утверджується спасіння... а на душевній чесноті». А тому «і бідна, без засобів людина може упиватися бажаннями, і багата людина – бути тверезою і вільною від них». Таким чином, є бідняки правдиві і є, з іншого боку, бідняки неправдиві й фальшиві».

4. Тільки Бог у повному сенсі слова – власник усього суцього, людина – лише «управитель неправедний». Але і це можна обернути на спасіння, якщо зі

свого багатства чинити добро. Французький дослідник Фюстель де Кулянж також стверджував, що Бог виступає як первісний власник усієї землі, що делегує людині власність на частину території чи ґрунту. Відтак, людина проголошувалась не стільки господарем, скільки управителем своєї власності за «вищою довіреністю».

Загалом теологічні філософські концепції, що ґрунтувалися на ідеї рівності всіх людей перед Богом, визначали власність як дар Творця людям. Так, в усіх п'ятикнижжях Мойсея проголошувався принцип справедливості, заснований на визнанні недоторканності шести основних прав людини: на життя, власність, одяг, житло, працю, відпочинок. Водночас праведним вважалось життя, присвячене виконанню кожним своїх обов'язків на основі усвідомлення того, що земні блага довірені людині Богом.

«Староотцівське» тлумачення епізоду про багатого юнака. Згідно з оповіданням від Матвія, юнак стверджує, що виконав усі заповіді закону, включно з: «Люби свого ближнього, як самого себе». Однак насправді він не виконав заповіді любові до ближнього. Тому Христос говорить: «Іди, продай маєток твій, і роздай вбогим», оскільки розуміє, що юнак любить не ближніх, а своє багатство, причому настільки, що не може з ним розлучитися. Отже, порада роздати усе майно є окремим випадком заповіді любові до ближнього! (Іоан Златоуст) Нероздане багатство викриває те, що бракує любові до ближнього. Тут чітко проступає євангельська логіка: хто не любить ближнього, як самого себе, тому вхід в Царство Небесне закритий, а «роздай все вбогим» – лише конкретне вираження загальної заповіді любові у застосуванні до майнових відносин. Виходить, що чим більше у тебе багатства, тим менше в тобі любові. Після цього стає зрозумілою істинність знаменитого: «Тоді Ісус сказав до своїх учнів: «Істинно кажу вам: Трудно багатому увійти в Небесне Царство. Іще кажу вам: Легше верблюдові пройти через вушко в голці, ніж багатому увійти в Боже Царство» (Мт. 19, 23-24). Однак святі отці «вушко в голці» розуміли буквально – як повну відмову від багатства, а отже, й власності.

Отже, з відмінностей розглянутих концепцій впливає й різний соціально-економічний устрій:

- «поміркована» доктрина вважає заповідь «роздай усе вбогим» доступною лише для досконалих. Тому вона розглядає приватновласницький лад цілком прийнятним і навіть необхідним для християнина. Щоправда, застерігає для християн морально-аскетичні умови життя – незалежність від багатства і милостиню;

- «святоотцівське вчення» вважає заповідь нестяжання необхідною для спасіння. Звідси і бажана спільність майна, бо лише при такому соціальному устрої особисте нестяжання може поєднуватися з розвинутою економікою.

Однак досягнення такого ладу святі отці не мислять без морального переродження, що здійснюється вірою в Ісуса Христа. Щодо ладу, заснованого на приватній власності, то в ньому «святоотцівське вчення» вбачає данність, зумовлену гріховністю людства.

3. Ставлення до благ у Старому та Новому Заповітах

У християнській етиці дано правильний погляд на земні блага. «Не складайте скарбів собі на землі, де нищить їх міль та іржа, і де злодії підкопуються й викрадають» (Мт. 6, 19). Адже самі властивості земних благ (їх знищенність, тимчасовість) повинні перешкоджати тому, щоб люди ставилися до них із особливою любов'ю та вважали їх набуття метою власного життя. Далі у Біблії дано однозначний припис: «Складайте ж собі скарби на небі, де ні міль, ні іржа їх не нищить, і де злодії до них не підкопуються та не крадуть» (Мв. 6, 20). Зрозуміло, що духовні скарби не підлягають знищенню, на відміну від земних, і тому саме вони повинні бути метою існування людини.

Розуміння матеріальних благ у Старому Заповіті. У Старому Заповіті знаходимо двояке ставлення до економічних благ і багатства. З одного боку, визнається цінність матеріальних благ, необхідних для життя. З іншого боку, засуджуються не стільки матеріальні блага і багатство, скільки їхнє неправильне використання. Однією з найбільших небезпек, що несе у собі посідання надмірного багатства, є зловживання владою чи службовим становищем.

Важливо, щоб людина, набуваючи багатство, не ставила гроші на перше місце у своєму житті: «...але щоб пам'ятав Господа, Бога твого, бо Він дає тобі силу набувати багатства» (Втор. 8, 18). Багатство існує, щоб ним ділитись.

Євангельський погляд на багатство. У Новому Заповіті особливою турботою Бога оточені люди бідні. Церква критикує та засуджує егоїстичне використання багатства. Біблійна традиція як Старого, так і Нового Завітів, засуджує несправедливість, шахрайство, пригнічення бідних (Іс. 58,3-11; Єр. 7, 4-7; Ос. 4, 1-2). Корінь усякого лиха – грошолобство. Гріх полягає в надмірній залежності від багатства і бажанні приховати його для себе. Грошолобством називається пристрасть до грошей і матеріальних благ. Головне призначення грошей – служити людині. Багатство тільки тоді здійснює свою функцію служіння людині, коли воно йде на користь іншим і всьому суспільству. Безсребреники – це ті, що мали дар Божий до лікування (зцілення) людей і використовували його безкоштовно. Такими лікарями були святі Косма і Даміан.

Багатство – це добро, яке походить від Бога; його власник повинен використовувати і пускати його в обіг, щоб і нужденний міг скористатися з нього (Іоан Златоустий). Через чесноту жертвовності й милостиню людина стає здатною належно управляти своїми матеріальними благами та багатіти в Бога. Христос каже: «Дай кожному, хто тебе просить... Будьте милосердні, як і Отець ваш милосердний. Дайте, то й вам дасться: міру добру, натоптану, потрясену, переповнену дадуть вам. Якою-бо мірою ви міряєте, такою й вам відміряють» (Лк. 6, 30-38). «Даром прийняли, даром давайте» (Мт. 10, 8).

Діла милосердя двоякі: щодо тіла і щодо душі. Євангеліє щодо тіла визначає такі діла милосердя: голодного нагодувати, спраглого напоїти, нагого зодягнути, подорожнього в дім прийняти, недужому допомогти, в'язня відвідати, померлого поховати. В книзі Приповідок читаємо: «Хто чинить добро бідному, той Господові позичає, і Він йому відплатить за його добродійство» (19, 17). Окрім діл милосердя щодо тіла, є ще діла милосердя стосовно душі.

Вони такі: грішника навернути, невігласа навчити, у сумніві порадити, сумного потішити, кривду терпеливо зносити, образу зі серця прощати, за живих і померлих молитися. Однак у протестантів милосердя трактується як надання можливості опанувати ремесло і працювати. Засуджується жебрацтво і бродяжництво. Ощадливість є добродійністю, марнотратство – гріхом. Аналізуючи питання визначення форми власності відповідної християнському світогляду, можна також навести таку цитату з Біблії: «Ніхто двом панам служити не може, бо або одного зненавидить, а другого буде любити, або буде триматись одного, а другого знехтує. Не можете Богові служити й мамоні» (Мт. 6, 24). Тобто слугуючи власності, ми неминуче віддаляємося від Бога.

Мамона у християнській релігії – назва ідола, що уособлював користолюбство, прагнення до наживи, ненажерливість. У переносному значенні «Поклоніння Мамоні» – це жадоба до наживи, зажерливість, ненаситність.

4. Гріхи проти чужої власності

1. Крадіжка, злодійство.
2. Грабунок, розбій, напад.
3. Лихварство.
4. Вандалізм, нищення власності.
5. Обман, ошуканство.
6. Затримання платні.
7. Відмова від реституції – відшкодування.

Крадіжка, злодійство. Крадіжка – це потайне забрання чужого добра проти волі власника. Це пряме порушення Божої заповіді: «Не кради!». Св. апостол Павло в листі до Ефесян, перестерігаючи перед гріхом крадежу, каже: «Хто крав, нехай не краде більше, а краще хай працює» (4, 28). А в першому листі до Коринтян навчає: «Ані злодії... ані грабіжники Царства Божого не успадкують» (6, 10).

Грабунок, розбій, напад. Це насильне забирання чужого добра із зброєю в руках під загрозою побиття, каліцтва, а навіть смерті. Сьогодні це дуже частий гріх, здебільшого у великих містах.

Лихварство. Св. Письмо Старого Завіту забороняє позичати гроші на лихву. В книзі Виходу читаємо: «Коли позичиш гроші комусь з мого народу, вбогому, що при тобі, то не станеш для нього лихварем» (22, 24). А в книзі Левіт сказано: «Якщо твій брат зубожіє й буде в злиднях у тебе, допоможи йому... не братимеш від нього відсотків ані лихви, а боятимешся Бога» (25, 35-36).

Вандалізм, нищення власності. Це часті злочини підростаючої молоді.

Обман, ошуканство. У книзі Левіт про це сказано: «Дві ваги і дві міри – огидне Господові одне і друге» (19, 35). А в книзі Буття читаємо, що Яків довгі літа служив у свого дядька Лавана, який аж два рази його обманув. Перший раз, коли він вислужив у нього аж 7 років, щоб одружитись із його дочкою Рахиллю, але її батько замість Рахилі підсунув йому свою другу дочку Лію. А коли вже Яків вирішив повертатися додому, то він сказав до своїх жінок: «Ви ж самі знаєте, що я всіма своїми силами працював для вашого батька. А ваш батько ошукав мене і міняв десять раз мені платню» (31, 6- 7).

Затримання платні. Затриманням платні провиняється той, хто вчасно не виплачує належної платні, але її якийсь час затримує, щоб на цьому ще й скористати. У книзі Левіт про це написано: «Не затримуй у себе наймитової платні до ранку» (19, 13).

Відмова від реституції – відшкодування. Реституція – це поновлення порушених майнових прав. Гріхи проти 7-ї і 10-ї Божих заповідей накладають на винуватця особливі зобов'язання, а саме: законно вони вимагають повернення незаконно набутої чужої власності. Обов'язок реституції засновується на природному праві, Божих, а особливо цивільних законах. Церква вчить, що хто не має наміру повернути чуже добро або виправити завдану шкоду, не доступить у Бога прощення гріхів, ані така особа не зможе при сповіді дістати розршення, хоча жалує за свої гріхи. Несправедливо набуту річ треба віддати власникові, а коли він помер – його спадкоємцям, а коли нікого з родини нема, то дати убогим або на якусь добру мету.

5. Гріхи захланності та скупості

Християнська релігія засуджує захланних і скупих багачів за їхню надмірну прихильність до грошей. Вони ані самі не використовують своїх багатств, ані не допомагають ближнім. Надмірна любов до мамони – гріх супроти Бога, ближнього і себе самого.

Види захланності:

1. Захланність – гріх супроти Бога.
2. Захланність – гріх супроти ближнього.
3. Захланність супроти себе самого.

Захланність – гріх супроти Бога, бо вона часто призводить до втрати віри. Св. апостол Павло каже: «Бо корінь усього лиха – грошолюбство, до якого деякі вдавшись, від віри відбились і прошили себе численними болями» (1 Тим. 6, 10). У книзі Проповідника читаємо: «Хто любить гроші, ніколи ними не насититься; а хто любить достатки, ніякої користі з них не має» (5, 9).

Захланність – гріх супроти ближнього. Залюблена у свої гроші людина не лише не зважає на Бога, але навіть на свого ближнього. Вона не має для нього ні співчуття, ані зрозуміння його потреб. Кожний захланний і скупий не хоче подумати над тим, що на Страшному Суді Бог буде нагороджувати або карати за діла любові стосовно ближнього. Христові слова: «Істинно кажу вам: усе, що ви зробили одному з моїх братів найменших – ви мені зробили» (Мт. 25, 40). Св. Іоан євангеліст навчає: «Коли хтось має достатки цього світу і бачить брата свого в нестачі й замикає перед ним своє серце, то як любов Божа може перебувати в ньому?» (1 Ів. 3, 17).

Захланність супроти себе самого. Захланні часто скупі не тільки супроти своїх ближніх, але й супроти себе самих. Вони без серця для інших і без серця для себе самих. «На грошах сидять, а деколи з голоду помирають».

Отже, згідно з наукової точки зору можна вивести такі позиції у ставленні до власності та багатства в католицизмі та православ'ї:

- 1) особиста досконалість християнина – повне нездобуття;
- 2) суспільний ідеал – суспільність майна;
- 3) шлях до досконалості – пожертва. Християнство саме так обґрунтовує користь відмови від приватної власності;
- 4) аскетичний аргумент: власність, багатство є великою спокусою, що може занапастити душу людини. Ця спокуса настільки небезпечна, що ефективним засобом боротьби з нею є відмова від майна;
- 5) аргумент пожертви: християнська любов неможлива без жертви власного (в ідеалі – усього себе) заради тих, хто любить. «Любов... не шукає тільки свого» (1 Кор. 13; 4–5). Тому любов спонукує християнина до

нестримної милостині, передачі свого майна бідним, аж до зрівняння майнових можливостей: «полюби ближнього свого як самого себе»;

6) теологічний аргумент: Бог – творець усього, тільки Він є справжнім власником усіх речей, людина – лише «хибний управитель», і тому називати своєю власністю що-небудь вона не має права;

7) соціальний аргумент: поділ людей на багатих і бідних несправедливий; обов'язок християнина – полегшити становище бідних;

8) економічний аргумент: спільне ведення господарства економічно більш вигідне, ніж індивідуальне;

9) аргумент від винагороди: виконання заповідей Божих, у які входить пожертва, а в ідеалі – цілковита відмова від майна, дає можливість одержати нагороду на Небі.

Згідно зі Святим Письмом, богослови роблять узагальнення щодо багатства та бідності, які характеризуються як зло, так і благом. Отже, у православ'ї стверджують, що зло багатства полягає в такому:

- 1) у ненаситності та жадібності;
- 2) у зверхності та гордині стосовно бідних;
- 3) у зачерствінні серця до відчуття чужої біди;
- 4) у встановленні влади над іншими, експлуатації їх праці;
- 5) у поневоленні багатством та неможливості зректися його;
- 6) у затьмаренні багатством вищих цінностей і Самого Бога.

Однак при цьому виділяють також благо, яке дає багатство, зокрема, якщо його використовувати не виключно для власних потреб, а й на користь інших людей або суспільства. Так само і в бідності виділяють благо і зло. Зокрема, благо вбачають у тому, що людина вчиться обходитись найнеобхіднішим, не має схильності до надлишків і розкоші; відсутні умови для розвитку гордині та пихатості; з'являється здатність співчувати і допомагати тим, хто перебуває у скрутному становищі (з надією, що і їм хтось допоможе). Зло бідності полягає у стражданнях і обмеженнях, які вона приносить, у ненависті до багатих, що може виникнути у заздрісних душах.

Запитання та завдання до теми

1. Назвіть концепції християнської майнової етики.
2. Поясніть євангельський епізод про багатого юнака з погляду буквального та алегоричного тлумачення Біблії.
3. Розкрийте суть доктрини «Економіка дива» у контексті розуміння ставлення християнства до власності, матеріальних благ.

4. Поясніть суть «Поміркованої доктрини» у контексті розуміння ставлення християнства до власності, матеріальних благ.
5. Охарактеризуйте «святоотцівське вчення» щодо матеріальних благ та багатства.
6. Розкрийте суть протестантської етики у розумінні багатства, матеріальних благ.
7. Охарактеризуйте доктрину майнової етики Климента Олександрійського.
8. Порівняйте «святоотцівське» тлумачення епізоду про багатого юнака та тлумачення, запропоноване Климентом Олександрійським.
9. Порівняйте старозавітний та євангельський погляд на багатство.
10. Назвіть та охарактеризуйте гріхи проти чужої власності.
11. Охарактеризуйте гріхи захланності та скупості з погляду християнського вчення.

Завдання 1. Ознайомтесь з уривком із праці російського філософа В. Соловйова «Виправдання добра» і дайте відповіді на такі запитання:

1. Яка причина існування, на думку В. Соловйова, економічних суперечностей?
2. Як співвідносяться моральні та економічні сфери?
3. Що потрібно, щоб впорядкувати економічні відносини?

Соловйов В. «Виправдання добра» («Християнин і світ». – 2009. – №1)

Для людини, яка стоїть на моральній точці зору <...> неможливо брати участь в <...> соціально-економічній ворожнечі, так само як і у ворожнечі між націями і племенами. І разом з тим для неї неможливо залишатись байдужою до матеріального стану ближніх. <...> Сам факт економічних бід є свідченням того, що економічні відносини не пов'язані як слід з началом добра, морально не організовані.

... Визнавати в людині лише економічного діяча – виробника, власника і споживача матеріальних благ – є хибною і аморальною точкою зору. Згадані функції самі по собі не мають значення для людини і жодним чином не виражають її сутності й гідності. Продуктивна праця, володіння і користування її результатами представляють одну з сторін у житті людини чи одну із сфер її діяльності, але правдиво людське зацікавлення тут викликає лише те, як і для чого людина діє в цій ділянці.

... Я відстоюю лише ту очевидну істину, що при достатній силі моральних спонукань у даної особи приватної і, тим більше, урядової ніяка гадана

економічна необхідність не завадить їй підпорядкувати матеріальні міркування моральним в тій чи іншій справі, а звідси логічно випливає, що ніяких природних законів, які діють незалежно від якості волі осіб, у цій ділянці не існує. <...> Ніяких самостійних економічних законів, ніякої економічної необхідності немає і не може бути, тому що явища господарського порядку мислимі лише як діяльність людини – моральної істоти, здатної підпорядковувати всі свої дії мотивам чистого добра. Самостійний і безумовний закон для людини, як такої, один – моральний, і необхідність одна – моральна. Особливість і самостійність відносин у господарській сфері полягає не в тому, що вона має свої фатальні закони, а в тому, що вона за суттю своїх відносин є особливим, своєрідним тереном для застосування єдиного морального закону. Так земля відрізняється від інших планет не тим, що має якесь своє самобутнє джерело світла (чого в неї в дійсності немає), а лише тим, що завдяки своєму місцю у сонячній системі вона особливим, своєрідним чином приймає і відбиває єдине спільне світло Сонця.

Сфера матеріальних відносин (особливо економічних) має право на те, щоб стати предметом моральної дії людини, має право на здійснення чи втілення в ній вищого, духовного начала, матерія має право на своє одухотворення – ось перший сенс цього принципу, сенс абсолютно істинний і найвищою мірою важливий.

Суспільна аморальність полягає не в індивідуальній і спадковій власності, не у розділенні праці й капіталу, не в майновій нерівності, а саме у плутократії, яка є спотворенням належного суспільного порядку, піднесенням нижчої і службової за сутністю сфери економічної до ступеня вищої і пануючої і зведення всього решта до значення засобу та знаряддя матеріальної вигоди.

Людина є моральною істотою, а тому природна солідарність для неї недостатня: вона повинна не лише трудитися для всіх, брати участь у спільній справі, але ще й знати і хотіти такої участі. Хто відмовляється визнати цю істину в принципі, той відчує її фактичну силу у фінансових крахах і господарських кризах. Адже і винуватці, і жертви цих аномалій саме такі люди, які трудяться для себе.

Виходить, для того щоб кожний, хто трудиться для себе, трудився водночас і для всіх, недостатньо природного зв'язку економічних відносин, а необхідне свідоме спрямування їх до спільного блага.

Якщо з морального погляду будь-яка людина – землероб, письменник чи банкір – повинна трудитися з усвідомленням і бажанням загальнокорисності своєї праці, якщо вона повинна дивитись на працю як на обов'язок виконання Божої волі й служіння загальному добробуту ближніх, то цей обов'язок, саме як

загальний, передбачає, що всі так само повинні ставитися до цієї людини, тобто сприймати її не як знаряддя лише, але й як предмет або мету загальної діяльності, що суспільство має обов'язок визнавати і забезпечувати право кожного самостійно користуватися – для себе і для своїх – гідним людським існуванням. Гідне існування можливе при добровільній убогості – тій, яку проповідував св. Франциск і в якій живуть наші мандрівні богомольці; але воно стає неможливим при такій роботі, коли все значення людини зводиться до ролі звичайного знаряддя для виробництва чи переміщення речових багатств.

Безумовне значення людини базується, як ми знаємо, на можливості безконечного вдосконалення, яка лежить у її розумі та волі, чи, за висловом Отців Церкви, можливості обоження (theosis).

Ця можливість не переходить у нас в дійсність безпосередньо, одним повним актом, тому що тоді людина була б уже рівна Богові, що противне істині, – ця внутрішня потенція стає дедалі більше і більше дійсністю, для чого потрібні певні реальні умови.

Моральне впорядкування економічних відносин було б разом з тим і економічним прогресом.

Ми вже знаємо дві умови, за яких суспільні відносини у сфері матеріальної праці стають моральними. Перша, загальна умова полягає у тому, щоб сфера економічної діяльності не відокремлювалася і не утверджувалася як самостійна, самоцільна. Друга умова, більш спеціальна, полягає у тому, щоб виробництво здійснювалось не за рахунок людської гідності виробників, щоб жоден з них не ставав лише знаряддям виробництва, щоб кожному було забезпечено матеріальні засоби для гідного існування і розвитку. Перша вимога має характер релігійний: не ставити мамони на місце Бога, не вважати матеріальне багатство самостійним добром і кінцевою метою людської діяльності, навіть у сфері господарській; друга є вимогою чоловіколюбства: жаліти струджених і обтяжених і не цінити їх нижче від бездушних речей.

З погляду морального, праця – це взаємодія людей в матеріальній сфері, яка, у згоді з моральними вимогами, повинна забезпечувати всім і кожному необхідні засоби до гідного існування і всебічного вдосконалення, а за своїм остаточним призначенням повинна переобразити і одухотворити матеріальну природу.

Корінь зла тут [у сфері обміну], як і у всій економічній сфері, один і той самий: перетворення матеріального інтересу із службового у панівний, із залежного в самостійний, із засобу в ціль. З цього отруйного кореня у сфері обміну виходять три дуже шкідливі стовбури: фальсифікація, спекуляція і лихварство.

Торгівля і, взагалі, обмін може бути зняряддям для отримання приватного прибутку лише за необхідної умови бути перше суспільним служінням, або виконанням суспільної функції для блага всіх.

Нормальне суспільство може і повинно рішуче протидіяти зовнішніми, реальними заходами такому буйному росту безмірного користолюбства, як торговельна фальсифікація, спекуляція і лихварство.

Єдиний вірний шлях до знищення лихварства – це, очевидно, повсюдний розвиток нормального кредиту як інституції благодійної, а не своєкорисливої.

ЦЕ БУДЕ ЦІКАВО ЗНАТИ

**Ісус Христос і багатий юнак
з притчі «Про багатого юнака»**

Відомий вислів з притчі Про багатого юнака – «Легше верблюдові буде пройти крізь вушко голки, ніж багатому увійти до Царства Небесного» – деякі коментатори Євангелія пояснюють алегорично, зокрема так: 1) верблюд – це товстий канат, виплетений з верблюжої шерсті, і його справді неможливо втягти в голку; 2) вушком голки жителі Єрусалима називали одні з міських воріт, які були надто низькі й вузькі, щоб пропустити караван верблюдів. Тобто вислів означає, що зробити щось буде «надто важко, майже неможливо».

ТЕМА 10. ХРИСТІЯНСЬКІ ЦІННОСТІ І ТРАДИЦІЇ

1. Великі християнські Дванадесяті свята.
2. Християнські таїнства та їх значення.
3. Поняття християнського богослужіння.

1. Великі християнські Дванадесяті свята

Православні дотримуються юліанського календаря всупереч католикам, які, починаючи з 1582 р., використовують григоріанський календар. Різниця в часі між цими календарями сьогодні становить 13 днів. Православні, католики і протестанти відзначають Дванадесяті свята, але у протестантів є ще окремі

свята, яких немає в інших конфесій, – День жнив та День єдності. Великдень (Паска) встановлене в пам'ять страждань, смерті і чудесного воскресіння Ісуса Христа. Його святкують усі християни. Це «рухоме», «перехідне» свято. На Нікейському соборі (325 р.) було вирішено святкувати Великдень у першу неділю, що наставала після повного місяця після весняного рівнодення (21 березня). За місячним календарем цей день випадає на різні дати.

Протестанти святкують ті самі християнські свята, що й православні та католики. За винятком свят, присвячених вшануванню Богородиці, адже вони не визнають культу Діви Марії. Діву Марію, яка вела праведний спосіб життя, вони сприймають лише як праведну жінку, матір Ісуса Христа.

Воздвиження Чесного і Животворящого Хреста Господнього також не святкують, оскільки не визнають поклоніння хресту, іконам, мощам тощо. Натомість вони мають свої свята, які не характерні для інших християнських конфесій, наприклад День урожаю.

Різдво Христове одні протестанти святкують так само, як і католики, – 25 грудня, а інші – як православні – 7 січня (це залежить від традиції, яка склалася).

Різдво Христове. Свято Різдва Христового – це свято примирення людини з Богом, передвісник спокутного подвигу Сина Божого й оновлення ураженої гріхопадінням праатьків людської природи. Встановлене не честь народження Ісуса Христа.

Водохреща (Хрещення Господнього). Богом був посланий великий пророк Іоан Предтеча, щоб підготувати людей до прийняття християнської віри. Він повинен був прийти в долину ріки Йордан і сповістити людей про появу Спасителя. В цей час Ісусу Христу виповнилося тридцять років. Він теж прийшов з Назарета на річку Йордан до Іоанна, щоб отримати хрещення. Свято Водохреща також називається святом Богоявлення, тому що при цій події світу явлені були всі три іпостасі Святої Трійці: Бог-Син хрестився в Йордані, Бог-Отець свідчив про Нього голосом з небес і Бог-Дух Святий зійшов з небес на Ісуса Христа у вигляді голуба.

Стрітєння Господнє. Після закінчення сорока днів після Різдва, Богородиця прийшла з Віфлеєма в Єрусалим до храму, принісши сорокаденне немовля – Ісуса Христа. За канонами іудаїзму, всі єврейські батьки повинні були своїх первістків (синів) на сороковий день після народження приносити до храму. У цей час в Єрусалимі жив праведник на ім'я Симеон. Він сумнівався в словах книги пророка Ісайї, що Спаситель народиться від Діви. Тоді вказано було йому Святим Духом, що він не помре, поки своїми очима не побачить здійснення цього пророцтва. Симеон довго чекав виконання обіцянки Божої –

він прожив близько 300 років. І коли Марія з Йосипом принесли немовля – Ісуса Христа, Симеон узяв його на руки і сказав, що тепер може спокійно померти. Стрітєння (тобто зустріч) Богодитини Ісуса Христа з старцем Симеоном – це була зустріч Старого і Нового Завітів.

Благовіщення Пресвятої Богородиці і Пріснодіви Марії. Бог послав Ангела Гавриїла до Пресвятої Діви Марії з радісною звісткою, що на неї зійде Святий Дух і вона стане матір'ю Спасителя. Слово Благовіщення означає: добра, радісна звістка, звістка про те, що почалося звільнення людського роду від гріха і вічної смерті.

Вхід Господній до Єрусалиму (Вербна неділя). За тиждень до іудейської паски, Господь вирішив піти до Єрусалиму. Коли звістка про це дійшла до людей, багато з них вийшли з міста назустріч Спасителю. Люди зрізали гілки фінікових пальм, що росли тут у великій кількості, і вистилали ними шлях, а інші тримали їх у руках або урочисто помахували ними в повітрі, вітаючи Спасителя, тому існує традиція святити гілочки верби.

Вознесіння Христове. Після Воскресіння протягом 40 днів Ісус Христос не раз являвся своїм учням, тобто ще перебував на землі, а потім вознісся на небо.

День Святої Трійці (П'ятидесятниця, Зелені свята). На десятий день після Вознесіння Ісуса Христа, який випав на день іудейської П'ятидесятниці, у кімнату, де знаходилися учні Ісуса Христа і його мати Пресвята Діва Марія, спустилися з неба вогняні промені, які розділись і оповили кожного з них. Це було видиме знамення пришествя Святого Духа.

Преображення Господнє Бога і Спаса нашого Ісуса Христа (Спаса). Одного разу, Ісус Христос, взявши з собою тільки Петра, Якова та Іоанна, піднявся з ними на вершину гори Фавор, щоб помолитися. Відійшовши недалеко від, на невисокий горб, він почав молитися і преобразився. Обличчя його засяло наче сонце, а одежа побіліла наче світло. Біля Ісуса Христа Його учні побачили двох чоловіків, що стояли і говорили з Ним. Апостолів охопив жах. По одкровенню Святого Духа вони зразу в мужах впізнали Мойсея – від мертвих, та Святого пророка Іллю – з раю, і зрозуміли, що бесіда йде про добровільні Христові страждання і Його смерть в Єрусалимі. Своім Преображенням Спаситель показав, якими стануть православні віруючі в майбутньому потойбічному житті, в Царстві Небесному.

Успіння Пресвятої Богородиці – Пречистої Діви Марії (Перша Пречиста). Успіння – це кінець земного життя Пресвятої Богородиці та перехід її до життя небесного – вічного і блаженного.

Різдво Пресвятої Богородиці (Мала Пречиста). Богородиця народилася у відомій сім'ї. Пречиста Діва по батькові була роду царського, а по матері –

архієрейського. Але батьки Пресвятої Богородиці були більш відомі покірністю і милосердям. У католиків існує догмат про непорочне зачаття Діви Марії її матір'ю Анною, тобто вона не мала первородного гріха.

Воздвиження Чесного і Животворящого Хреста Господнього. Імператор Костянтин побажав знайти хреста, на якому був розп'ятий Спаситель. Виконати його бажання взялася його мати – цариця Олена (Єлена). У 326 році цариця Олена з цією метою відправилася в Єрусалим. Хрест був знайдений і всім хотілось доторкнутись до святині, але через велику кількість бажаючих, цього зробити було неможливо. Тоді патріарх Макарій піднявся на пагорб і декілька разів воздвигав (підіймав) хреста, щоб його могли побачити всі бажаючі.

Введення в храм Пресвятої Богородиці – Пречистої Діви Марії (Друга Пречиста). Коли Пречистій Діви Марії – Богородиці виповнилось три роки від народження, праведні батьки її, Іоаким і Анна, зважилися виконати дану ними обітницю – віддати на служіння Богу народжене ними дитя. У супроводі народу, зі співом духовних пісень вони вирушили від Назарета до Єрусалиму. Ця подорож тривала три дні. Досягнувши міста Єрусалима, вони урочисто наблизилися до храму. Батьки поставили Пренепорочну Діву на першу сходинку храму і трирічна Марія сама, без жодної сторонньої допомоги і підтримки, піднялась високими сходинками. У християнстві вважають, що вона була зміцнена невидимою силою Божою.

2. Християнські таїнства та їх значення

Велику роль у християнському культі відіграють таїнства – найважливіші культові дії, через які віруючому невидимим чином передається Божа благодать. Православні визнають 7 таїнств: хрещення, миропомазання, покаєння, причастя (євхаристія), шлюб, священство (хіротонія), елеосвячення (соборування). Католики визнають 7 таїнств: хрещення, миропомазання, покаєння, причастя (євхаристія), шлюб, священство, елеосвячення. Протестанти визнають 2 таїнства: причастя й хрещення.

Таїнство хрещення: у православних – через занурювання; у католиків – і шляхом занурювання, і шляхом обливання; у протестантів – через занурювання, але у дорослому віці, коли людина вже підготовлена до цього (після покаєння та з обов'язковим знанням основ віри).

Таїнство миропомазання: у православних – здійснюється над немовлятами, одразу після хрещення; у католиків – над повнолітніми (конфірмація); у протестантів конфірмація здійснюється після того, як дитині виповниться 14 років.

Таїнство євхаристії (причастя): у православних – причастя квасним хлібом і вином; у католиків – донедавна причастя мирян здійснювали тільки прісним хлібом (облатками), а духовенства – хлібом і вином; у протестантів – у різних напрямках вживаються різні види хліба для причастя.

Таїнство шлюбу: у православних і католиків здійснюється під час вінчання, у протестантів шлюб вважається урочистою обрядовою дією, але підкреслюється, що шлюб освячує на небі Бог.

Таїнство покаяння (сповідь): у православних – сповідь відбувається у присутності священика і вважається обов'язковою; прийнято сповідатися перед кожним причастям (у виняткових випадках можливо й пряме покаяння перед Богом); у католиків – сповідь відбувається у присутності священика і вважається бажаною хоча б раз на рік (у виняткових випадках можливо й пряме покаяння перед Богом); у протестантів – покаяння можливе тільки перед Богом, не визнається роль посередників між людиною й Богом, ніхто не має права сповідати й відпускати гріхи.

Священство (рукопокладання, хіротонія): у православних і католиків рукопокладання є обов'язковим, а протестанти сповідують принцип загального священства і заперечують особливий статус духовенства. Пасторів обирає громада, але рукопокладають їх старші пастори.

Таїнство елеосвячення (соборування) символізує зцілення людини від душевних і тілесних хвороб й одночасно є засобом відпущення нерозкаяних гріхів.

Кожне із 7 таїнств має догматичний зміст:

1) хрещення – символізує прийняття людини в лоно християнства, зняття з неї вродженого гріха і відкриття таким чином їй шляху до спасіння;

2) миропомазання – символізує освячення і зміцнення духовних сил християнина на шляху до спасіння;

3) сповідь (покаяння) – звіт віруючого про порушення заповідей Божих;

4) євхаристія (причастя) – символізує єдність Бога з людьми; полягає в частуванні віруючих хлібом і вином, які, за вченням церкви, при здійсненні обряду таємниче перетворюються на «тіло і кров Господні»;

5) священство (рукопокладання, хіротонія), за християнським вченням, – це повноваження і сила, які Бог надає чоловікам і які необхідні для виконання спасительних обрядів Євангелія;

б) шлюб – зводиться до того, що майбутнє подружжя, обіцяючи перед вівтарем бути вірним один одному, отримує через священнослужителів благодать однодушності «до благословенного народження і християнського виховання дітей»;

7) елеосвячення (соборування) – символізує зцілення людини від душевних і тілесних хвороб й одночасно є засобом відпущення нерозкаяних гріхів.

3. Поняття християнського богослужіння

Літургія – це традиційна назва служби Божої у православній та Греко-католицькій церквах, а точніше – богослужіння з приношенням Святих Дарів. Свята Літургія займає в згаданих церквах центральне місце: її основою є святе таїнство євхаристії (причастя). Вважається також, що через євхаристію Христос є присутній у церкві тілом і кров'ю, котрі подаються вірним за посередництвом хліба і вина.

Меса – традиційна назва богослужіння в Римо-католицькій церкві, найвища літургічна служба. Римська меса з деякими відмінностями збереглася також у протестантів, зокрема лютеранській та англіканській церквах.

У традиційному християнстві (і католики, і православні) дослівно вірять, що у святій літургії/месі хліб і вино посвячуються і перетворюються на Тіло і Кров Христа Спасителя

Таким чином виділяють:

Літургію візантійського (грецького) обряду, яка використовується різними православними та східними католицькими церквами (в Україні – Греко-католицькою церквою). Зазвичай, коли говорять про «православне богослужіння», мають на увазі саме візантійський обряд.

Літургію латинського (римського) обряду – сукупність літургійних звичаїв, що склалися в Римо-католицькій церкві, для яких характерне вживання латини як літургійної мови.

Структура меси (католицизм)

У кожній месі виділяють:

I. Підготовчу частину – Літургія Слова.

II. Принесення жертви – Євхаристійна літургія

Обидві частини вважаються рівноцінними за значенням.

Літургії Слова передують початкові обряди, а Євхаристійну літургію завершують заключні обряди.

Структура літургії (православ'я)

I. Проскомидія Головною функцією Проскомидії є приготування Святих Дарів. У святилищі, за зачиненими царськими воротами, на жертovníку (проскомидійнику), без участі вірних відбувається приготування дарів хліба і вина. Це приготування супроводжується молитвами і кадінням.

II. Літургія Оголошених

Друга частина названа так тому, що на ній могли бути присутніми люди, які тільки готувались до Хрещення, тобто проходили катехизичне повчання – «оголошення в вірі». У Римо- та Греко-католицькій церквах ця частина Літургії називається Літургією Слова. Метою Літургії Слова є навчання вірних. Христос є присутній у своєму Слові, бо це Він промовляє, коли читається Святе Письмо в Церкві. Літургія Оголошених розпочинається відчиненням царських воріт. Спільно співаються фрагменти псалмів та ін. молитов, читається Апостол, а також Євангеліє.

III. Літургія Вірних – головна частина Божественної літургії, на якій відбувається сутнісне перетворення хліба і вина в Тіло і Кров Христову та Свята Євхаристія – їх споживання (Причастя) вірними.

Структура богослужіння у протестантів

У сучасних протестантів (баптисти, п'ятидесятники) богослужіння зазвичай має таку структуру:

1. Прославляння (поклоніння).
2. Молитва.
3. Проповіді (від однієї до трьох проповідей).

Запитання та завдання до теми

1. Які великі свята є спільними для всіх християнських конфесій, а які характерні тільки для протестантів?
2. Чому протестанти не святкують свята, пов'язані з Дівою Марією?
3. Поясніть суть таких християнських свят, як Різдво, Водохреща, Стрітєння Господнє.
4. Поясніть суть таких свят, як Благовіщення, Успіння Пресвятої Богородиці (Перша Пречиста), Різдво Пресвятої Богородиці (Мала Пречиста), Введення в храм Пресвятої Богородиці.
5. Поясніть суть таких свят, як Вхід Господній до Єрусалиму, Вознесіння Христове, Преображення Господнє, День Святої Трійці та Воздвиження Чесного і Животворящого Хреста Господнього.
6. Які таїнства визнають православні та католики?
7. Які таїнства визнають протестанти?
8. Розкрийте суть семи таїнств у православних і католиків.
9. Порівняйте деякі таїнства (хрещення, миропомазання, причастя, шлюб) у православних, католиків та протестантів. Назвіть спільні та відмінні риси.
10. Порівняйте структуру богослужінь різних християнських конфесій. Дайте їм коротку характеристику.

Завдання 1. Підготувати реферати на теми: «Сповідь та її терапевтичний ефект», «Святі таїнства і медицина».

Завдання 2. Заповніть таблицю. Опишіть спільне і відмінне у розумінні і виконанні Святих Таїнств у католицькій, православній та протестантських церквах.

Таїнство	Православ'я		Католицизм		Протестантизм	
	Спільне	Відмінне	Спільне	Відмінне	Спільне	Відмінне
Хрещення						
Миропомазання						
Покаяння						
Євхаристії						
Шлюбу						
Єлеопомазання						
Священства						

ЦЕ БУДЕ ЦІКАВО ЗНАТИ

Чому католики святкують Різдво 25 грудня, а православні 7 січня?	
<p>22 грудня – день зимового сонцестояння і він вважається найкоротшим. Наступні дати – 23, 24 грудня – дні приблизно однакової тривалості, а вже 25 грудня до світлого часу доби додається перша хвилина. День починає збільшуватися, світ відроджується. У християнській традиції 25 грудня пов'язане з Різдвом, народженням Ісуса Христа. Тримаючись за Юліанський календар, виходить, що православні в Україні «прогавлюють» цей момент і святкують тільки 7 січня, коли вже два тижні, як день подовжений. Відтак, Григоріанський календар ближчий до астрономічних явищ, ніж Юліанський, і святкування визначених дат за ним є більш логічним.</p>	
Юліанський календар	Григоріанський календар
<p>Юліанський календар був запроваджений у 46 р. до н. е. за ініціативи Юлія Цезаря. У юліанському календарі кожен 4 рік – високосний, він на день довший, ніж звичайний (додається 29 лютого). Але юліанський рік тривалістю 365 днів і 6 годин довший за істинний сонячний рік на 11 хвилин 14 секунд. Таким чином, набігає велика різниця, яка, починаючи з XX ст., становить уже 13 днів.</p>	<p>У XVI ст. Папа Римський Григорій XIII запропонував реформу церковного календаря, яка мала на меті ліквідувати зсув весняного рівнодення: від запровадження юліанського календаря за 1600 років виникла різниця 10 днів порівняно з фактичним днем рівнодення. А дата весняного рівнодення є важливою для визначення дати Великодня.</p> <p>У 1582 р. постановою Папи Григорія XIII був введений Григоріанський</p>

<p>Свято Різдва, яке споконвічно майже збігається із зимовим сонцестоянням, поступово зміщується убік весни. Астрономам і духівництву не подобався факт недосконалості Юліанського календаря. Це і стало причиною введення Григоріанського календаря.</p>	<p>календар, і наступним днем після 4 жовтня було оголошено 15 жовтня, тобто усувалась різниця на десять днів.</p> <p>В Україні Григоріанський календар де-юре було запроваджено одразу ж після його ухвалення Папою Римським (оскільки 1582 р. українські землі входили до складу Речі Посполитої), але оскільки відносини між католицькою та православною церквами були дуже напружені, то спроби змусити українців прийняти Григоріанський календар могли б ускладнити ситуацію. Відтак, Українські православні церкви (так само, як і Українська греко-католицька церква) де-факто досі дотримуються Юліанського календаря.</p>
<p>юліанський календар = старий календар = старий стиль григоріанський календар = новий календар = новий стиль = цивільний (науковий) календар</p>	
<p>Хоча, якщо логічно подумати, то насправді і православні, і католики святкують Різдво 25 грудня, бо ця дата була визнана канонічною задовго до того, як виник новий календар. Просто католики беруть 25 грудня за новим (цивільним), тобто Григоріанським календарем, тоді як за «православним календарем» (Юліанським) це тільки 12 грудня. А коли через 13 днів у православних настає 25 грудня, то за цивільним календарем (католицьким, новим Григоріанським) це вже 7 січня. Тобто і 25 грудня, і 7 січня – це дати за одним і тим самим новим Григоріанським календарем. Отже, Різдво святкують спочатку 25 грудня за новим стилем (Григоріанським календарем), а через 13 днів знову святкують 25 грудня, але вже за старим стилем (Юліанським календарем), тобто 7 січня. Просто Українська православна церква та Українська греко-католицька церква у визначенні нерухомих свят до цього часу користуються Юліанським календарем.</p>	
<p>Різниця між Юліанським і Григоріанським календарями продовжує збільшуватись, тому якщо Українська православна церква та Українська греко-католицька церква у визначенні свят не перейдуть на Григоріанський календар, то, починаючи з 2101 р., Різдво будуть святкувати вже не 7 січня, а 8 січня.</p>	

ПІДСУМКОВИЙ ТЕСТ

1. Що таке християнська мораль?

- а) гуманістичне вчення про людину та світ;
- б) норми і правила життя людини з погляду добра і зла;
- в) наука про християнський етикет і цінності;
- г) теологічна доктрина.

2. Де і коли виникло християнство?

- а) I ст. в Римі (Італія);
- б) I ст. в Палестині;
- в) I ст. в Греції;
- г) I ст. в Сирії.

3. Який напрям християнства єдиним джерелом християнського вчення визнає лише Біблію?

- а) протестанти;
- б) греко-католики;
- в) православні;
- г) римо-католики.

4. Який напрям християнства визнає існування чистилища, крім раю та пекла?

- а) протестанти, зокрема баптисти;
- б) православні;
- в) католики;
- г) протестанти, зокрема адвентисти.

5. Що означає вислів «закон філіюкве»?

- а) хрещення та сходження Святого духа;
- б) сходження Духа святого тільки від Бога-Отця;
- в) сходження Духа святого тільки від Бога-Сина;
- г) сходження Духа святого не тільки від Бога-Отця, але й від Бога-Сина.

6. Яка християнська конфесія не визнає культу Діви Марії?

- а) греко-католики;
- б) православні;
- в) протестанти;
- г) римо-католики.

7. Які існують теологічні (Божі) чесноти?

- а) віра, надія, любов;
- б) совість, надія, доброзичливість;
- в) любов, мудрість, совість;
- г) віра, покаєння, розсудливість.

8. Що в християнстві означає вислів «любов-агапе»?

- а) любов до Бога;
- б) любов до ближнього;
- в) жертвна любов;
- г) священна любов.

9. Які специфічні риси притаманні системі християнських цінностей українців?

- а) чуттєво-емоційне ставлення до життя;
- б) раціональне ставлення до життя;
- в) побожне ставлення до життя;
- г) естетичне споглядання життя.

10. Що в перекладі означає слово «Біблія»?

- а) походить з арамейської мови та означає «священний»;
- б) походить з давньоєврейської мови та означає «закон Божий»;
- в) походить з давньоперської мови та означає «слово Боже»;
- г) походить з грецької мови та означає «книги».

11. Як ще називають Біблію?

- а) Священний Переказ;
- б) Святе Письмо, Слово Боже;
- в) Слово Отців церкви;
- г) священні апокрифи.

12. Православні визнають священними таку кількість книг Біблії :

- а) 77 книг (50 – Старий Заповіт; 27 – Новий Заповіт);
- б) 72 книги (45 – Старий Заповіт; 27 – Новий Заповіт);
- в) 66 книг (39 – Старий Заповіт; 27 – Новий Заповіт);
- г) 55 книг (28 – Старий Заповіт; 27 – Новий Заповіт).

13. Чим християнська мораль відрізняється від світської гуманістичної моралі?

- а) тим, що вона зосереджена на людині та її внутрішніх переживаннях;
- б) тим, що вона є теоцентричною у своїй основі;
- в) тим, що вона є філософською за змістом;
- г) тим, що вона побудована на контрасті.

14. «Поважати батьків, не вбивати, не красти, не бажати чужого майна» – це норми...

- а) богонатхненні;
- б) природні;
- в) набуті;
- г) надприродні.

15. «Любити та прощати і ближнього, і ворога, не гніватись, не засуджувати інших» – це норми...

- а) надприродні;
- б) вроджені;
- в) влиті;
- г) природні.

16. Сакраментальні норми, дотримання яких передбачено Біблією, – це...

- а) благодійницька діяльність;
- б) участь в обрядах і таїнствах;
- в) норми етикету;
- г) волонтерська діяльність.

17. Віра, надія, любов належать до чеснот...

- а) богословських;
- б) громадянських;
- в) моральних;
- г) християнських моральних.

18. Покора, щедрість, лагідність, чистота належать до чеснот...

- а) моральних;
- б) громадянських;
- в) богословських;
- г) християнських моральних.

19. «Влитими» називають такі чесноти:

- а) мудрість, мужність, стриманість, справедливість;
- б) щедрість, лагідність, поміркованість;
- в) віра, надія, любов;
- г) чесність, чемність, ошадність.

20. Чесність, ошадність, дисциплінованість, точність, чемність, патріотизм належать до..

- а) богословських;
- б) громадянських;
- в) моральних;
- г) християнських моральних.

21. Які чесноти впливають на внутрішнє життя душі?

- а) громадянські чесноти;
- б) християнські моральні чесноти;
- в) моральні чесноти;
- г) три Божі чесноти.

22. До 7 чеснот доберіть протилежні їм гріхи

1. Лагідність	а) Захланність
2. Послух	б) Нестриманість
3. Поміркованість	в) Гнів
4. Лінивість	г) Працелюбність
5. Щедрість	д) Нечистота
6. Чистота	е) Доброзичливість
7. Заздрість	ж) Гординя

23. До якої з чеснот входять ці вісім умінь: пам'ять, здатність правильно оцінити ситуацію, відкритість до думки інших, кмітливість, здоровий глузд, здатність передбачити, обережність, завбачливість?

- а) справедливість;
- б) мудрість;
- в) стриманість;
- г) мужність.

24. Поясни́ть су́ть хри́стиянського вислову: «Нехай права рука не знає, що робить ліва».

- а) бути небагатослівним;
- б) не хизуватися своєю благодійністю, щоб отримати схвалення у громадськості;
- в) бути самостійним у вчинках і не керуватися порадами інших;
- г) не хизуватися своїми планами, синонім до вислову «Хочеш насмішити Бога – розкажи про свої плани».

25. Що таке Декалог?

- а) Заповіді Христа з Нагірної проповіді;
- б) Синонім до Євангелія;
- в) Десять Заповідей Старого Заповіту;
- г) Назва однієї з п'яти книг Старого Заповіту (Біблія).

26. Хто є автором Десяти Заповідей?

- а) Бог;
- б) Ісус Христос;
- в) Мойсей;
- г) апостол Петро.

27. Гріхами проти якої Заповіді (за православною версією) вважають самовпевненість, а також відчай або безнадію?

- а) Третя Заповідь: не позивати ім'я Бога даремно;
- б) Шоста Заповідь: не убий (бо ж безнадія і відчай призводять іноді ж до суїциду);
- в) Перша Заповідь: шанувати одного Бога, Творця Всесвіту, який усім управляє, тому треба покладатися лише на Нього;
- г) Сьома Заповідь: не чини перелюбу.

28. Яким є ставлення церкви до «терапевтичного клонування»?

- а) позитивним, бо експерименти на ембріонами є необхідними, адже можуть врятувати життя вже народженим людям, які хворіють;
- б) негативним, оскільки це передбачає експерименти над ембріонами, а людина не може бути використана як засіб для досягнення цілей інших людей;
- в) неоднозначним: це може бути необхідним для порятунку людей та розвитку науки, але за умови, що експерименти будуть проведені протягом одного місяця (до того, як з'явиться серцебиття);

г) залежно від ситуації: якщо є потреба врятувати життя вже народженій дитині, то таке клонування є необхідним, і перевагу слід віддавати вже народженій дитині, а не ембріону.

29. Чому християнські церкви засуджують генну терапію?

а) оскільки це дає змогу змінювати особистість людини, що може позначитись на її психічному здоров'ї;

б) оскільки це є прямим втручанням у тілесну природу людини, що може зумовити виникнення «франкенштейнів» та наблизити апокаліпсис;

в) оскільки замість покаяння і духовного зусилля, спрямованого на подолання родового гріха, медицина пропонує штучне «вдосконалення» роду людського;

г) оскільки на практиці можуть виникати збої у її проведенні і це зумовить появу неповноцінних людей, а це є жорстокістю щодо них.

30. Який напрям християнства дотримується думки, що є штучне запліднення статевими клітинами законного чоловіка є припустимим, а запліднення «донорським матеріалом» є порушенням заповіді «Не чини перелюбу!».

а) православ'я;

б) греко-католики;

в) протестантизм;

г) римо-католики.

31. Чим християнська етика відрізняється від інших?

а) моральний закон набуває форми примусового веління, інспірований ззовні;

б) усі можливі моральні норми та критерії оцінювання цілком відносні й рівноцінні, оскільки не існує абсолютної системи моральних норм чи абсолютного критерію;

в) етична норма перестає бути чимось зовнішньо нав'язаним, а діє як реалізація свободи людини, як її внутрішнє переконання;

г) моральні норми чи критерії оцінювання вже задані, відомі і не підлягають обговоренню; їх джерелом є певний найвищий авторитет (Бог, Історія тощо).

32. Нагірна Проповідь – це

- а) закон;
- б) сансара;
- в) шлях правди;
- г) моральні принципи.

33. Згідно з християнським вченням, моральні заповіді Христа людина може здійснити лише з Божою допомогою, яка називається...

- а) блаженством;
- б) плодом Духа Святого;
- в) сансарою;
- г) благодаттю.

34. Кого у християнстві називають «убогими духом»?

- а) тих, хто терпить приниження і знущання за життя, щоб бути винагородженим після смерті;
- б) тих, хто є нещасливим у житті земному, зате після смерті отримає Царство небесне;
- в) тих, кому властиве відчуття неповноти речей і готовність до поліпшення, відкритість;
- г) тих, хто має бідний духовний світ, слабку волю.

35. Синонімом до слова «блаженний», яким починається кожен пункт Нагірної проповіді, є..

- а) «щасливий»;
- б) «божевільний»;
- в) «нічого не розуміючий»;
- г) «благословенний».

36. Ілюстрацією до якої тези Нагірної проповіді є вислів Христа: «Коли твориш милостиню, не сурми перед собою...»?

- а) Блаженні лагідні, бо землю успадкують вони;
- б) Блаженні чисті серцем, бо вони будуть бачити Бога;
- в) Блаженні милостиві, бо помилувані вони будуть;
- г) Блаженні миротворці, бо вони синами Божими назвуться.

37. Кого розуміють під словом «ближній» в одній із заповідей любові («Возлюби ближнього твого, як самого себе»)?

- а) братів і сестер у вірі, істинних християн;
- б) близьких родичів, які живуть благочестивим життям;
- в) тих, хто радий допомогти, незважаючи на віросповідання, належність до певного етносу тощо;
- г) близьких родичів; сусідів, добрих знайомих, які дотримуються Божих Заповідей;

38. Жертовна любов, яка віддається беззастережно і підкреслює невичерпну добродійність та невтомну добру волю, – це...

- а) любов Storge;
- б) eros;
- в) любова gare;
- г) philia.

39. Щастя у християнській традиції – це:

- а) радість;
- б) переживання;
- в) злиття з божим духом;
- г) відкриття нового.

40. Нуклеарна сім'я – це ...

- а) сім'я, до складу якої входять три покоління: батьки, діти, онуки;
- б) сім'я, до складу якої входять двоє осіб однієї статі, нетрадиційна сім'я;
- в) сім'я, до складу якої входять чоловік, дружина та їх діти;
- г) сім'я, до складу якої входять більше, ніж три покоління.

41. Яку модель сім'ї пропонує раннє християнство?

- а) матриархат;
- б) патріархат;
- в) егалітаризм;
- г) елітаризм.

42. Егалітарна модель сім'ї передбачає, що...

а) жінка має підкорятися чоловікові, бо свого часу праматір Єва підкорилась Змієві, тому була покарана: має все життя підкорятися чоловікові;

б) чоловік має підкорятися жінці, бо вона є шанованою у християнстві (образи Матері Божої, жінок-мироносиць тощо);

в) коли Бог створив чоловіка і жінку за образом і подобою своєю, то вони мають рівні права у всьому;

г) і чоловік, і жінка мають підкорятися старшому у роду, бо він акумулює досвід багатьох поколінь і займає привілейоване становище.

43. Хто є автором вислову: «Що Бог з'єднав, того людина нехай не розлучає»?

а) Ісус в Нагірній проповіді;

б) Ісус на весіллі в Кані Галилейській;

в) Цар Давид у своєму псалмі;

г) Мойсей на горі Синай.

44. У православ'ї сім'ю називають...

а) «дім образу Божого»;

б) «осередок Духу Святого»;

в) «домашня церква»;

г) «храм Духа Святого».

45. Що означає «економіка дива» в контексті розуміння ставлення християнства до власності?

а) прагнення збільшувати багатство за допомогою легітимних капіталістичних механізмів розглядається як чеснота;

б) критерій правдивого християнського ставлення до власності – це заповідь «люби ближнього, як самого себе», бо християнське вчення передбачає турботу про ближнього, у т. ч. й матеріальну, тому на особистому рівні – повне відкинення власності, а на рівні християнських громад – спільність майна;

в) відмова від будь-якого облаштування соціально-економічної сфери («Бог усе дасть, що треба»);

г) «не багатство має володіти вами, а ви – багатством», тобто треба бути милостивим, жертвувати на бідних та церкву.

46. Ставлення християнства до багатства та матеріальних благ полягає в такому:

- а) однозначно засуджуються і матеріальні блага, і багатство;
- б) засуджуються не стільки матеріальні блага і багатство, скільки їхнє неправильне використання (тобто треба не служити багатству, а бути щедрим і допомагати ближнім);
- в) однозначно визнається цінність матеріальних благ, необхідних для життя;
- г) засуджується бідність, бо вона може породити негативні риси у людини, а багатство однозначно підноситься.

47. Що означає біблійний вислів «Поклоніння Мамоні»?

- а) культ їжі, черевоугодництво;
- б) створення собі кумира;
- в) жадоба до наживи, зажерливість, ненаситність;
- г) поклоніння богам, які мають чуже для християнства походження.

48. Що у християнстві означає «захланність»?

- а) байдужість;
- б) надмірна жадібність;
- в) заздрісність;
- г) самозакоханість і самовпевненість.

ГЛОСАРІЙ

АБСОЛЮТ (від лат. *Absolutus* – безумовний, повний, необмежений, досконалий) – нічим і ніким не зумовлена, самосутня, самодіяльна, вічна і нескінченна, повністю вільна і досконала духовна сутність, яка є джерелом і першоосновою світу. Християнство рисами абсолюту наділяє Бога.

АГАПЕ – Божа, безумовна, жертвна, дієва, вольова, турботлива любов. Ранніми християнськими філософами термін використовувався для позначення як особливої любові людини до Бога, так і Божої любові до людини, а також жертвної любові, яку люди повинні відчувати один до одного.

АДВЕНТИЗМ – течія пізнього протестантизму, яка виникла в 30-х рр. XIX ст. у США шляхом відокремлення від баптизму. Його засновник – Вільям Міллер (1782–1849). В Україні існує велика кількість адвентистських релігійних громад.

АПОКРИФИ – релігійно-легендарні твори, які церквою не визнані як канонічні.

АПОСТАСІЯ – релігійне відступництво. Відступництво є добровільною відмовою віруючого від своєї релігії або відмову клірика від своїх обов'язків або підпорядкування церковній ієрархії. Наприклад, відступництво від віри: повна і добровільна відмова від християнства, що супроводжується ухваленням іншої релігії (юдаїзму, ісламу і ін.) або відмовою від будь-якої релігії взагалі.

БАПТИЗМ – протестантська релігійна конфесія, що виникла на початку XVII ст. в Англії. Засновником баптизму вважається Джон Сміт (1554–1612). Члени баптистських общин приймають хрещення у дорослому віці шляхом занурення у воду, а релігійні обряди значно спрощені.

БЕЗСРЕБРЕНИКИ – це ті, що мали дар Божий до лікування (зцілення) людей і використовували його безкоштовно. Такими лікарями були святі Косма і Даміан.

БІБЛІЙНА ГЕРМЕНЕВТИКА – методи тлумачення й інтерпретації Біблії.

БІБЛІЙНИЙ КАНОН – сукупність книг Біблії, що визнаються церквою богонатхненними і застосовуються в богослужінні як Священне Писання.

БІБЛІЯ (СВЯТЕ ПИСЬМО, СВЯЩЕННЕ ПИСАННЯ) – збірник, що містить книги релігійного (історично-повчального) змісту. Вважаються богонатхненними писаннями, на яких ґрунтується юдейське та християнське віровчення. Поділяється на: Старий Завіт і Новий Завіт.

БЛАГОДАТЬ – це, згідно з християнським вченням, духовна сила, що подається в таїнствах церкви, переважно у причасті.

БЛАЖЕНСТВО – відповідає світському «щастя». Блаженний» – означає «щасливий».

БОЖЕСТВЕННА ЛІТУРГІЯ – це традиційна назва служби Божої у православній та греко-католицькій церквах, а точніше – богослужіння з приношенням Святих Дарів.

ВІЗАНТІЙСЬКИЙ ОБРЯД – один зі східних літургійних обрядів. Використовується різними православними та східними католицькими церквами. Зазвичай, коли говорять про «православне богослужіння», мають на увазі саме візантійський обряд, хоча існують православні громади, що використовують іншу літургійну традицію; і навпаки – греко-католики проводять богослужіння за візантійським (грецьким) обрядом.

ГНОСЕОЛОГІЯ – галузь філософії, яка вивчає сутність пізнавального процесу, його закономірності та принципи, форми і типи одержання знання про світ в усьому його багатоманітті.

ДЕКАЛОГ – релігійно-моральний кодекс, покладений в основу іудаїзму і християнства, який складається з десяти заповідей. Домінуючими серед них є перші чотири: вони визначають сутність людської моральності, моральних рис (смирення, щедрість, шанобливість, безкорисливість, щирість, правдивість тощо).

ДОГМА – 1) поняття, ідея, вчення, які вважаються правильними й істинними за будь-яких умов і обставин; 2) центральне, основне положення певного вчення, що приймається без доказів як аксіома. У християнстві є спеціальний термін «догмат віри» – необхідне, виключне, обов'язкове для визнання віруючими вчення.

ЕВТАНАЗІЯ – практика припинення (або скорочення) лікарем життя людини, яка страждає невиліковним захворюванням, відчуває нестерпні страждання, на задоволення прохання хворого в безболісній або мінімально болісній формі з метою припинення страждань.

ЕГАЛІТАРИЗМ – концепція, що пропонує створення суспільства з рівними можливостями з управління і доступу до матеріальних благ всім його членам. Протилежність елітаризму. У соціології сім'ї егалітаризм визнає за подружжям рівні права на самореалізацію.

ЕКЗОГАМІЯ – це правила, які забороняють укладення шлюбу всередині певної суспільної групи. Як правило, забороняється вступати у подружні зв'язки із членами своєї родини.

ЕКСТРАПОЛЯЦІЯ – поширення висновків, одержаних щодо однієї частини якоїсь системи, на іншу частину тієї самої системи.

ЕКУМЕНІЗМ – ідеологія та рух за співпрацю між християнами різних конфесій.

ЕНДОГАМІЯ – це правила, які дозволяють обирати собі подружнього партнера всередині певних сіп спільних груп (клас, раса, національність, каста).

ЕСХАТОЛОГІЯ – розділ теології і філософії, що становить систему поглядів і вірувань про кінець світу, а також про долю людства і Всесвіту після нього. Есхатологічні уявлення присутні в багатьох релігійно-філософських і світоглядних системах. Іудаїзм, християнство та іслам мають власну есхатологічну концепцію: «страшний суд».

ЄВГЕНІКА – практика покращення духовного і фізичного здоров'я людини; вивчення впливів, що підлягають суспільному контролю і можуть поліпшити чи погіршити як фізичні, так і розумові якості прийдешніх поколінь.

ЄВХАРИСТІЯ (СВЯТЕ ПРИЧАСТЯ) – одне з головних християнських Таїнств, яке визнають католицька, греко-католицька, православна та протестантські церкви. Православ'я і католицизм навчають, що Євхаристія – це Тіло і Кров Христові під видами хліба і вина, що Спаситель подав на Тайній Вечері на поживу душ, та що приймаючи Пресвяту Євхаристію (св. Причастя), люди приймають дійсне Тіло і Кров Христову, у які перетворилися хліб і вино під час Святої Літургії. Деякі протестанти натомість відкидають перетворення хліба й вина в Тіло й Кров Христові: одні з них твердять, що Пресвята Євхаристія – тільки символ тіла і крові Христових.

ЄЛЕОПОМАЗАННЯ (СОБОРУВАННЯ) – християнське таїнство, прийняте в католицькій, православній, ряді протестантських церков (зокрема в англікан та лютеран), що символізує зцілення тіла і душі людини. Формально воно відбувається як помазання хворого освяченою оливою – елеєм.

КАТОЛИЦИЗМ – це західний напрям у християнстві. У 1054 р. у світовій християнській спільноті стався розкол, наслідок якого виникли дві спільноти або церкви – західна, латинського обряду (пізніше названа католицькою) та східна, грецького обряду (пізніше названа православною). Сучасна Католицька церква включає в себе як церкви латинського обряду (Римо-католицька церква), так і церкви східних обрядів, серед яких – Українська греко-католицька церква.

КОНКУБІНАТ – неприховане і тривале сексуальне співжиття чоловіка та жінки без укладення шлюбу; позашлюбне співжиття.

КОНСЮМЕРИЗМ – 1) рух на захист прав споживачів; 2) характеристика споживацтва.

КОНФЕСІЯ – особливість віросповідання в межах певного релігійного вчення, а також об'єднання віруючих, послідовників цього релігійного віросповідання. Термін конфесія часто вживається для опису різних

християнських церков, наприклад, православ'я, католицизму і багатьох варіантів протестантизму. Цей термін також використовується і для опису гілок юдаїзму та зрідка для гілок ісламу.

МАМОНА – 1) у давніх сирійців і халдеїв бог наживи й багатства; 2) у християнській релігії – назва ідола, що уособлював користоловство, прагнення до наживи, ненажерливість. У переносному значенні «Поклоніння Мамоні» – це жадоба до наживи, зажерливість, ненаситність.

МЕСА – традиційна назва богослужіння в Римо-католицькій церкві, найвища літургічна служба. Римська меса з деякими відмінностями збереглася також у лютеранській та англіканській церквах.

МИРОПОМАЗАННЯ – християнське таїнство прийняття дарів Святого Духа (мудрості, розуму, ради, мужності, знання, побожності та страху Божого) і обряд після прийняття хрещення. Творячи знак хреста на чолі, ніздрях, устах, вухах, грудях, руках, ногах новопросвіченого священник помазує його св. миром та проказує при кожному помазуванні слова: «Печать дара Духа Святого».

МІФОЛОГІЧНИЙ СВІТОГЛЯД – переконання, погляди, засновані на емоційно-образному і фантастичному ставленні до світу. У міфі емоційний компонент світогляду переважає над розумними поясненнями. Міфологічний світогляд поєднує в собі сакральне (таємне, чарівне) з загальнодоступним. Ґрунтується на вірі.

МОНОГАМІЯ – подружжя, що складається з одного чоловіка й однієї жінки.

МОРАЛЬНИЙ АБСОЛЮТИЗМ – твердження про існування тільки одного джерела моральних норм, значущість яких визнана універсальною.

МОРАЛЬНИЙ РЕЛЯТИВІЗМ – принцип, згідно з яким не існує абсолютного добра і зла; заперечує обов'язкові моральні норми та існування об'єктивного критерію моральності. Може «перерости» у вседозволеність.

НАГІРНА ПРОПОВІДЬ – серія повчань Ісуса Христа, які записані в 5, 6 і 7 главах Євангелія від Матвія і містять основні елементи його морального вчення. Згідно з Євангелієм від Матвія, Ісус виголосив ці свої повчання на схилі певної не названої гори і скерував їх до своїх учнів та до великої юрби народу. Найвідомішими частинами нагірної проповіді є блаженства, молитва «Отче наш», заповіді не противитися злу, не судити інших.

НОВИЙ ЗАПОВІТ – священна книга християнства, частина Біблії, написана християнськими святими давньогрецькою мовою (діалект Койне). За деякими джерелами, Євангеліє від Матвія вперше було створено арамейською мовою. Для християн уся Біблія з Новим Заповітом є Божим Словом, яке, хоч і писалось людьми, є богонатхненним.

НУКЛЕАРНА СІМ'Я – сім'я, що складається з батьків та дітей або тільки із подружжя. На перший план висуваються стосунки між подружжям (представниками одного покоління), а не стосунки між представниками різних поколінь (батьками та дітьми).

ОНТОЛОГІЯ – вчення про буття, розділ філософії, у якому з'ясовуються фундаментальні проблеми існування, розвитку сутнісного, найважливішого. Поняття «онтологія» не має однозначного тлумачення у філософії.

П'ЯТИДЕСЯТНИКИ – релігійна конфесія пізнього протестантизму, що сформувалася в США на початку ХХ ст.

ПОЛІГАМІЯ – така форма подружжя, при якій у шлюб вступають більше ніж два партнери. Існує три форми полігамії. Найпоширенішою є полігінія, або багатоженство.

ПРАВОСЛАВ'Я – напрям у християнстві, що сформувався на сході Римської імперії протягом I тис. від Різдва Христового. Включає сукупність учень та духовних практик Православної Церкви під якою розуміють сукупність автокефальних помісних церков, що мають між собою євхаристичне спілкування.

ПРОЛАЙФЕР – член руху «на захист життя». Виступають проти абортів. Однак деякі представники виправдовують смертну кару як «законне покарання» за вбивство (у тому числі виправдовують вбивство лікарів, які робили аборти на пізніх термінах вагітності).

ПРОМІСКУЇТЕТ – сексуальна нерозбірливість, нічим не обмежені статеві стосунки з багатьма партнерами.

ПРОТЕСТАНТИЗМ – один із найпоширеніших напрямів у християнстві, що відокремився від католицизму в період Реформації у XVI (лютеранство, кальвінізм тощо) та внаслідок подальшого внутрішнього поділу утворив такі течії як адвентизм, баптизм, п'ятидесятництво, течію харизматів тощо.

РЕЛІГІЙНИЙ СВІТОГЛЯД – система поглядів, що ґрунтується на вірі у надприродні сили. Релігії на відміну від більш гнучкого міфу властиві жорсткий догматизм та добре розроблена система моральних заповідей. Релігія поширює і підтримує зразки правильної, моральної поведінки.

РЕСТИТУЦІЯ – поновлення порушених майнових прав, приведення їх до стану, що існував на момент вчинення дії, якою заподіяно шкоди, тобто повернення або відновлення матеріальних цінностей у натурі – тих самих або подібних, або речей такої самої вартості. Якщо їх неможливо повернути у натурі, то відшкодовується їх вартість у грошах.

РЕФОРМАЦІЯ – антикатолицький рух в Європі, що поклав початок протестантизму (XVI століття від Р.Х.). Мета Реформації – повернення християнства до апостольських часів, реформування (спрощення) християнської церкви в дусі євангельських ідеалів.

СВІТОГЛЯД – сукупність переконань, оцінок, поглядів та принципів, які визначають найзагальніше бачення та розуміння світу і місце особистості у ньому, а також її життєві позиції, програми поведінки та діяльності.

СИМВОЛ ВІРИ – стислий виклад головних догматів певної релігії, безумовне виконання яких є обов'язком віруючого.

СІМ'Я – це об'єднання людей на основі шлюбу або кровної спорідненості, які пов'язані між собою спільністю побуту та взаємною відповідальністю.

СТАРИЙ ЗАПОВІТ – перша частина християнської Біблії, давнє єврейське Святе Письмо (Танах), загальний священний текст іудаїзму та християнства. Книги Старого Заповіту були написані в період з XIII до I ст. до н. е. давньоєврейською мовою, за винятком деяких частин (книг Даниїла та Ездри), що були написані арамейською мовою. У період з III ст. до н.е. до I ст. н.е. Старий Заповіт був перекладений на давньогрецьку мову.

СТРУКТУРА СІМ'Ї – це спосіб і організація зв'язків між її складовими частинами (батьками, дітьми, подружжям і т. ін.), характер їх взаємовідносин у процесі життєдіяльності, типи авторитету.

ТАЇНСТВА – обряд у Христовій Церкві, встановлений самим Ісусом Христом, через який невидимо діє на людину благодать Святого Духа. Офіційно Католицька Церква і Православна визнають сім святих таїнств, хоча порядок їх звершення суттєво відрізняється: хрещення, миропомазання, євхаристія (літургія), сповідь (покаяння), вінчання (подружжя), хіротонія (священство), елеопомазання (оливопомазання).

ФІЛІОКВЕ – католицький додаток до християнського Символу віри про сходження Святого Духа не тільки від Бога-Отця, а «і від Бога-Сина». Православна Церква вважає, що Святий Дух походить тільки від Бога-Отця.

ФУТУРОЛОГІЯ – наука прогнозування майбутнього, у тому числі шляхом екстраполяції існуючих технологічних, економічних або соціальних тенденцій чи спробами передбачення майбутніх тенденцій (пророки у християнстві).

ХІРОТОНІЯ (РУКОПОКЛАДАННЯ, ВИСВЯЧЕННЯ) – християнське богослужіння, під час якого відбувається таїнство поставлення в священнослужителі.

ХРИСТИЯНСТВО – одна з трьох світових релігій (дві інші – іслам та буддизм), що характеризується єдинобожжям. Його особливістю, що відрізняє християнство від інших напрямів єдинобожжя, є віра в Ісуса Христа як втілення і прояв Бога заради спасіння всього людства і людського суспільства та настанови в істині.

ЧЕСНОТА – це позитивна моральна якість людини. Чеснота є рисою або властивістю, яка вважається морально доброю і, таким чином, оцінюється як основа моральних законів, принципів і цінностей. Персональні чесноти є характеристикою етичних цінностей особи. Протилежною до чесноти є вада.

ШЛЮБ – це дозволена і регульована суспільством форма взаємин між чоловіком і жінкою, що визначає їх права і обов'язки стосовно один до одного і до дітей. Він здійснюється через обряд вінчання або громадську реєстрацію.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

Основна

1. Андрушко В.Т. Релігієзнавство : навчальний посібник / В.Т. Андрушко, О.В. Огірко. – Л. : НЛТУУ, ЛНУВМБТ, 2007.– 260 с.
2. Барщевський о. Тарас. Вступ до біблійних наук : конспект лекцій / о. Тарас Барщевський. – Л. : Свічадо, 2006. – 304 с.
3. Барщевський о. Тарас. Євангельські притчі : конспект лекцій / о. Тарас Барщевський. – Львів, 2002. – 240 с.
4. Влад М.В. Християнська етика. 1–11 клас. Посібник для вчителів / М.В. Влад. – Чернівці : Місто, 2008. – 140 с.
5. Влад М.В. Християнська етика. Вступне слово до предмету : навчальний посібник. Посібник для вчителя / М.В. Влад. – Чернівці : Місто, 2008. – 161 с.
6. Владика Софрон Мудрий ЧСВВ. Короткий коментар до десяти заповідей Божих / Владика Софрон Мудрий ЧСВВ. – Івано-Франківськ : Вид-во ІФТА, 2001. – 54 с.
7. Гільдебранд Д. Етика / Д. Гільдебранд. – Львів, 2002. – 274 с.
8. Дан Г.П. Етика для лікарів, медсестер і пацієнтів / Г.П. Дан. – Львів : Свідчадо, 2008. – 178 с.
9. Гудінг Д. Людина та її світогляд / Д. Гудінг, Дж. Леннокс. – К., 2007. – Т. 1–3. – 324 с.
10. Гудима А.М. Релігієзнавство : навч.-метод. посіб. для студ. вищ. мед. навч. закл. III–IV рівнів акредитації / А.М. Гудима. – Тернопіль : Укрмедкнига, 2000. – 323 с.
11. Жінщина-християнка. Образ и значение женщины в христианстве. – М. : Отчий дом, 2000. – 351 с.
12. Калашнік А. Загальні методи вивчення предмета «Християнська етика» : навчально-методичний посібник / А. Калашнік. – Львів: ЛОП-ПО, 2003. – 192 с.
13. Калінін Ю.А. Релігієзнавство : підручник / Ю.А. Калінін, Є.А. Харьковщенко. – 5-те доопрац. вид. – К. : Наук. думка, 2000. – 351 с.
14. Климишин І.А. Вчені знаходять Бога / І.А. Климишин. – Івано-Франківськ : Нова зоря, 2010. – 136 с.
15. Климишин І.А. Наука і релігія: протистояння чи взаємодоповнення? / І.А. Климишин. – Івано-Франківськ : Симфонія форте, 2016. – 40 с.

16. Климишин І.А. Збагнути світ і себе в ньому (тим, хто задумується над місцем релігії у своєму світогляді) / І.А. Климишин, О.І. Климишин. – Івано-Франківськ : Гостинець, 2004. – 214 с.
17. Козирчук Л.Г. Це було так! Біблія і сучасна наука про походження Всесвіту / Л.Г. Козирчук, С.Л. Гуценко. – Донецьк : Донецький науково-технічний центр, 2005. – 156 с.
18. Козовик І. Християнська етика / І. Козовик. – Івано-Франківськ, 2003. – 164 с.
19. Копендіум соціальної доктрини Церкви / за ред. Л. Коваленко. – К. : Кайрос, 2008. – 546 с.
20. Лахно А. І. Християнська етика (в поняттях та категоріях) / А.І. Лахно, В.М. Варенко. – К., 2002. – 196 с.
21. Мовчан В.С. Етика : навчальний посібник / В.С. Мовчан. – К. : Знання, 2007. – 217 с.
22. Малахов В. Етика : курс лекцій : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / В. Малахов. – 5-е вид. – К. : Либідь, 2004. – С. 89–92; С. 105–110; С. 110–116; С. 116–123; С. 125–130.
23. Мельник В.М. Свята божественна літургія у розумінні мирянина / В.М. Мельник. – К. : Ліра-К, 2015. – 276 с.
24. Наука и вера в диалоге. П. Тейяр де Шарден и П. Флоренский. – СПб. : Изд-во С.-Петербур. ун-та, 2007. – 186 с.
25. Огірко О.В. Морально-етичні цінності християнства / О.В. Огірко // Духовний вибір українського народу : навчально-методичний посібник. – Острого : НУ «Острозька академія», 2008. – С. 129–136.
26. Огірко О.В. Виховання студентської молоді на засадах християнської моралі / О.В. Огірко // Наука. Релігія. Суспільство. – Донецьк, 2001. – №2. – С. 96–103.
27. Огірко О. Міжконфесійні проблеми викладання християнської етики / О. Огірко // Наукові записки. Острозька Академія. – Острого, 2002. – Т. 6. – С. 348–355.
28. Огірко О. Християнська етика : конспект лекцій / О. Огірко. – Львів : ЛФ МАУП, 2002. – 95 с.
29. Огірко О.В. Християнська етика для всіх : словник християнсько-етичних термінів / О.В. Огірко. – Львів: ЛНУВМБТ ім. С.З. Гжицького, 2009. – 272 с.
30. Осипов А. И. Любовь, брак, семья. Разговор со взрослыми / А.И. Осипов. – М., 2013. – 64 с. – (Православие в жизни).

31. Релігієзнавство : навчальний посібник / за ред. С.А. Бублика. – К. : Юрінком Інтер, 2001. – 496 с.
32. Релігієзнавство : підручник / Є.К. Дулуман, М.М. Закович, М.Ф. Рибачук та ін. ; за ред. М.М. Заковича. – К. : Вища шк., 2000. – 350 с.
33. Воронянский А.В. Религиоведение : учебное пособие / А.В. Воронянский, О.И. Власенко, Ю.В. Зайончковский. – Х. : Парус, 2007. – 512 с.
34. Сабара О. Вибір добра: Основи християнської етики : метод. матеріали / О. Сабара. – Львів : Світ, 2009. – 74 с.
35. Семенов В.С. Наука и религия: взаимоотношения, противоборство, перспективы / В.С. Семенов // Вопросы философии (РАН). – 2006. – №6. – С. 73–88.
36. Стефанюк С.К. Християнська педагогіка: плекання кращих людських чеснот. Вип. 2 / С.К. Стефанюк, Р.М. Голянчук ; за заг. ред. С.К. Стефанюк. – Харків : Кроссрод, 2010. – 68 с.
37. Сухомлинська О. Концептуальні засади формування духовності особистості на основі християнських моральних цінностей / О Сухомлинська // Шлях освіти. – 2002. – №4. – С. 13–18.
38. Трахтенберг І.М. Історія в медичному контексті: релігійні канони на сторожі збереження здоров'я / І.М. Трахтенберг, В.М. Лісовий // Новости медицины и фармации : всеукр. спец. мед.-фармац. изд. – 2016. – №8. – С. 30–31.
39. Християнська етика і педагогіка: статті та уроки / за ред. В.М. Жуковського. – Острог, 2001. – 211 с.
40. Черній А.М. Релігієзнавство : посібник / А.М. Черній. – К. : Академвидав, 2003. – 352 с.
41. Яценко П.І. Мораль, лікарська етика і медичне право / П.І. Яценко // Український стоматологічний альманах. – 2016. – №2. – С. 82–85.

Додаткова

42. Осипов А.И. Путь разума в поисках истины [Электронный ресурс] / А.И. Осипов. – Режим доступа: <https://azbyka.ru/put-razuma-v-poiskah-istiny>.
43. Серафим Слободский. Закон Божий : учебник для семьи и школы [Электронный ресурс] / Серафим Слободский. – Режим доступа: <http://lib.pravmir.ru/library/readbook/1984>.
44. Силуянова И. Этика врачевания. Современная медицина и православие [Электронный ресурс] / И. Силуянова. – М. : Изд-во Московского Подворья Свято-Троицкой Сергиевой лавры, 2001.– Режим доступа: <http://lib.pravmir.ru/library/book/2204>.

Навчальне видання
(українською мовою)

Козиряцька Світлана Анатоліївна

ОСНОВИ ХРИСТИЯНСЬКОЇ ЕТИКИ І МОРАЛІ

Навчальний посібник
для студентів III–VI курсів медичних факультетів

Редактор І.Г. Шишко
Технічний редактор М.І. Синюгін

Підписано до друку 17.03.2017 р.
Папір офсетний. Друк - ризограф.
Умов. друк. арк. 4,5
Наклад 50 прим. Зам. № 7165.
Оригінал-макет виконаний в ЦВЗ ЗДМУ
69035, г. Запоріжжя, пр-т Маяковського 26,
тел. (061) 239-33-01

Видавництво ЗДМУ
69035, Запоріжжя, пр. Маяковського, 26